

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ
THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2022 4, ISSN 2147-0790

Sahibi(Owner)

Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör(Editor)

Prof. Dr. Ekrem Gül

Editör Yardımcıları

Prof.Dr. Şuayyip ÇALIŞ

Doç.Dr. Hayrettin ZENGİN

Y.Doç.Dr. Adnan DOĞRUYOL (Yazı İşleri Müdürü)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Prof. Dr. M. Kemal Aydın

Prof. Dr. Fuat Sekmen

Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz EBSCO İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASI İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr.Erinç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaş - Bahçeşehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Şimşek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoşkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barışık -Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoşkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunışık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Doğanoğlu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdoğan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tevfik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi

Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan Bocutoğlu- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Halil İbrahim Aydınlı - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Yüksel Birinci – Siirt Üniversitesi
Prof.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Naci Tolga Saruç -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof.Dr. Abdullah Yılmaz - Balıkesir Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalin -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Prof.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Prof.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Nagihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

KÜRESELLEŞME, FİNANSAL GELİŞME VE KARBON EMİSYONLARI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE ASİMETRİK KANITLAR

Muharrem Afşar/Güntülü Özlem Yüksel 428-449

TÜRKİYE'DE KREDİ GARANTİ FONU A. Ş.'NİN İNCELENMESİ

Esra BEZİRCİOĞLU/Cem SAATÇIOĞLU 450-465

TÜRKİYE'DE İZLENEN İKTİSAT POLİTİKALARININ SONUÇLARI AÇISINDAN YOKSULLUK: 1923 – 1950 DÖNEMİ

Muzaffer DEMİRBAŞ 466-480

TÜRKİYE'DE SALGIN DÖNEMİNDE KULLANILAN UZAKTAN EĞİTİM PLATFORMLARI İLE YAŞANAN SÜRECİN EĞİTİM PROFESYONELLERİ VE ÖĞRENCİLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Remzi Başar 481-510

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARI SONUCUNDA OLUŞAN SİGORTA YARDIMLARINDAN ÖLÜM GELİRİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Abdurrahman Benli/Suat Uğur/Nurdan Bana 511-536

KİTAP İNCELEMESİ: SİMETRİ, NEDENSELLİK VE ZİHNİN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (MICHAEL LEYTON; CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS: MIT PRESS, 1992 EDİTÖR: STEFAN WERMTER)

MONIKA KRISHAN (ÇEVİREN: ÜNSAL OZAN KAHRAMAN) 537-543

TÜRKİYE'DE TURİZM GELİRLERİ, DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ (2003.1-2021.6)

Osman Bahadır SİNAN 544-560

KÜRESELLEŞME, FİNANSAL GELİŞME VE KARBON EMİSYONLARI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE ASİMETRİK KANITLAR¹

Muharrem Afşar² Güntülü Özlem Yüksel³

Özet

Çalışma ekonomik küreselleşme ve finansal gelişmenin, Türkiye’de karbon emisyonlarındaki asimetrik etkisini araştırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada “Doğrusal Olmayan Gecikmesi Dağıtılmış Otorogresif Model (NARDL)” yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma bulguları, küreselleşmenin hem uzun hem de kısa dönemde karbon emisyonlarının artmasında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda finansal gelişmede yaşanan pozitif şokların çevresel bozulmayı önleyici, negatif şokların ise karbon emisyonlarında artışa ve çevresel bozulmaya yol açtığını ortaya çıkarmıştır. Yenilenemez yani fosile dayalı enerji kullanımı ise, karbon emisyonlarını arttırmakta ve hava kalitesinin iyileşmesini engelleyen faktörlerin başında gelmektedir. Öte yandan ekonomik büyümenin karbon emisyonları üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Asimetri açısından Wald test sonuçlarına baktığımızda ise; finansal gelişme için kısa dönem, küreselleşme için uzun dönem asimetrik bulgular tespit edilmektedir. Ekonomik büyümenin ise hem uzun hem de kısa dönemde asimetrik bulguları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Finansal Gelişme, NARDL, Ekonomik Büyüme

RELATIONSHIP OF GLOBALIZATION, FINANCIAL DEVELOPMENT AND CARBON EMISSIONS: ASYMMETRIC EVIDENCE ON TURKEY

Abstract

The study examines the asymmetric effect of economic globalization and financial development on carbon emissions in Turkey. For this purpose, NARDL approach utilizes in this study. The findings of the study reveal that globalization is effective in increasing carbon emissions in both the long and short term. At the same time, positive shocks in financial development prevent environmental degradation, while negative shocks cause an increase in carbon emissions and environmental degradation. The usage of non-renewable energy, that is, fossil-based energy, increases carbon emissions and is one of the factors that prevent the improvement of air quality. On the other hand, economic growth does not have a significant effect on carbon emissions. Wald test results; financial development has short-term asymmetries and globalization has also long-term asymmetries. Economic growth shows asymmetric findings in the both long and short run.

Keywords: Globalization, Financial Development, NARDL, Economic Growth

¹ Bu çalışma 13-15 Mayıs 2022 tarihleri arasında düzenlenen 6. Uluslararası Ekonomi Konferansı'nda sunulan " Finansal Gelişme ve Küreselleşmenin Asimetrik Etkilerinin Çevresel Sürdürülebilirlik Hedefindeki Rolü: Türkiye Örneği" başlıklı bildirinin, yeniden düzenlenmiş ve makale formatına getirilmiş halidir.

² Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mafsar@anadolu.edu.tr, ORCHID ID: 0000-0002-4071-9330

³ Araş. Gör., Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, goyuksel@anadolu.edu.tr, ORCHID ID: 0000-0002-0341-8555

1.Giriş

İklim değişikliği ve çevresel bozulma yüzyılın başından beri insanlığın karşı karşıya kaldığı bir olgudur (Sun vd., 2022:996; Xiaoman vd., 2021:1037). İklim değişikliği, tüm canlıları ve ekosistemi etkileyen karmaşık bir sorundur (Abbass vd., 2022:42539). Bu endişe verici durum çevresel kalitenin sağlanması ve korunması için artan bir farkındalık oluşturmuştur. Paris'te düzenlenen 21. iklim değişikliği konferansı (COP21), küresel sıcaklık artışını 2 °C'nin ve mümkünse 1,5 °C'nin altında tutulmasına yönelik politikaların geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Khan ve Öztürk, 2021:1). Çevresel bozulmanın temel nedenlerinin başında, üretimde fosil yakıtlı kaynaklara bağlı aşırı enerji kullanımı sonucu ortaya çıkan artan sera gazı emisyonları gelmektedir. Sera gazlarındaki artışın önemli kaynağı karbon emisyonlarıdır (Baek, 2016:352). Karbon emisyonlarındaki kontrolsüz artışın devam etmesi halinde küresel sıcaklıkta yıllık 2°C'lik bir artış olasılığı beklenmektedir. Bu nedenle, ülkeler kalkınma ve çevre için felaket olabilecek sera gazı emisyonlarının etkisini en aza indirebilecek çevreyi korumacı bir yaklaşımla hareket etmektedir (Mundaca, 2017:91).

Çevre kirliliğini ve karbon emisyonlarını artışı ile ekonomik faaliyetler, özellikle ekonomik büyüme yönelik yatırım artışları arasında bir ilişki olması da düşünülmelidir. Literatürde ekonomik büyüme-çevre ilişkisi “Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) bağlamında” ifade edilir. Buna göre; başlangıçta ekonomik gelişme doğal kaynakların aşırı kullanılması nedeniyle çevresel tahribata yol açmaktadır. İlerleyen dönemde ise, gelirdeki belli bir eşiğin aşılmasına bağlı olarak, ülkelerin çevresel kaliteyi artırıcı faaliyetlere geçilmesi nedeniyle, çevre kalitesinde iyileşme gözlemlenmektedir (Grossman ve Krueger, 1991).

Ekonomik büyümenin yanı sıra enerji kullanımı da karbon emisyonlarını etkileyen faktörlerden biridir. Enerji tüketiminde ağırlıklı olarak ulaşım, ticaret, konut ve sanayi sektörleri rol oynamaktadır. Bu belirli sektörler, başta fosil yakıtlar olmak üzere alternatif enerji kullanımının artmasına neden olmakta ve nihayetinde bu durum, çevre kalitesinin bozulmasına yönelik endişelere yol açmaktadır (Ahmad vd., 2018:632).

Çevre literatüründe çevresel kalitenin iyileştirilmesi konusunda öne çıkan diğer faktörlerden biri ise finansal gelişmedir. Finansal gelişme finansal aracılık maliyetlerini düşürür; risk çeşitlendirmesi sağlar ve hem özel hem kamu sektörü için yatırımcıların temiz enerji projelerine yatırım yapmalarına yönelik teşvik oluşturur (Nasir vd., 2019:132). Öte yandan, finansal gelişme çevre kalitesi üzerinde arzulanabilir etkiler yaratmayabilir. Çünkü güçlü finansal kurumlar müşterilerine daha düşük finansman maliyetleriyle daha yüksek kredi kullandırılmasını teşvik eder ve böylece firmaların ürün veya hizmetleri için talep yaratmakta; dolayısıyla sanayiye teşvik etmelerinde yardımcı olmaktadır (Zafar vd., 2019:428). Ancak bu sanayileşme,

enerji tüketimini de beraberinde getirmekte ve nihayetinde çevre kalitesini bozan itici bir güç olmaktadır. Finansal gelişmenin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinden biri de enerji kullanımını talebinde yarattığı artış olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadorsky (2011:1000), finansal gelişmenin, buzdolabı, araba gibi enerji yoğun tüketim ürünlerine yönelik krediye erişimini kolaylaştırdığını ve daha fazla enerji kullanımıyla birlikte çevresel bozulma yaratacağını belirtmektedir.

Finans-çevre ilişkisine yönelik ampirik çalışmalar, çevresel kalite üzerinde hem negatif hem de pozitif ikili etkileri yönelik görüşü destekler niteliktedir. Çevresel sürdürülebilirlik bağlamında, Türkiye ekonomisi için finansal gelişmenin katkısının pozitif ve negatif bileşenlerinden ayrıştırılarak araştırılması, bu çalışmanın amaçlarından birini oluşturmaktadır.

Öte yandan, karbon emisyonlarının yönlendirilmesinde bir diğer belirleyici faktör olarak, ekonomilerin küreselleşmesi ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi küreselleşme, sermaye akışlarını arttıran, ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi kolaylaştıran, insan yaşamını sosyal, politik ve ekonomik açılarından etkileyen dünya çapında bir olgudur. Bu bağlamda küreselleşme, finansal ve ticari açıklığı iyileştirip ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi kolaylaştırmasıyla önemli çevresel sonuçlara neden olmaktadır (Shahbaz vd., 2018:141).

Teorik olarak küreselleşme ile çevre arasındaki ilişki ölçek etkisi, kompozisyon etkisi ve teknik etki bağlamında açıklanmaktadır (Grossmand ve Krueger, 1991:3-4). Ölçek etkisi, artan uluslararası ticaretin üretim seviyesinde yarattığı etkiyi ifade eder. Başka bir deyişle, küreselleşme daha fazla ulaşım hizmeti ve daha fazla mal ve hizmet üretimi ve tüketimi ile ekonomik faaliyetleri teşvik eder. Bu faaliyetler doğası gereği çevresel maliyetler gerektirdiğinden, ticari serbestliğin teşvik ettiği artan ekonomik faaliyetin çevresel tahribata yol açmasına neden olur (Lee vd., 2016:46). Kompozisyon etkisi, ülkeler arasındaki ticaretin üretim kompozisyonu üzerindeki etkisini belirtir. Bu etki artan ticaretin ülkeleri, karşılaştırmalı bir avantaja sahip oldukları ekonomi sektörlerinde uzmanlaşmaya yönlendirdiği zaman ortaya çıkar. Buna göre, çevresel düzenleme açısından zayıf olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kirli mal üretiminde uzmanlaşırken, çevre düzenlemesi sıkı olan gelişmiş ülkeler temiz mal üretiminde uzmanlaşacaktır (Antweiler vd. 1998:3). Küreselleşmenin kompozisyon etkisinin net sonucu belirsizdir. Bu nedenle, kompozisyon etkisi, çevresel düzenlemenin etkisine ve sermaye-emek oranının göreceli boyutuna bağlı olarak CO2 emisyonlarında bir düşüşe veya artışa yol açabilir (Acheampong vd., 2022:3). Küreselleşme sonucunda uluslararası pazarlardan enerji tasarruflu teknolojilerin elde edilmesi teknik etki olarak adlandırılır. Teknik etki aracılığıyla enerji kullanımını etkilemeden yerli üretimde artış olabilir ve karbon emisyonlarında düşüş yaşanabilir (Shahbaz vd., 2018:559). Küreselleşmenin ölçek ve kompozisyon etkisi bir ülke için

baskınsa, çevresel sürdürülebilirlik için bir tehdit oluşturabilir. Ancak teknik etki aracılığıyla teknoloji transferleri ise, bu sefer çevre kalitesini artırabilmektedir.

Özetlemek gerekirse, enerji tüketimi, ekonomik büyüme, finansal gelişme ve küreselleşme ile karbon salınımları arasındaki ilişki iç içedir. Türkiye ekonomisi gelişmekte olan bir ekonomi olarak büyümesinde istikrarsızlıklar yaşamasına rağmen (Akadiri vd., 2019:424), sürekli olarak artan dış ticaret, finansal çeşitlendirme ve küreselleşme yoluyla ekonomik kalkınma arayışında olmuştur. Ülkelerin dış pazarlara erişmek için uluslararası ticaretten yararlanması da enerji tüketimine olan talebi artırır (Etoakpan vd., 2020:26126). Aynı zamanda, Türkiye ekonomisinde büyük ölçekli endüstriyel faaliyetler için yüksek enerji tüketimine ihtiyaç duyulur. Finansal sektör ise hem gelişen hem de gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Finansal sistemin verimli yönetimi, ülkelerin finansal kaynaklarını üretken kullanmalarını sağlar. Bu, ekonomik kalkınmayı teşvik eden bir sosyoekonomik ortam yaratır (Furuoka, 2015:430-431; Haseeb vd., 2018:31284). Kısaca, finansal gelişme ve küreselleşmenin CO2 emisyonları üzerinde belirleyici etkiler yaratması beklenir.

Çalışmanın amacı; Türkiye ekonomisi için enerji tüketimi, finansal gelişme, küreselleşme ve ekonomik büyüme ile CO2 emisyonları arasındaki etkileşimi analiz etmektir. Çalışma, finansal gelişme ve küreselleşmenin asimetric etkilerini, çevre kalitesini değerlendiren kilit unsurlardan biri olarak ele almaktadır. Asimetric etkilerin test edilmesi, Türkiye ekonomisinde karbon salınımlarında negatif ve pozitif bileşenlerin baskın olup olmadığının tespiti anlamında önemlidir. Ayrıca, asimetric ARDL, olumsuz-olumsuz veya olumlu-olumlu bir etki olup olmadığını veya ikisinin birbirini dışlayıp dışlamadığını ve simetric bir etki olup olmadığını anlamaya yardımcı olur.

Çalışmanın bundan sonrası aşamasında, önce mevcut literatürün incelemesi özetlemekte, ardından model spesifikasyonu ve veri kaynakları ortaya konulmakta, daha sonra ise analiz bulguları ve bulgular temelinde genel değerlendirme yapılmaktadır.

2.Literatür Taraması

2.1 Ekonomik büyüme ve Çevre İlişkisi

Ekonomik büyüme, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana makroekonomik politika oluşturmanın ana hedeflerinden biridir. Bununla birlikte, ekonomik büyümenin ekolojik sonuçları son birkaç on yılda küresel olarak dikkat çeken önemli bir konu olmuştur. Bu bağlamda birçok çalışma, ekonomik büyümenin çevresel bozulma üzerindeki etkisini araştırmış ve genellikle “Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC)” kavramına odaklanmıştır. EKC'ye göre, ekonomik büyüme ve çevresel bozulma

arasında ters U şeklinde bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, kısa vadede ekonomik büyüme çevrenin bozulmasına katkıda bulunur, ancak ilerleyen dönemde ülkeler daha yüksek gelir düzeyine ulaştıkça, bu ilişki tersine dönmekte ve ekonomik büyüme çevre üzerinde olumlu bir etki yaratmaya başlamaktadır.

Grossman ve Krueger (1991) ve Shafik (1994) tarafından EKC bağlamında ekonomik ve çevre ilişkisine yapılan ilk katkının ardından, birçok çalışma bu bağı ampirik olarak test etmiştir. Örneğin, İngiltere üzerine yaptıkları çalışmada Fosten vd. (2012) EKC'nin etkili olduğunu bulmuşlardır.

Başka bir çalışmada, Esteve ve Tamarit (2012) İspanyol ekonomisi için EKC'nin ters U-şekilli model izlememesine rağmen, uzun vadede ekonomik büyümenin CO2 emisyonlarının azalmasına, dolayısıyla çevresel iyileştirmelere yol açtığına dair kanıtlar olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak, yine İspanya'ya odaklanan başka bir çalışmada, Sephton ve Mann (2013) karbon emisyonları ve kişi başına gelir arasında uzun vadeli doğrusal olmayan bir etkinin olduğu ve ayrıca asimetric bir uyum tespit etmişlerdir. Benzer şekilde, Tiwari vd. (2013) ve Sinha ve Shahbaz (2018), ekonomik büyüme ve çevresel bozulma arasında kısa ve uzun vadeli bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Ghosh (2010), Hindistan ekonomisi için ekonomik büyüme ile karbon emisyonları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını tespit etmiştir. Benzer şekilde, Hindistan ve Çin verilerini analiz eden Pal ve Mitra (2017) da yaptıkları çalışmada EKC'nin varlığını tespit edememiştir.

Literatürde birden fazla ülkeye odaklanan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, 15 OECD ülkesi verilerini kullanarak yapılan çalışmada Apergis (2016); EKC'nin kapsayıcı varlığını tespit etmesine rağmen, bunun tüm ülkeleri kapsamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Sinha vd. (2018), N-11 ülkelerinde daha çok N-şekilli bir EKC'nin varlığını tespit etmişlerdir. Bir başka dikkat çekici çalışmada, Onafowora ve Owoye (2014) EKC kavramını Brezilya, Çin, Mısır, Japonya, Meksika, Nijerya, Güney Kore ve Güney Afrika'nın seçilmiş ekonomilerinde analiz etmişlerdir. Çalışmada EKC'nin varlığını sadece Japonya ve Güney Kore'de bulabilmişlerdir. Narayan (2010) tarafından gelişmekte olan 43 ülkeye odaklanan çalışmada ise, Güney Asya ve Orta Doğu ülkelerinde EKC'nin varlığına rağmen, genel olarak karışık ve zıt sonuçların olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye için EKC hipotezinin varlığını araştıran çalışmalar ise kesin sonuçlar üretmemiştir. Gökmenoğlu ve Taşpınar (2016), Öztürk ve Acaravcı (2013), Katırcıoğlu ve Taşpınar (2017), Ozatac vd. (2017) Türkiye'de EKC hipotezinin geçerliliğini bulmuşlardır. Ancak, Akbonstancı vd. (2009), Lise (2006), Ozturk ve Acaravcı (2010) ise, EKC hipotezinin varlığını reddetmişlerdir.

2.2 Finansal gelişme ve Çevre İlişkisi

Finansal istikrar, ekonomik istikrar için hayati öneme sahiptir. Aynı mantıkla, iyi işleyen ve verimli bir finansal sektör, ekonomik büyümeyi de kolaylaştırır (Soukhakian, 2007:118). Bu bağlamda çevresel etkileri olabileceği beklenir. Bununla finansal gelişme, çevresel bozulma arasındaki bağlantıya dair ampirik kanıtlar karışıktır. Bazı çalışmalar finansal sektördeki gelişiminin çevresel kaliteyi iyileştirebileceğini öne sürmektedir. Bu görüşü destekleyen çalışmalardan birinde Tamazian vd. (2009); BRICS ekonomilerini analize konu etmişler ve finansal gelişmenin çevresel bozulmayı azaltabileceği tespit etmişlerdir. Ayrıca Abbasi ve Riaz (2016) Pakistan'da ve Shahbaz vd. (2018) Fransa ile ilgili olarak yaptıkları çalışmalarda, finansal gelişmenin çevresel kaliteyi artırıcı sonuçları olduğunu bulmuşlardır.

Bununla birlikte, finansal gelişmenin aslında karbon salınımını artırarak çevreyi olumsuz etkilediğini bulan çok sayıda çalışma da mevcuttur. Örneğin, Çin hakkında Zhang (2011) ve Jalil ve Feridun (2011), Endonezya için Shahbaz vd. (2013), Pakistan hakkında Javid ve Sharif (2016), Kuveyt üzerine Salahuddin vd. (2018), Bello ve Abimbola (2010), Nijerya için Dar ve Asif (2018), finansal gelişmenin olumsuz çevresel sonuçları olduğunu bulmuşlardır.

Ayrıca, finansal gelişme ile çevresel bozulma arasında aslında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Ozturk ve Acaravci (2013) Türkiye, Omri vd. (2015) MENA ülkeleri, Çoban ve Topcu (2013) ise AB ülkelerinde, finansal gelişme ile çevre arasında bir ilişki tespit edememişlerdir.

2.3 Enerji tüketimi ve Çevre ilişkisi

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki, dünya ekonomisi önemli bir ekonomik büyüme süreci yaşamakta ve bu bağlamda enerji kullanımını da hızla artmaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyüme için artan enerji talebi, çevresel sonuçlara da yol açmaktadır. Literatürde, enerji tüketimi ve çevresel kirlilik arasında kesin olarak pozitif bir ilişki olduğunu gözlemleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Baek, 2015; Chandran ve Tang, 2013; Pao ve Tsai, 2010; Farhani ve Öztürk, 2015; Ozturk ve Acaravci, 2010; Saboori ve Sulaiman, 2013; Javid ve Sharif, 2016).

Enerji tüketiminin yenilenebilir ve yenilemez enerji olarak ayrımının test edildiği çalışmalar farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bu bağlamda Al-Mulali vd. (2016), (Baek, 2016), Bento ve Moutinho (2016), Bilgili vd. (2016), Zoundi (2017) çalışmalarında; yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarını azalttığı tespit etmişlerdir. Öte yandan, yenilenemeyen enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarının

engellenmesi konusunda bir tehdit oluşturduğu tespit eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Gamage vd. (2017), Bekun vd. (2019), Saudi (2019), Sharif vd. (2020) çalışmalarında; yenilenemeyen enerji kullanımının çevresel hasarı hızlandırmada, etkili faktörlerden biri olduğunu göstermektedir.

2.4 Küreselleşme ve Çevre İlişkisi

Küreselleşme aslında; ekonomik, politik ve sosyal olmak üzere birçok yönü olan akademik bir araştırma konusudur. Küreselleşmenin özellikle çevre kalitesi üzerindeki etkisine olan ilgi ise, son dönemde artmaktadır. Araştırmaların önemli bir kısmı, Çevresel Kuznets Eğrisi (EKC) hipotezi çerçevesinde küreselleşmeyi temsil eden göstergeleri incelemektedir (Bu vd. 2016; Khan ve Ullah 2019; Koçak ve Şarkgüneşi 2018; Rudolph ve Figge, 2017).

Literatür sonuçlarının büyük çoğunluğu küreselleşmenin çevre kirliliği üzerinde artan bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu vd. (2016) küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik yönlerinin, karbon emisyonlarını arttırdığını bulmuşlardır. Lee vd. (2016) ise ticari açıklığı küreselleşme olarak ele almış ve bu bağlamda, karbon emisyonlarındaki artışı tespit etmişlerdir. Rudolph vd. (2017) 146 ülke için küreselleşmenin ekolojik ayak izi üzerinde pozitif etki yarattığı bulmuşlardır. You ve Lv. (2018) 83 ülke ekonomisini inceledikleri çalışmada, küreselleşmenin karbon emisyonlarını arttırdığını bulmuştur. Wang vd. (2018) G20 ülke ekonomileri için politik küreselleşmeyi ele almış ve karbon emisyonlarındaki artışta, küreselleşmenin belirleyici rol oynadığını tespit etmişlerdir. Koçak ve Şarkgüneşi (2018) Türkiye, Salahuddin vd. (2018) Kuwait için, küreselleşme bağlamında doğrudan yabancı yatırımları kullandıkları çalışmalarında, küreselleşmenin karbon emisyonlarını arttırdığını bulmuşlardır.

Küreselleşmenin çevre kirliliği üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyan çalışmalar da literatürde mevcuttur. Örneğin Akadiri vd. (2019) İtalya ekonomisi için, küreselleşmenin hem kısa hem de uzun dönemde karbon emisyonları üzerinde azaltıcı etkisini tespit etmişlerdir. Shahbaz vd. (2019); yüksek, orta ve alt gelir ülke grubundan oluşan örnekleme, küreselleşmenin karbon emisyonlarını azaltıcı etkisi bulmuştur. Destek vd. (2018) Avrupa ülke ekonomileri için küreselleşmeyi ticari açıklık olarak ele almış ve karbon emisyonları üzerinde azaltıcı etkisini bulmuşlardır. Yine Zafar vd. (2019), OECD ülkeleri için küreselleşmenin karbon emisyonları üzerinde azaltıcı etkisini tespit etmiştir.

Bazı araştırmalar ise, küreselleşme ile çevre arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, Salahuddin vd. (2019) Sub-Saharan Africa ülkeleri için küreselleşme ile çevre kalitesi arasında ilişki tespit etmemiştir. Benzer şekilde Hao (2016); küreselleşme olarak ticari açıklığı ve politik birleşmeyi ele almış ve 82 ülke

ekonomisi için küreselleşmenin etkili olmadığını tespit etmiştir. Haseeb vd. (2018) de, BRICS ekonomileri için yaptıkları çalışmada değişkenler arasında ilişki bulamamıştır.

3. Metod ve Veri

3.1 Veri

Bu çalışmada kullanılan değişkenler 1980-2019 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin kullanım ölçümleri ve verilerin kaynağı Tablo 1'de gösterilmiştir. Ayrıca küreselleşme endeksinin bir alt bileşeni olan ekonomik küreselleşme boyutu tercih edilmiştir. Ekonomik küreselleşme, ticaret ve finansal küreselleşmeyi de içermektedir (Gygli vd., 2019:549-550). Para arzı, özel sektöre kredi ve borsa kapitalizasyonu gibi finansal gelişmeyi ölçmek için kullanılan standart göstergeler, tek başına ele alındığında bu göstergelerin her birinin finansal gelişme düzeyini doğru bir şekilde değerlendiremediği görülmektedir. Çünkü bir finansal sistemi karakterize eden çeşitli özellikler; derinlik, istikrar, verimlilik ve erişim gibi aynı anda dikkate alınmalıdır. Bu nedenle, finansal gelişmenin bu farklı yönlerini kapsayan tek bir gösterge kullanmak daha uygundur (Boufateh ve Saadaoui, 2020:817-818). Bu bağlamda finansal sistemin farklı boyutlarını yansıtan çok sayıda değişken bulunduğundan, bu çalışma finansal gelişmişlik göstergesini değişken olarak tercih etmiştir. Çalışmada; karbondioksit emisyonu bağımlı değişken olarak, ekonomik küreselleşme, yenilenebilir olmayan enerji tüketimi, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ise bağımsız değişkenler olarak alınmıştır. Ayrıca, finansal gelişme ve ekonomik küreselleşme pozitif ve negatif bileşenleri değerlendirilerek dahil edilmiştir.

Tablo 1: Verilerin Kaynağı ve Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Tanım	Ölçüm	Veri Kaynağı
Finansal gelişme	Finansal kurumlarının ve finansal piyasalarının derinliği, erişimi ve etkinliğinden oluşur	Finansal gelişmişlik endeksi (0-100)	IMF
Enerji tüketimi	Gaz kömür ve petrol tüketimini içerir	Kişi başına gigajoule	BP Dünya Enerji İstatistikleri İnceleme Raporu
Karbon emisyonu	Fosil yakıtların yakılmasından ve katı, sıvı, gaz yakıtların kullanımı sırasında üretilen çimento, karbondioksit ve gaz yakma işlemlerinden gelir.	Kişi başına ton	BP Dünya Enerji İstatistikleri İnceleme Raporu
Küreselleşme	Ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmeyi içerir.	KOF Endeks (0-100)	KOF Ekonomi Enstitüsü
Ekonomik Büyüme	GSYİH'nın yıllık yüzde büyüme oranı	GDP (Sabit 2015 US\$)	Dünya Bankası

3.2 Metodoloji

Çalışmada finansal gelişmişlik ve ekonomik küreselleşmenin çevresel kalitedeki asimetric etkilerini analiz etmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Denklem 1'de belirtilen fonksiyonel form çalışmanın modelini oluşturmaktadır:

$$CO2P = F(EG, GLOB, NONREN, FD) \quad (1)$$

Modelde “EG” ekonomik büyümeyi, “GLOB” ekonomik küreselleşmeyi, “NONREN” yenilenebilir olmayan enerji tüketimini, “FD” finansal gelişmişliği, “CO2P” ise karbon emisyonunu temsil etmektedir. Tüm seriler farklı ölçülerde olduğundan, verilerin logaritmik dönüşümü gereklidir. Dolayısıyla Denklem (1) basit lineer formunda, serinin logaritmik dönüşümü ile aşağıdaki gibi yeniden ifade edilmiştir:

$$\text{Log}CO2P = \alpha_0 + \alpha_1 \text{Log}EG_t + \alpha_2 \text{Log}GLOB_t + \alpha_3 \text{Log}NONREN_t + \alpha_4 \text{Log}FD_t + \mu_t \quad (2)$$

Denklemin bir ARDL dönüşümü (2) no’lu modeldeki tüm seriler için aşağıdaki gibi elde edilir:

$$\Delta \text{Log}Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \sum_{i=0}^n \Delta \text{Log}Y_{t-i} + \alpha_2 \sum_{i=0}^n \Delta \text{Log}X_{t-i} + \phi_1 \text{Log}Y_{t-i} + \phi_2 \text{Log}X_{t-i} + \mu_t \quad (3)$$

Burada; Δ fark operatörüdür, α kısa dönem katsayılarının parametresini temsil eder, ϕ değişkenlerin uzun dönem seviyelerinin parametresidir, μ stokastik bozulma terimidir, Y bağımlı değişkeni ve X bağımsız değişkenleri göstermektedir. Makroekonomik değişkenlerin tepkilerinde asimetri gösterme eğiliminde olduklarından, seriler aşağıdaki prosedürler kullanılarak negatif ve pozitif kümülatif toplamlarına ayrıştırılmaktadır:

$$X_t^+ = \sum_{j=1}^t \Delta X_j^+ = \sum_{j=1}^t \max(\Delta X_j, 0) \quad (4)$$

$$X_t^- = \sum_{j=1}^t \Delta X_j^- = \sum_{j=1}^t \min(\Delta X_j, 0) \quad (5)$$

Denklem (4) ve (5), X_t^+ ve X_t^- bağımsız değişkenlerin negatif ve pozitif değişikliklerini ifade etmektedir. Denklem (3)’e göre doğrusal olmayan ARDL modelini aşağıdaki gibi elde etmek için:

$$\Delta \text{Log}Y_t = \alpha_0 + \sigma_1 \sum_{i=0}^n \Delta \text{Log}Y_{t-i} + \sigma_2 \sum_{i=0}^n \Delta \text{Log}X_{t-i}^+ + \sigma_3 \sum_{i=0}^n \Delta \text{Log}X_{t-i}^- + \phi_1 \text{Log}Y_{t-i} + \phi_2 \text{Log}X_{t-i}^+ + \phi_3 \text{Log}X_{t-i}^- + \mu_t \quad (6)$$

Seriler arasında eş bütünleşme testinde, Denklem 6’nın tahmin edilmesinden elde edilen F-istatistiği, Pesaran vd. (2001) sınır değerlerle eşitlenir. F-istatistiğinin üst sınır değerinden büyük olduğu durumda eş bütünleşme bulunmaktadır. F-istatistiğinin üst sınır değerinden küçük olduğu durumda seriler uzun dönemli bütünleşme göstermez. Denklem 6’nın ilk kısmı kısa dönemli ilişkiyi temsil ederken, sonraki kısım uzun dönemlerdeki ilişkiyi temsil etmektedir.

Kısa dönemli değişiklikleri ve hata düzeltmeyi yakalamak için, Denklem 6'dan aşağıdaki gibi bir kısa dönemli hata düzeltme denklemi çıkarılmıştır:

$$\begin{aligned} \Delta \text{LogCO2}P_t = & \alpha_0 + \sigma_1 \sum_{i=0}^n \Delta \text{LogCO2}P_{t-i} + \sigma_2 \sum_{i=0}^n \Delta \text{LogGLOB}^+_{t-i} + \\ & \sigma_3 \sum_{i=0}^n \Delta \text{LogGLOB}^-_{t-i} + \sigma_4 \sum_{i=0}^n \Delta \text{LogFD}^+_{t-i} + \sigma_5 \sum_{i=0}^n \Delta \text{LogFD}^-_{t-i} + \\ & \sigma_6 \sum_{i=0}^n \Delta \text{LogEG}_{t-i} + \sigma_7 \sum_{i=0}^n \Delta \text{LogNONREN}_{t-i} + \phi \epsilon_{t-1} + \mu_t \end{aligned} \quad (7)$$

Burada ϕ hata düzeltme teriminin, ϵ_{t-1} , ayarlama katsayısını ifade eder. Tahminlerde asimetri varlığının test edilmesinde, katsayı kısıtlaması için Wald testi kullanılarak aşağıdaki denklemler tahmin edilmiştir:

$$\frac{-x_t^+}{Y_{t-i}} = \frac{-x_t^-}{Y_{t-i}} \quad (8)$$

Denklem 8'de; bağımsız değişkenlerin negatif ve pozitif değişimlerinin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinin eşitliği test edilmektedir. Wald istatistiğinin p değeri anlamlıysa anlamlı bir asimetrinin varlığı kabul edilip, boş hipotezi reddedilmektedir.

4. Analiz Sonuçları

4.1 Birim Kök Testi Sonuçları

Zaman serisi modellemesinin birincil gereksinimi, değişkenlerin durağanlık düzeyinin araştırılmasıdır. Bu çalışmada durağanlık için genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips- Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır. Sonuçlar, her bir değişkenin düzey formunda durağan olmadığı ve durağan hale getirmek için farklarının alındığını göstermektedir.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF (P değeri)				PP (P değeri)			
	Sabit		Sabit+Trend		Sabit		Sabit+Trend	
Düzyen								
CO2	-2.236	(0,197)	-1.782	(0,693)	-3.590	(0.010) ***	-1.348	(0.860)
GLOB	-2.515	(0,119)	-2.171	(0,491)	-3.236	(0.025) **	-2.001	(0.582)
NONREN	-1.591	(0,477)	-2.031	(0,566)	-2.498	(0.123)	-1.864	(0.653)
FINDEV	-2.405	(0,146)	-2.316	(0,415)	-5.521	(0.000) ***	-2.125	(0.516)
EG	0,468	(0,983)	-2.664	(0,255)	0,726	(0.991)	-2.739	(0.227)
İlk farklar								
CO2	-6.035	(0.000) ***	-6.591	(0.000) ***	-7.719	(0.000) ***
GLOB	-7.259	(0.000) ***	-7.769	(0.000) ***	-8.769	(0.000) ***
NONREN	-7.049	(0.000) ***	-7.514	(0.000) ***	-7.039	(0.000) ***	-8.270	(0.000) ***
FINDEV	-6.348	(0.000) ***	-6.549	(0.000) ***	-1.644	(0.000) ***
EG	-6.854	(0.000) ***	-6.757	(0.000) ***	-7.115	(0.000) ***	-7.003	(0.000) ***

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

4.2 Eşbütünleşme sonucu

Uzun dönemli ilişkinin varlığı ile ilgili bilgiler, sınır testi hipotezi ile sınıranır. Tablodan Türkiye ekonomisinde finansal gelişme, ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve küreselleşme ile karbon emisyonları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmektedir; çünkü hesaplanan F istatistik değeri (25.17) tablodaki üst sınır değerinden yüksektir.

4.3 NARDL Uzun ve Kısa Dönem Sonuçları

NARDL modelinin uzun ve kısa dönem tahminlerinin sonuçları Tablo 3'te rapor edilmiştir. Sonuçlara göre, finansal gelişmedeki artışın ve azalışın etkisi hem uzun dönemde hem de kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlıdır. Finansal gelişmedeki %1'lik pozitif etki, karbon emisyonları üzerinde uzun dönemde %0.495'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Öte yandan, finansal gelişmede meydana gelen %1'lik negatif etki, karbon emisyonları üzerinde uzun dönemde %0.477'lik bir artış yaratır. Kısa dönemde finansal gelişmenin pozitif etkisi uzun dönemle benzer etkiler yaratır. Bununla birlikte kısa dönemde finansal gelişmede yaşanan bir daralma, karbon emisyonları üzerinde azalış yaratırken, pozitif finansal gelişme karbon emisyonlarını azaltır. Bulgular, finansal gelişmedeki olumlu hareketlerin uzun vadede Türkiye ekonomisini daha temiz teknolojiler ve uygulamalarla beslediğini ve dolayısıyla daha düşük CO₂ emisyonlarına yol açmasına hizmet ettiği görülmektedir. İkinci olarak, asimetric bulgular hem pozitif hem de negatif dalgalanmalarının CO₂ emisyonları üzerinde önemli bir etki yarattığını ve bu etkinin üretimi ve dolayısıyla karbon emisyonlarını arttırmak yerine kirliliği azaltmada finansal gelişmenin etkili olduğunu göstermektedir. Ancak, Türkiye için finansal gelişme ile ilgili faaliyetler azaldıkça kısa dönem için değil ama uzun dönem için çevresel bozulmanın arttığı gözlemlenmektedir.

Sonuçlar, küreselleşmedeki %1'lik pozitif bir şokun karbon emisyonlarını %1,081 arttırdığını, küreselleşmedeki %1'lik negatif bir şokun ise CO₂ emisyonlarını %0,700 azalttığını göstermektedir. Küreselleşmenin karbon emisyonları üzerindeki kısa dönem etkileri de uzun dönem etkileri ile benzer sonuçlar verir. Bu sonuç, Türkiye ekonomisinde küreselleşmede yaşanan bir gelişmenin CO₂ emisyonlarını hem uzun hem de kısa dönemde arttırabileceğini, ekonomik küreselleşmedeki bir daralmanın ise CO₂ emisyonlarını azaltabileceğine işaret etmektedir. Küreselleşme, karbon emisyonlarını ölçek, kompozisyon ve teknik etkiler yoluyla etkileyebilir. Küreselleşmenin karbon emisyonları üzerindeki olumlu etkisi, ölçek etkisinin baskınlık yarattığını negatif etkisinin ise kompozisyon ve teknik etkilerin geçerliliğini göstermektedir. Bulgularımıza göre, ölçek etkisiyle uyumlu olarak ekonomik küreselleşmedeki bir genişleme Türkiye'de çevresel tahribatın artmasına neden olmaktadır.

Sonuçlara göre, yenilenebilir olmayan enerji tüketimindeki %1’lik bir artış, uzun dönemde karbon emisyonlarında %1.577’lik bir artış yaratırken, kısa dönemde enerji kullanımındaki %1’lik artış, karbon emisyonlarında %1.404’lük bir artış yaratır. Bu bağlamda, Türkiye’de yenilenebilir olmayan enerji tüketiminin, karbon emisyonlarının artmasında önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Bu sonuç, üretim sürecinde çevre dostu olmayan enerji kullanımının çevre kalitesinin kötüleşmesine önemli katkı sağlayan faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de çevre kalitesinin iyileştirilmesi konusunda yenilenebilir enerji tüketiminin artırılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ekonomik büyümedeki gelişme veya daralmanın uzun vadede CO2 emisyonları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir. Ekonomik büyümedeki %1’lik artışın karbon emisyonlarını %0.39 azalttığını gösterir. Bir diğer deyişle, ekonomik büyümenin uzun vadede CO2 emisyonlarını azaltabileceği, ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Ekonomik büyüme, Türkiye’de CO2 emisyonlarının azaltılmasına önemli bir katkı sağlamamaktadır.

Hata düzeltme terimi (ECT) katsayısı negatif ve anlamlıdır, yani sonuçların uzun dönemli bulgularla tutarlı olduğu anlaşılmaktadır. Narayan ve Smyth (2006:339), ECT katsayısının -1 ile -2 arasında olduğunda dengeye dönmeye monoton olarak yaklaşmak yerine, hata düzeltme sürecinin uzun vadeli değer etrafında sönümleyici bir şekilde dalgalandığını ima etmektedir.

Ekonomik büyüme, finansal gelişme ve küreselleşme ile karbon emisyonları arasındaki asimetrik varlığı Wald testinin uygulanması ile kontrol edilmekte ve sonuçlar Tablo 3’te rapor edilmektedir. Sonuçlar, ekonomik büyümenin hem uzun hem de kısa dönem pozitif ve negatif bileşenlerinin etkisinin aynı olmadığını ve böylece asimetrik bulguların varlığını doğrulamaktadır. Finansal gelişme için ise kısa dönemde asimetrik bulgulara rastlanırken, uzun dönemde rastlanmamaktadır. Küreselleşme için ise uzun dönemde asimetrik etkiler tespit edilirken, kısa dönem için tespit edilmemiştir.

Tablo 3. NARDL Tahmin Sonuçları

Panel A				
Uzun Dönem Tahmin Sonuçları				
CO2 Bağımlı Değişken				
Değişkenler	Katsayı	Standart Sapma	t-istatistik	Olasılık
ln(FD) ⁺	-0.495	0.119	-4.136	0.009***
ln(FD) ⁻	-0.477	0.115	-4.117	0.009***
ln(GLOB) ⁺	1.081	0.185	5.842	0.002***
ln(GLOB) ⁻	0.700	0.147	4.738	0.005***
ln(EG) ⁺	-0.390	0.194	-2.012	0.100
ln(EG) ⁻	0.015	0.174	0.086	0.934

ln (NREC)	1.577	0.278	5.659	0.002***
Sabit				
Panel B: NARDL Sınır Testi				
		Alt Sınır	Üst Sınır	Kritik değer
F-istatistik=25.17		2.30	3.60	10%
		2.75	4.21	5%
		3.84	5.69	1%
Kısa Dönem Tahmin Sonuçları				
C	-0.187	0.008	-2.247	0.000***
$\Delta \ln \text{CO}_2_{(t-1)}$	0.381	0.061	6.174	0.001***
$\Delta \ln \text{CO}_2_{(t-2)}$	0.591	0.039	1.509	0.000***
$\Delta \ln(\text{FD})^+_t$	-0.280	0.021	-1.334	0.000***
$\Delta \ln(\text{FD})^+_{t-1}$	0.530	0.034	1.517	0.000***
$\Delta \ln(\text{FD})^+_{t-2}$	-0.164	0.024	-6.709	0.001***
$\Delta \ln(\text{FD})^-_t$	0.091	0.022	4.061	0.009***
$\Delta \ln(\text{FD})^-_{t-1}$	0.454	0.041	1.089	0.000***
$\Delta \ln(\text{FD})^-_{t-2}$	0.293	0.027	1.076	0.000***
$\Delta \ln(\text{GLOB})^+_t$	1.694	0.077	2.180	0.000***
$\Delta \ln(\text{GLOB})^+_{t-1}$	-0.405	0.074	-5.426	0.002***
$\Delta \ln(\text{GLOB})^+_{t-2}$	0.118	0.039	3.043	0.028**
$\Delta \ln(\text{GLOB})^-_t$	0.188	0.046	4.082	0.009***
$\Delta \ln(\text{GLOB})^-_{t-1}$	0.441	0.055	7.947	0.000***
$\Delta \ln(\text{GLOB})^-_{t-2}$	0.293	0.044	6.525	0.001***
$\Delta \ln(\text{EG})^+_t$	-0.128	0.054	-2.336	0.066*
$\Delta \ln(\text{EG})^+_{t-1}$	0.635	0.067	9.432	0.000***
$\Delta \ln(\text{EG})^-_t$	-0.541	0.065	-8.255	0.000***
$\Delta \ln(\text{EG})^-_{t-1}$	-1.396	0.068	-2.036	0.000***
$\Delta \ln(\text{NREC})_t$	1.404	0.033	4.217	0.000***
$\Delta \ln(\text{NREC})_{t-1}$	-0.333	0.070	-4.718	0.005***
$\Delta \ln(\text{NREC})_{t-2}$	-0.084	0.042	-1.998	0.102
ECM (-1)	-1.902	0.086	-2.198	0.000***
	Kısa Dönem			
Wald Test	Asimetri		Uzun Dönem Asimetri	
FD	0.000		0.677	
GLOB	0.290		0.000	
EG	0.000		0.000	

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı ifade eder.

4.4 Tanısal Testler

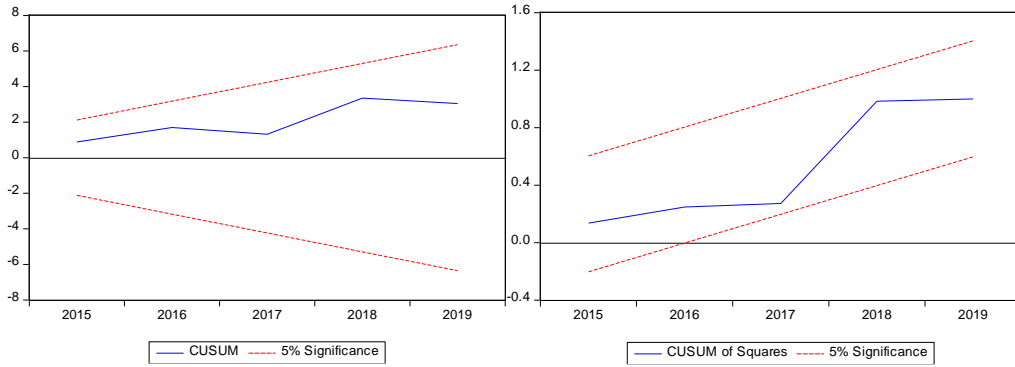
Tablo 4, otokorelasyon, değişen varyans ve normallik için tanısal testlerin sonuçlarını rapor etmektedir. Sonuçlar, modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığını doğrulamaktadır. Jarque-Bera normal dağılım testinin sonucu değişkenlerin hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Tanısal Testler

Tanısal Test Sonuçları	Olasılık
Ramsey Reset Testi	0.487
Jarque-Bera Normallik Testi	0.374
Breusch Godfrey LM	0.300

4.5 Yapısal İstikrarlılık Testleri

Çalışma ayrıca asimetrik ARDL modelinin test sonuçlarının yapısal istikrarlılığını kontrol etmek için CUSUM ve CUSUMSQ grafiklerini uygulamıştır. Brown vd. (1975) tarafından sunulan kümülatif toplam (CUSUM) ve kümülatif kareler toplamı (CUSUMSQ) istikrarlılık testleri Şekil 1'de görülebilir. Şekil 1'de yer alan grafiklere göre, istatistikler %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Bu kapsamda, tahmin sonuçları yapısal olarak istikrarlıdır ve uzun dönem katsayıları istikrarlılığa sahiptir.

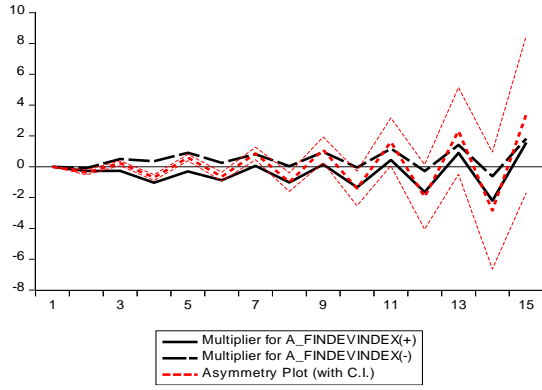

Şekil 1: Cusum ve CUSUMSQ Grafikleri

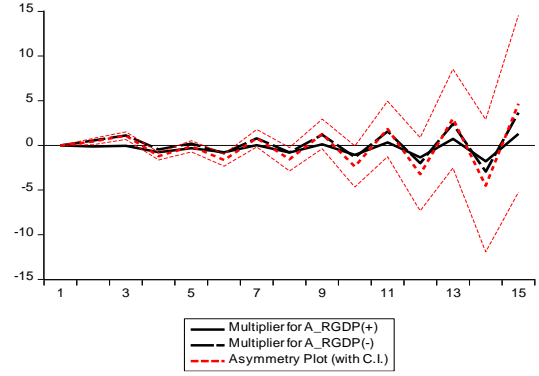
4.6 Dinamik Çarpanın Analizi

Son olarak, asimetrik etkileri daha iyi görmek için kümülatif çarpan etkileri çizimi analiz edilir. Bu çarpanlar, bağımsız değişkenlerin her birinde negatif veya pozitif bir birim şoktan sonra bağımlı değişkenin dinamik kümülatif tepkilerini ve uzun dönem yeni dengesine uyum sürecini gösterir. Sürekli siyah çizgiler, bağımsız değişkenlerde bir birim pozitif şoka karşı, bağımlı değişkenin dinamik kümülatif yanıtı gösterir ve siyah kesikli çizgiler, bağımsız değişkenlerdeki bir birim negatif şoka karşı, bağımlı değişkenin kümülatif yanıtı gösterir. Asimetri eğrisi (kesikli kalın kırmızı çizgi), açıklayıcı değişkenin pozitif ve negatif şokları arasındaki farkı yansıtır. Asimetri eğrisinin üstündeki ve altındaki kesikli ince kırmızı çizgiler %95 güven aralığını temsil eder. Sıfır çizgisi bu kesikli alt ve üst bantlar arasında ise, bağımlı değişkenin asimetrik etkileri %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı değildir (Aslam vd.,2021:41932).

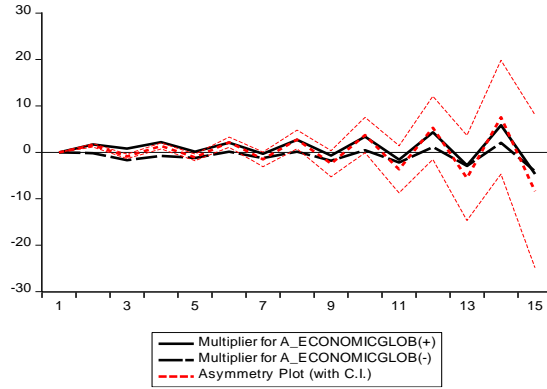
Şekil 2.a

Şekil 2.b

Şekil 2.c

Şekil 2.a, finansal gelişmedeki bir birim pozitif ve negatif şokun uzun vadeli dengeye dinamik yakınsama süreci karşısında karbon emisyonlarındaki asimetrik tepkilerini göstermektedir. Buna göre hem kısa vadede hem de uzun vadede negatif ve pozitif şokların CO2 emisyonlarında benzer büyüklükte etkiye sahip olduğu görülmektedir. Finansal gelişmedeki bir negatif değişim karbon emisyonları üzerinde artış yaratırken, pozitif değişim ise çevre kalitesinin iyileştirilmesi konusunda katkı göstermektedir. Şekil 2.b, asimetrik dinamik çarpan grafikleri, GSYİH'deki pozitif bir değişimin CO2 emisyonlarını engellediğini, negatif bir değişimin ise CO2 emisyonlarını arttırdığını göstermektedir. Ancak, uzun dönemde GSYİH'deki olumsuz değişimin, olumlu değişimin etkisinden daha ağır bastığı görülmektedir. Şekil 2.c'ye göre, ekonomik küreselleşmedeki olumlu değişiklik CO2 emisyonlarını artırırken, olumsuz bir değişiklik CO2 emisyonlarını azaltmaktadır.

5. Genel Değerlendirme ve Politika Önerileri

CO2 emisyonlarını etkileyen faktörleri anlamak, iklim değişikliğiyle ilgili karar alma süreçlerini bilgilendirmek için önemlidir. Türkiye, 2030 yılına kadar karbon emisyonları %21 oranında azaltmayı hedeflemektedir (Telli vd., 2021:419) Bununla birlikte, "Climate Action Tracker", Türkiye'nin Paris Anlaşması ile tutarsızlığına dikkat çekerek ülkenin taahhüdünü "kritik olarak yetersiz" olarak nitelendirmiştir

(CAT, 2022). Türkiye Paris Anlaşması'daki karbon emisyonunun azaltılması konusundaki taahhüdüne rağmen, ülkenin sürdürülebilir ekonomiye ulaşma çabasıyla bağlantılı sonuçlar üretmemektedir. Dünya Bankası tarafından seçilen iklim kırılganlığı boyutlarının çoğunda Türkiye yüksek düzeyde kırılganlığa sahiptir. Bu durum ise, Türkiye'de karbon emisyonlarının azaltılmasının gündeme gelmesinde güçlü bir gerekçe oluşturmaktadır (Türkiye Country Climate and Development Report, 2022)

CO2 emisyonlarını azaltmaya yönelik politika ve stratejileri değerlendirmek bağlamında bu çalışma; Türkiye'de 1980-2019 dönemi boyunca ekonomik küreselleşme, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin CO2 emisyonları üzerindeki asimetric ilişkisini bulmaya amaçlamıştır. NARDL sınır testi sonuçları, çalışma dönemindeki değişkenler arasında uzun dönemli bir eş bütünleşme olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre; finansal gelişmedeki negatif şok CO2 emisyonları üzerinde artış yaratırken, finansal gelişmedeki pozitif bir şok ise CO2 emisyonları azaltmaktadır. Bu durum, finansal gelişmenin asimetric bulgularının Türkiye'nin çevre kalitesinde arttırıcı yönde, yani olumlu bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, artan finansal gelişmenin Türkiye'de çevre dostu enerji kaynaklarına ve çevre dostu projelere doğru fonların aktarılmasında olumlu etkilerinin olacağını söyleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, finansal gelişmeye bağlı olarak artan yeşil enerji yatırım projelerinin çevre kirliliği sorununda başarılı etkiler yaratacağı sonucunu çıkarabiliriz. Finansal gelişmede ortaya çıkacak olumsuz şoklar ise, bu tür yeşil enerji yatırımlarını olumsuz etkilemesine bağlı olarak, karbon salınımlarının azaltılmasında sorunlar yaratabilecektir. Çünkü, şok dönemlerinde finans kuruluşlarının kısa vadeli finansman tercihi yeşil finansal ürün ve hizmetlerden vazgeçilmesine neden olmaktadır. Buna göre; yeşil finansman uygulamalarının sürdürülebilirliği için devlet tarafından teminat desteği ve vergi teşviki gibi destekler verilerek, risk algısının azaltılması sağlanmalıdır.

Çalışmanın diğer sonuçları; ekonomik büyümedeki olumlu veya olumsuz bir değişimin uzun vadede CO2 emisyonları üzerinde nötr bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Hem kısa hem uzun dönemde ekonomik büyüme ile karbon emisyonları arasında asimetric ilişki bulunmaktadır. Çalışma ayrıca, ekonomik küreselleşmenin uzun vadede CO2 emisyonlarında artış yarattığını ortaya koymakta ve bu ilişki uzun dönemde asimetric etkiler göstermektedir. Yenilenemez enerji kullanımı karbon emisyonlarını arttırmakta, bununla birlikte bu artışa en fazla katkı yenilenemez enerji kaynaklarının kullanımından gelmektedir.

Bu makalenin bulgularının bazı önemli politika çıkarımları bulunmaktadır: İlk olarak, politika yapıcılar Türkiye için, finansal gelişmeyi arttırmanın karbon emisyonlarını

azaltarak hava kalitesini iyileştirmeye yardımcı olduğunun farkında olmalıdır. İkincisi, küreselleşmenin çevre üzerinde zararlı bir etkisi olduğundan, sürdürülebilir ekonomik kalkınma hedefleniyorsa, firmaların üretim teknolojilerinde enerji verimliliğine yönelik artışın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, daha temiz üretim teknolojilerini kullanan sosyal ve çevresel açıdan daha bilinçli yatırımlara izin verilerek, yatırım projelerinin çevresel etkisi kontrol edilmelidir. Üçüncüsü, Türkiye'de enerji tüketimi hem uzun hem de kısa vadede CO2 emisyonlarını arttırarak çevresel kalitenin iyileşmesini engellemektedir. Türkiye'nin büyük ölçüde eski ve verimsiz enerji tüketim teknolojilerini kullanıyor olması dolayısıyla, bu durum sera gazı emisyonlarının artmasında itici faktörlerin başında geldiği görülmektedir. Bu bağlamda hükümet; enerji verimli olmayan makinelerin ithalatını yasaklayarak, düşük karbonlu teknolojilerde yan kuruluşlar sağlayarak endüstrileri yenilenebilir enerji tüketimine yönlendirmeler sağlayabilir (Akadiri ve Adebayo, 2022:16319).

Kaynakça

- ABBASI, F., & RIAZ, K. (2016). CO2 emissions and financial development in an emerging economy: An augmented VAR approach. *Energy Policy* (90), 102-114.
- ABBASS, K., & QASIM, M.Z., & SONG, H., & MURSHED, M., & MAHMOOD, H., & YOUNIS, I. (2022). A review of the global climate change impacts, adaptation, and sustainable mitigation measures. *Environmental Science and Pollution Research* (29), 42539-42559.
- ACHEAMPONG, A. O., & DZATOR, J., & AMPONSAH, M. (2022). Analyzing the role of economic globalization in achieving carbon neutrality in Australia. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 1-20.
- AHMAD, M., & KHAN, Z., & RAHMAN, Z. U., KHAND, S. (2018). Does financial development asymmetrically affect CO2 emissions in China? An application of the nonlinear autoregressive distributed lag (NARDL) model. *Carbon Management*, 9:6, 631-644.
- AKADIRI, S. S., & ADEBAYO, T. S. (2022). Asymmetric nexus among financial globalization, non-renewable energy, renewable energy use, economic growth, and carbon emissions: impact on environmental sustainability targets in India. *Environmental Science and Pollution Research* (29) , 16311–16323.
- AKADIRI, S. S., & ANDREW, A.A., & AKADIRI, A.C. (2019). The role of globalization, real income, tourism in environmental sustainability target. Evidence from Turkey. *Science of the Total Environment* (687), 423-432.
- AL-MULALI, U., & SOLARIN, S. A., & OZTURK , I. (2016). Investigating the presence of the environmental Kuznets curve (EKC) hypothesis in Kenya: an autoregressive distributed lag (ARDL) approach. *Nat Hazards* (80), 1729-1747.
- ANTWEILER, W., & COPELAND, B.R., & TAYLOR, M.S. (1998). Is Free Trade Good for the Environment. *NBER Working Paper Series*.
- APERGIS, N. (2016). Environmental Kuznets curves: New evidence on both panel and country-level CO2 emissions. *Energy Economics* (54), 263-271.

- BAEK, J. (2016). Do nuclear and renewable energy improve the environment? Empirical evidence from the United States. *Ecological Indicators* (66), 352-356.
- BEKUN, F. V., & ALOLA, A. A., & SARKODIE, S. A. (2019). Toward a sustainable environment: Nexus between CO2 emissions, resource rent, renewable and nonrenewable energy in 16-EU countries. *Science of the Total Environment* (657), 1023-1029.
- BELLO, A. K., & ABIMBOLA, O.M. (2010). Does the Level of Economic Growth Influence Environmental Quality in Nigeria: A Test of Environmental Kuznets Curve (EKC) Hypothesis? *Pakistan Journal of Social Sciences* 7(4), 325-329.
- BENTO, J. P. C., & MOUTINHO, V. (2016). CO2 emissions, non-renewable and renewable electricity production, economic growth, and international trade in Italy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (55), 142-155.
- BILGILI, F., & KOCAK, F., & BULUT, U. (2016). The dynamic impact of renewable energy consumption on CO2 emissions: A revisited Environmental Kuznets Curve approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (54), 838-845.
- BOUFATEH, T., & SAADAOUI, Z. (2020). Do Asymmetric Financial Development Shocks Matter for CO2 Emissions in Africa? A Nonlinear Panel ARDL-PMG Approach. *Environmental Modeling & Assessment* (25), 809-830.
- BU, M., & LIN, C., & ZHANG, B. (2016). Globalization and Climate Change: New Empirical Panel Data Evidence. *Journal of Economic Surveys*, Vol.30, No.3, 577-595.
- CAT. (2022). *Climate Action Tracker*.
<https://climateactiontracker.org/countries/turkey/> adresinden alındı
- CHANDRAN, V. G. R., & TANG, C. F. (2013). The impacts of transport energy consumption, foreign direct investment and income on CO2 emissions in ASEAN-5 economies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (24), 445-453.
- COBAN, S., & TOPCU, M. (2013). The nexus between financial development and energy consumption in the EU: A dynamic panel data analysis. *Energy Economics* (39), 81-88.
- DAR, J. A., & ASIF, M. (2018). Does financial development improve environmental quality in Turkey? An application of endogenous structural breaks based cointegration approach. *Management of Environmental Quality: An International Journal* Vol. 29 No. 2 , 368-384.
- DESTEK, M. (2018). Dimensions of globalization and income inequality in transition economies: taking into account crosssectional dependence. *Eastern Journal of European Studies* Volume 9, Issue 2., 5-25.
- ESTEVE, V., & TAMARIT, V. (2012). Threshold cointegration and nonlinear adjustment between CO2 and income: The Environmental Kuznets Curve in Spain, 1857–2007. *Energy Economics* (34), 2148-2156.
- ETOAKPAN, M. U. & ADEDOYIN, F. F., & YORUCU, V., & BEKUN, F. V. (2020). Does globalization in Turkey induce increased energy consumption: insights into its environmental pros and cons. *Environmental Science and Pollution Research* (27), 26125-26140.

- FARHANI, S., & OZTURK, I. (2015). Causal relationship between CO2 emissions, real GDP, energy consumption, financial development, trade openness, and urbanization in Tunisia. *Environ Sci Pollut Res* (22), 15663–15676.
- FOSTEN, J., & MORLEY, B., & TAYLOR, T. (2012). Dynamic misspecification in the environmental Kuznets curve: Evidence from CO2 and SO2 emissions in the United Kingdom. *Ecological Economics* (76), 25-33.
- FURUOKA, F. (2015). Financial development and energy consumption: Evidence from a heterogeneous panel of Asian countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 430-444.
- GAMAGE, S. K. N., & KURUPPUGE, R. H., & HAQ, I. U. (2017). Energy consumption, tourism development, and environmental degradation in Sri Lanka. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy* 12:10, 910-916.
- GHOSH, S. (2010). Examining carbon emissions economic growth nexus for India: A multivariate cointegration approach. *Energy Policy* (38), 3008-3014.
- GOKMENOGLU, K., & TASPINAR, N. (2015). The relationship between Co2 emissions, energy consumption, economic growth and FDI: the case of Turkey. *The Journal of International Trade & Economic Development* (25:5), 706-723.
- GROSSMAN, G., & KRUEGER, A.B. (1991). Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement. *NBER Working Paper Series*.
- GYGLI, S., & HAELG, F., & POTRAFKE, N., STURM, J-E. (2019). The KOF Globalisation Index – revisited. *The Review of International Organizations* (14), 543-574.
- HAO, F. (2016). A Panel Regression Study on Multiple Predictors of Environmental Concern for 82 Countries Across Seven Years. *Social Science Quarterly Volume 97, Issue 5*, 991-1004.
- HASEEB, A., & XIA, E., & BALOCH, M.A, & ABBAS, K. (2018). Financial development, globalization, and CO2 emission in the presence of EKC: evidence from BRICS countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 31283–31296.
- JALIL, A., & FERIDUN, A. (2011). The impact of growth, energy and financial development on the environment in China: A cointegration analysis. *Energy Economics* (33), 284-291.
- JAVID, M., & SHARIF, F. (2016). Environmental Kuznets curve and financial development in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (54), 406-414.
- KATIRCIOGLU, S. T., & TASPINAR, N. (2017). Testing the moderating role of financial development in an environmental Kuznets curve: Empirical evidence from Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (68), 572-586.
- KHAN, D., & ULLAH, A. (2019). Testing the relationship between globalization and carbon dioxide emissions in Pakistan: does environmental Kuznets curve exist? *Environmental Science and Pollution Research* (26), 15194–15208.
- KHAN, M., & OZTURK, I. (2021). Examining the direct and indirect effects of financial development on CO2 emissions for 88 developing countries. *Journal of Environmental Management* (293) 112812, 1-13.
- KOCAK, E., & SARKGUNESI, A. (2018). The impact of foreign direct investment on CO2 emissions in Turkey: new evidence from cointegration and bootstrap causality analysis. *Environ Sci Pollut Res* (25), 790–804.

- LEE, T. H. , & CHANG, Y., & PARK, D. (2016). Trade openness and environmental quality: International evidence. *Energy Policy*, 45-55.
- LI, M.,& HAMA WANDY, N. M., & FAZLE , W., & RJOUB, H., & BAO, Z. (2021). Renewable energy resources investment and green finance: Evidence from China . *Resources Policy (74):102402*, 1-11.
- LISE, W. (2006). Decomposition of CO2 emissions over 1980–2003 in Turkey. *Energy Policy (34)*, 1841–1852.
- MUNDACA, G. (2017). How much can CO2 emissions be reduced if fossil fuel subsidies are removed? *Energy Economics (64)*, 91-104.
- NARAYAN, P. K. , & NARAYAN S. (2010). Carbon dioxide emissions and economic growth: Panel data evidence from developing countries. *Energy Policy (38)*, 661-66.
- NARAYAN, P. K., & SMYTH, R. (2006). What determines migration flows from low-income to high-income countries? An empirical investigation Fiji-US migration 1972-2001. *Contemporary Economic Policy Volume (24:2)* , 332-342.
- NASIR, M.A., & HUYNH, T. L. D., & TRAM, H. T. X. (2019). Role of financial development, economic growth & foreign direct investment in driving climate change: A case of emerging ASEAN. *Journal of Environmental Management (242)*, 131-141.
- OMRI, A.,& DALY, S.,& RAULT, C.,& CHAIBI, A. (2015). Financial development, environmental quality, trade and economic growth: What causes what in MENA countries. *Energy Economics (48)*, 242-252.
- ONAFOWORA, O., & OWOYE, O. (2014). Bounds testing approach to analysis of the environment Kuznets curve hypothesis. *Energy Economics*, 47-62.
- OZATAC, N.,& GOKMENOGLU, K.,& TASPINAR, N. (2017). Testing the EKC hypothesis by considering trade openness, urbanization, and financial development: the case of Turkey. *Environ Sci Pollut Res (24)*, 16690–16701.
- OZTURK, I.,& ACARAVCI, A. (2010). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews (14)*, 3220-3225.
- OZTURK, I.,& ACARAVCI, A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 262-267.
- PAL, D.,& MITRA, S. K. (2017). The environmental Kuznets curve for carbon dioxide in India and China: Growth and pollution at crossroad. *Journal of Policy Modeling (39)* , 371–385.
- PAO, H., & TSAI, C. (2010). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in BRIC countries. *Energy Policy (38)*, 7850-7860.
- PESARAN, M. H., & SHIN, Y., & SMITH, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*.
- RUDOLPH, A., & FIGGE, L. (2017). Determinants of Ecological Footprints: What is the role of globalization? *Ecological Indicators (81)*, 348-361.
- SABOORI, B., & SULAIMAN, J. (2013). Environmental degradation, economic growth and energy consumption: Evidence of the environmental Kuznets curve in Malaysia. *Energy Policy (60)*, 892-905.
- SADORSKY, P. (2011). Financial development and energy consumption in Central and Eastern European frontier economies. *Energy Policy (39)*, 999-1006.

- SALAHUDDIN, M., & ALAM, K., & OZTURK, I., SOHAG, K. (2018). The effects of electricity consumption, economic growth, financial development and foreign direct investment on CO2 emissions in Kuwait. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (81), 2002-2010.
- SALAHUDDIN, M., & ALI, M. I., & VINK, N., & GOW, J. (2019). The effects of urbanization and globalization on CO2 emissions: evidence from the Sub-Saharan Africa (SSA) countries. *Environmental Science and Pollution Research* (26) , 2699–2709.
- SAUDI, M. H. M., & SINAGA, O. & JABARULLAH, N. H. (2019). The Role of Renewable, Non-renewable Energy Consumption and Technology Innovation in Testing Environmental Kuznets Curve in Malaysia. *International Journal of Energy Economics and Policy* 9(1), 299-307.
- SEPHTON, P., & MANN, J. (2013). Further evidence of an Environmental Kuznets Curve in Spain. *Energy Economics* (36), 177-181.
- SHAFIK, N. (1994). Economic Development and Environmental Quality: An Econometric Analysis. *Oxford Economic Papers*, 757-773.
- SHAHBAZ, M., & MAHALIK, M. K., SHAHZAD, J. H., & HAMMOUDEH, S. (2019). Testing the globalization-driven carbon emissions hypothesis: International evidence. *International Economics* (158), 25-38.
- SHAHBAZ, M., & SHAHZAD, S.J.H. & MAHALIK, M.K. (2018). Is Globalization Detrimental to CO2 Emissions in Japan? New Threshold Analysis. *Environ Model Assess* (23), 557-568.
- SHAHBAZ, M., & HYE, Q. M. A., & TIWARI, A.K. (2013). Economic growth, energy consumption, financial development, international trade and CO2 emissions in Indonesia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (25), 109-121.
- SHAHBAZ, M., & NASIR, M.A., & ROUBAUD, D. (2018). Environmental degradation in France: The effects of FDI, financial development, and energy innovations. *Energy Economics* (74), 843-857.
- SHARIF, A., & BARIS-TUZEMEN, O. B., & UZUNER, G., & OZTURK, I. & SINHA, A. (2020). Revisiting the role of renewable and non-renewable energy consumption on Turkey's ecological footprint: Evidence from Quantile ARDL approach. *Sustainable Cities and Society* (57):102138, 1-12.
- SINHA, A., & SENGUPTA , T., & ALVARADO, R. (2020). Interplay between technological innovation and environmental quality: Formulating the SDG policies for next 11 economies. *Journal of Cleaner Production* (242) 118549, 1-12.
- SINHA, A., & SHAHBAZ, M. (2018). Estimation of Environmental Kuznets Curve for CO2 emission: Role of renewable energy generation in India. *Renewable Energy* (119), 703-711.
- SOUKHAKIAN, B. (2007). Financial Development, Trade Openness and Economic Growth in Japan: Evidence from Granger Causality Tests. *International Journal of Economic Perspectives*, Volume 1, Issue 3., 118-127.
- SUN, Y. &. (2022). How do renewable energy and urbanization cause carbon emissions? Evidence from advanced panel estimation techniques. *Renewable Energy* 185, 996-1005.

- TAMAZIAN, A., & CHOUSA, J. P., & VADLAMANNATI, K.C. (2009). Does higher economic and financial development lead to environmental degradation: Evidence from BRIC countries. *Energy Policy*, 246-253.
- TELLI, A., & ERAT, S., & DEMIR, B. (2021). Comparison of energy transition of Turkey and Germany: energy policy, strengths/weaknesses and targets. *Clean Technologies and Environmental Policy* (23) , 413–427.
- TIWARI, A. K., & SHAHBAZ, M., & HYE, Q. M. A. (2013). The environmental Kuznets curve and the role of coal consumption in India: Cointegration and causality analysis in an open economy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (18), 519-527.
- WANG, N., & ZHU, H., & GUO, Y., & PENG, C. (2018). The heterogeneous effect of democracy, political globalization, and urbanization on PM2.5 concentrations in G20 countries: Evidence from panel quantile regression. *Journal of Cleaner Production* (194), 54-68.
- WORLD BANK. (2022.). *Türkiye Country Climate and Development Report*. . World Bank. © World Bank. . Washington, DC: World Bank Group, .
- XIAMON, W., & MAJEED, A., & VASBIEVA, D. G., & YAMEOGO, C. E. W., & HUSSAIN , N. (2021). Natural resources abundance, economic globalization, and carbon emissions: Advancing sustainable development agenda. *Sustainable Development* (29), 1037-1048.
- YOU, W., & LV, Z. (2018). Spillover effects of economic globalization on CO2 emissions: A spatial panel approach. *Energy Economics* (73), 248-257.
- ZAFAR, M. W., & SAUD, S., & HOU, F. (2019). The impact of globalization and financial development on environmental quality: evidence from selected countries in the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). *Environmental Science and Pollution Research* (26) , 13246–13262.
- ZAFAR, M. W., & ZAIDI, S. A. H., & SINHA, A., & GEDIKLI, A., & HOU, F. (2019). The role of stock market and banking sector development, and renewable energy consumption in carbon emissions: Insights from G-7 and N-11 countries. *Resources Policy* (62), 427-436.
- ZHANG, Y. (2011). The impact of financial development on carbon emissions: An empirical analysis in China. *Energy Policy* (39), 2197-2203.
- ZOUNDI, Z. (2017). CO2 emissions, renewable energy and the Environmental Kuznets Curve, a panel cointegration approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* (72), 1067-1075.

TÜRKİYE’DE KREDİ GARANTİ FONU A. Ş.’NİN İNCELENMESİ*

⁴Esra BEZİRCİOĞLU, Cem SAATÇİOĞLU⁵

Özet

Güçlü bir ekonomiye sahip ülkelerin neredeyse tamamında, işletmeleri desteklemek üzere kurulmuş en az bir tane destek kuruluşu bulunmaktadır. Türkiye’de de bu amaçla kurulan kurumlardan biri olan Kredi Garanti Fonu A. Ş. (KGF) yaklaşık 30 yıldır işletmeleri desteklemeye devam etmektedir. Uzun yıllar Türkiye’nin Hazine ve Maliye Bakanlığı destekli tek kefalet kuruluşu olarak faaliyetlerini sürdüren KGF, iktisadi faaliyetlerin daraldığı buhran dönemlerinde geliştirdiği yeni kefalet projeleri ile piyasayı canlandırmaktadır. KGF kefaletinin daha likit bir teminat olması sebebiyle bankaların kredi verme iştahını arttırmakta ve bu sayede pazar hareketleri hızlanarak, ekonomi canlanmaktadır. Bu sebeple KGF’ nin bir iktisat politikası aracı olarak kullanıldığını söylemek de mümkündür. Son dönemde otoritelerin eleştirilerine maruz kalan KGF, bilhassa pandemi döneminde, sadece 157 çalışanı ile çok kısa bir zaman zarfında piyasaya 200 milyar TL’ye yakın bir kefalet hacmi sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: kefalet, KOBİ, kredi, KGF

A REVIEW OF CREDIT GUARANTEE FUND CORPORATION IN TURKEY

Abstract

In all countries have a strong economy, there is one foundation to help small and medium budget businesses. Credit Guarantee Fund (CGF) was established for this purpose in Turkey, and it has continued to support businesses for nearly 30 years. CGF continued its activities for many years as the only guarantee institution supported by the Ministry of Treasury and Finance in Turkey. In times of economic crisis and depression, the funds provided to CGF by the Ministry of Treasury and Finance are increased in order to revive the market. For this reason, it can be possible to say that CGF is used as an economic policy instrument. Recently, authorities have been argued about CGF. However, during the pandemic period, with only 157 employees, it provided a guarantee volume of nearly 200 billion TL to the market in a very short time.

Key words: guarantee, SME, loan, CGF

*Bu çalışma 2022 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda yapılan “Türkiye’de Kredi Garanti Fonu A. Ş. Kefaleti Etkinliğinin İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

⁴ Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Bankacılık Bölümü, E-mail: bezircioglu.esra@hbv.edu.tr

⁵ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, E-mail: saatcic@istanbul.edu.tr

1. Giriş

Bir ekonominin temel yapıtaşı olan işletmelerin faaliyetlerinin devamı için gerekli finansmanın sağlanması konusunda işletmelerin en büyük çözüm ortağı kredi kuruluşlarıdır. Bu kredi kuruluşları başta bankalar olmak üzere, finansal kiralama (leasing) ve faktöring şirketleri gibi finans kurumlarıdır. Bilindiği üzere kredi kuruluşları, işletmelere verdikleri krediler karşılığında çek, senet, gayrimenkul ipoteği, araç rehni, gemi ipoteği, menkul rehni vb gibi bazı teminatlar alırlar. Bilhassa faaliyetlerine yeni başlayan işletmelerin teminat üretebilme kapasiteleri oldukça sınırlı olup, bu durum finansmana ulaşmalarına engel olmaktadır. Ek olarak iktisadi faaliyetlerin yavaşladığı dönemlerde teminatların nakde dönme hızı düştüğünden dolayı bankaların kredi politikalarında sıkılaşmaya gitmesi sebebiyle işletmelerin finansmana erişimi bir hayli zorlaşmaktadır. Teminat üretemeyen işletmelerin finansman sorunu yaşamaması ve kriz, buhran ve daralma dönemlerinde kredi kuruluşlarının iştahının kesilmemesi için otoriteler bazı tedbirler alır. Bu tedbirlerden biri de kredi garanti kurumlarıdır.

Kredi Garanti Sistemi, ilk olarak Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomisinde hızlı bir büyüme sağlayan Fransa'da ortaya çıkmıştır. Büyük Buhran ve ardından gelen II. Dünya Savaşı sonrasında ise ekonomisini canlandırmak isteyen birçok Avrupa ülkesi kendi Kredi Garanti Kurumu'nu kurmaya başlamıştır. Özellikle Almanya bu dönemde kurulan ve halen daha faaliyetlerine devam eden kredi garanti kuruluşları sayesinde kısa zamanda Avrupa'nın en güçlü ekonomilerinden biri haline gelmiştir.

2019 yılı sonunda Çin'de başlayan ve kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile birlikte tüm dünya ekonomilerinde Kredi Garanti Kurumlarının önemi daha net bir şekilde anlaşılmıştır. Bu dönemde sosyal ve ekonomik anlamda birçok kısıtlama yaşanmış, hatta bazı işletmeler faaliyetlerine ara vermek, sonlandırmak zorunda kalmıştır. Bu işletmeleri desteklemek adına birçok ülkede kredi garanti kurumları aracılığı ile düşük faizle krediler kullanılmış ve bu sayede ayakta durmaları sağlanmıştır.

Türkiye'de de iktisadi faaliyetlerin yavaşladığı kriz ve buhran dönemlerinde öncelikle Küçük ve Orta Bütçeli İşletmeler'in (KOBİ) finansmana erişimini kolaylaştırarak faaliyetlerine devam etmelerine yardımcı olmak üzere, 1991 yılında teminat yetersizliği yüzünden finansmana ulaşmakta güçlük yaşayan KOBİ'lere destek olmak amacıyla Kredi Garanti Fonu A. Ş. (KGF) kurulmuştur.

Ülkemizde KGF haricinde iki tane daha kefalet kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar 1970 yılında kurulan Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği (TESKOMB) ve 2021 yılında ihracat yapan işletmeler için kurulan İhracatı Geliştirme Anonim Şirketi'dir. TESKOMB sadece esnaf ve sanatkarlara

destek vermekte olup, İhracatı Geliştirme A. Ş. ise faaliyet konusu gereği sadece ihracatçı firmaların kullandığı krediler için yapılan başvuruları kabul etmektedir. Ülkemizde sektör ve ölçek ayrımı yapmadan tüm işletmelere destek veren tek kefalet kuruluşu olması, neredeyse ülke içinde bulunan bütün finans ve destek kurumları ile çalışıyor olması ve Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından kontr-garanti sağlanan ilk kefalet kuruluşu olmasından dolayı, çalışmamızda sadece Kredi Garanti Fonu (KGF)' den bahsedilecektir.

2. Kredi Garanti Fonu A. Ş.'nin Kuruluşu ve Ortaklık Yapısı

1980'lerin sonunda Türkiye'den göç akımını durdurmak üzere Almanya Hükümeti'nin tavsiyesi ile kurulan Kredi Garanti Fonu A. Ş., 29.Temmuz.1991 tarihinde, sanayi toplumlarında gelişmiş ve yaygın örnekleri bulunan kredi garanti fonlarının gelişmekte olan Türk ekonomi yaşamında hiç bulunmamasından doğan eksikliğin giderilmesi, yeni ve çağdaş çözümler aranması ve geliştirilmesi, Kredi Garanti Fonu konusunda bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerine temel teşkil etmek ve sektörel sınırlama yapılmaksızın, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kredi teminatı bulmakta karşılaştıkları güçlüklerin aşılması konusunda yardımcı ve destek olunması amacıyla, 10.000.000 TL (on milyon Eski Türk Lirası) sermaye ile süresiz olarak kurulmuştur (Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi, 1991).

1992 yılı sonunda ise Alman Teknik İşbirliği Kurumu (GTZ) ile Kredi Garanti Fonu A. Ş. arasında, Finansman Sözleşmesi ve Türk Kredi Garanti Fonu İşletme Masrafları Projesi Sözleşmesi imzalanmış ve bu sözleşme Bakanlar Kurulu'nun 09.06.1993 tarihli 93/4496 sayılı kararı ile 19.Haziran.1970 tarihli Türkiye- Federal Almanya Teknik İşbirliği anlaşması çerçevesinde "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Bir Kredi Garanti Fonu Kurulmasına Yardım" konulu proje anlaşması onaylanmıştır. Bu anlaşmaya istinaden Kredi Garanti Fonu'nun kurulması için 3.500.000,00 DM (üç milyon beş yüz bin Alman Markı)'na varan mali bir katkı elde edilmiştir. Bu katkı ile birlikte KGF sermaye artırımını yapmış ve 10 milyon TL (Eski Türk Lirası) olan kayıtlı sermayesini 100 milyon TL'ye (yüz milyon Eski Türk Lirası) çıkarmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse KGF'nin ilk fon kaynağı GTZ'dir. Bu kaynak ile birlikte, gerekli alt yapı çalışmaları sonrasında, ilk kefaletini 1994 yılında Türkiye Halkbankası A.Ş. aracılığı ile vermiştir.

Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi'nde yayınlanan 1991 tarihli kuruluş gazetesinde, KGF'nin kuruluş amacı açık bir şekilde KOBİ'lere destek olmak şeklinde belirtilmiştir. Bu sebeple KGF hakkında daha fazla detay vermeden önce KOBİ kavramını açıklamak daha sağlıklı olacaktır:

Bakanlar Kurulu'nun 30.04.2018 tarih, 2018/11828 sayılı Kararda 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesininin 407'nci maddesine dayanılarak değişiklik yapılmış ve 18.03.2022 tarih 31782 nolu Resmi

Gazete' de yayınlanan değişiklik ile KOBİ tanımı, 250 kişiden az çalışan istihdam eden ve yıllık ciro veya aktif büyüklüğü 250 milyon lirayı aşmayan işletmeler olarak belirtilmiştir. Bu tanımın dışında kalan işletmeler ise KOBİ-dışı işletme olarak tanımlanmaktadır.

1991 yılında kurulan KGF'nin kuruluş ortaklık yapısı %34 Türkiye Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları Ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV), %25 Mesleki Eğitim Ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı (MEKSA), %20 Türk Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsalar Birliği (TOBB), %20 Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu, %1 Kayseri Milletvekili ve TOSYÖV Genel Müdürü Mustafa Şahin şeklindedir (Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi, 1991: 193).

2001 Ekonomik Krizi'nden sonra ise Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte KGF kefaletinin önemi artmış, protokol yapılan ve ortaklık yapısına dahil olan banka sayısı artmaya başlamıştır. Bankalar ile imzalanan protokoller sonrasında tanıtım çalışmalarını hızlandırmaya başlayan KGF, şube sayısını da arttırmaya başlamıştır. Şubelerde sadece özkaynak kefalet talepleri kabul edilip incelenmekteyken, 2017 yılında Hazine kaynağının artırılması ile birlikte, özkaynak taleplerinde işlemsel ve hacimsel olarak büyük bir düşüş görülmüş ve bunun sonucunda 2019 yılında Türkiye genelinde 34 şubeye kadar ulaşan KGF, 2020 yılının son çeyreğine gelindiğinde şubelerini kapatma/ birleştirme kararı alarak Bölge Müdürlüğü modeline geçmiştir. Ankara'daki genel merkezine ek olarak, Marmara Bölge Müdürlüğü (Kadıköy-İstanbul), Trakya Bölge Müdürlüğü (Karaköy-İstanbul), İç Anadolu Bölge Müdürlüğü (Ankara), Batı Anadolu Bölge Müdürlüğü (İzmir), Doğu Karadeniz Bölge Müdürlüğü (Trabzon), Doğu Akdeniz Bölge Müdürlüğü (Adana) ve Güney Doğu Anadolu Bölge Müdürlüğü (Diyarbakır) olmak üzere toplamda 7 Bölge Müdürlüğü ve 157 çalışanı ile işletmeleri desteklemeye devam etmektedir.

Sağlamış olduğu fonlar ve ortaklık yapısına yeni katılan hissedarlar sayesinde muhtelif kereler sermaye artırımı yapılmış ve kefalet hacmi artırılmıştır. Son sermaye artırımı 2019 yılı Nisan ayında yapılmış ve şirketin kayıtlı sermayesi 600.000.000,00 TL'ye, çıkarılmış sermaye ise 513.134.229,53 TL'ye artırılarak sermaye yapısı güncel halini almıştır. Güncel sermaye ve ortaklık yapısı Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1'de ortaklık yapısı incelendiğinde %28 TOBB, %28 KOSGEB ve %43'e yakın hissenin de toplamda 29 adet bankaya ait olduğu görülmektedir. Kurumun yönetimi ise hâkim ortaklar olan TOBB'un ve KOSGEB'in temsilcileri; kurumun en büyük fon kaynağı Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın bir temsilcisi ve kuruma ortak olan 29 bankanın kendi arasından seçtiği banka temsilcilerinin yer aldığı dokuz üyeden oluşan Yönetim Kurulu tarafından idare edilmektedir. Bazı kesimler KGF'nin bir devlet kuruluşu olduğunu düşünse de ortaklık yapısından görüleceği üzere, aslında Türk Ticaret Kanunları hükümlerine tabi olan bir anonim şirkettir.

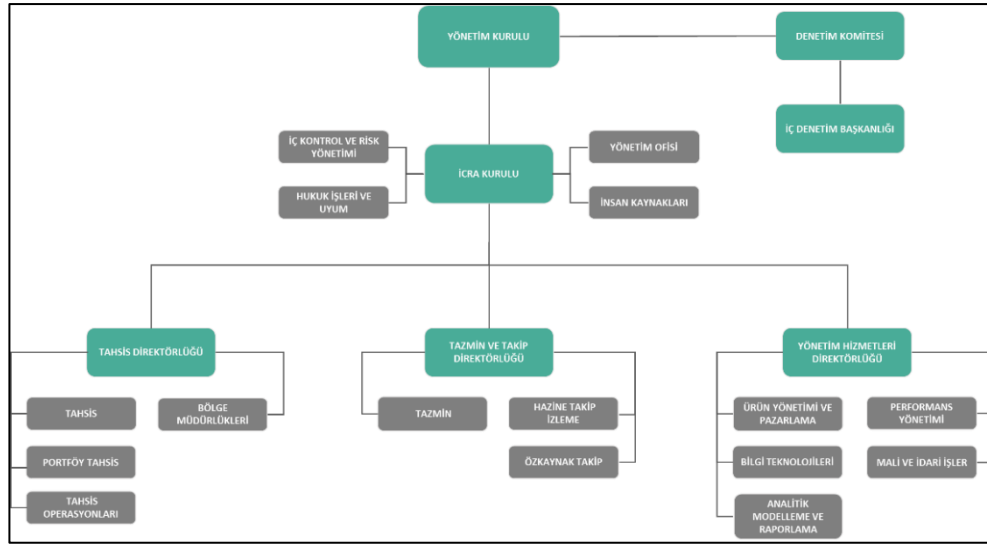
Tablo 1: KGF Güncel Sermaye ve Ortaklık Yapısı

Ortak	Hisse Payı (%)	Sermaye Payı (TL)
TOBB	28.2961	145.196.894,76
KOSGEB	28.2879	145.155.059,00
TESK - Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu	0.1207	619.358,17
TOSYÖV -Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler	0.0078	40.015,94
MEKSA - Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı	0.0039	20.025,72
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Alternatifbank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Akbank T.A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Anadolubank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Burgan Bank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Denizbank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Fibabanka A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
HSBC Bank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Ing Bank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Nurol Yatırım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Odeabank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Qnb Finansbank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Şekerbank T.A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Turkland bank A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye İş Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	1.4925	7.658.719,86
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	1.4925	7.658.719,86
TOPLAM	100	513.134.229,53

Kaynak: Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi, 12.04.2019, S. 9808, s. 939

Kasım.2021'e kadar Yönetim Kurulu'na bağlı Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcılıkları şeklindeki organizasyon yapısı ile çalışan KGF, bu tarihten sonra Yönetim Kurulu'nun iş yükünü hafifletmek için İcra Kurulunu kurmuş ve bu İcra Kuruluna bağlı Genel Koordinatör ve Direktörlükler getirmiştir. Güncel organizasyon şeması Şekil.1'de belirtilmektedir.

Şekil 1: KGF Organizasyon Şeması

Kaynak: www.kgf.com.tr (Erişim Tarihi: 13.10.2022)

Kasım.2021'de organizasyon şemasında yapılan değişiklik ile Genel Müdür yerine Genel Koordinatör, Genel Müdür Yardımcıları yerinde de Direktörler gelmiştir. Ancak 18.02.2022 tarih ve 10520 sayılı Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi'nde İcra Kurulu Genel Koordinatörünün görevinin sona erdiği ve yerine İcra Kurulu Üyesi Genel Müdür atandığı ifade edilmektedir. Ticaret sicil gazetesinde görülen bu unvan değişikliği sebebiyle organizasyon şemasının yakın zamanda yeniden değişmesi veya Kasım.2021 öncesindeki yapısına benzer bir şekle dönmesi beklenmektedir. Bu olasılık dahilinde düşünüldüğünde, ülke ekonomisinde bu kadar etkin olan bir destek kurumunun organizasyon yapısındaki sık değişimlerin, kurumun kefalet süreçlerini kontrol etme ve sonuçlarını kurum ve ülke ekonomisi lehine dönüştürme ihtimalini zayıflatmaktadır.

3. Kredi Garanti Fonu A. Ş.'nin Kaynakları

İlk kefaletini kendi özkaynaklarından sağladığı fon ile 1994 yılında veren KGF, yıllar içinde başta Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Avrupa Yatırım Fonu (AYF) olmak üzere farklı kurumlardan da fon sağlamıştır.

Kurulduğu günden bu yana devam eden özkaynak kefalet talepleri için, KOBİ-dışı firmaların başvuruları kesinlikle kabul edilmemekle birlikte, sadece KOBİ vasfına haiz işletmeler özkaynak KGF kefaletinden faydalanabilmektedir. KGF, kendi öz kaynakları toplamının 10 katına kadar fon yaratma hacmine sahiptir.

2008 yılında ABD gayrimenkul piyasasında başlayan ve kısa sürede tüm dünyada etkisini gösteren global kriz sonrasında, Türkiye ekonomisini canlandırmak üzere, KGF özkaynaklarına ek bir kaynak yaratılması adına, Bakanlar Kurulu'nun 14.07.2009 tarih ve 2009/15197 sayılı "Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki karar" ile 1 milyar TL Hazine kontr-garantisi sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren KGF özkaynaklarına ek olarak Hazine kaynağından da kefalet vermeye başlamıştır.

2013 yılına gelindiğinde ise ülkemizde yaşanan olumsuzluklar ile başlayan kredi piyasalarındaki daralma, 2015 ve 2016 yıllarında yaşanan uluslararası gerilimler ile birlikte iyice sıkışmıştır. Piyasayı canlandırmak üzere, dünyanın en büyük kredi garanti politikası kapsamında, Hazine kontr-garantisi 13.05.2015 tarih ve 2015/7715 sayılı karar ile 2 milyar TL'ye, 27 Şubat 2017 tarih 2017/9969 sayılı karar ile 25 milyar TL'ye çıkarılmıştır. 2019 yılı sonunda Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisi ile birlikte 29 Mart 2020 tarih 2020/2325 sayılı karar ile de 50 milyar TL'ye çıkarılmıştır. Son olarak 13 Ağustos 2022 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanan Hazine Desteğine İlişkin Kararın 4. maddesinin 2. Fıkrasının b bendinde değişiklik yapılarak, Kredi Garanti Fonu (KGF) tarafından verilen kefaletlerin toplam bakiye tutarı, 4749 Sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Hakkında Kanununun geçici 20. Maddesinde öngörülen limitin 10 katına endekslenmiş ve böylece KGF'nin kefalet verebileceği kredilerin toplam tutarı 500 milyar liradan 1 trilyon liraya çıkarılmıştır. Başka bir ifadeyle KGF'nin işlem hacmi artırılmıştır.

KGF, yurtdışı kaynaklı en büyük fonu AYF'den (Avrupa Yatırım Fonu) sağlamaktadır. İlk olarak 2009 yılında AYF'nin CIP (Rekabet Edilebilirlik ve Yenilikçilik Programı) projesi kapsamında 2.925.000,00 EUR tutarında kontr-garanti sağlanmış ve Her Köye Bir KOBİ projesi başlamıştır. 2013 yılında ise AYF'nin IPA (Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Operasyonel Programı) kapsamında 43 ilde uygulanan Mikro Girişimcilere Mikro Krediler projesi için 4,5 milyon EUR kontr-garanti sağlanmıştır. Son olarak 2019 yılında AYF kontr-garantisi ile geliştirilen COSME programı ise halen daha devam etmektedir. Bu program kapsamında AYF'den sağlanan 126,5 Milyon TL'lik kaynak ile 2,3 Milyar TL'lik kefalet ve 2,875 Milyar TL'lik kredi imkanı oluşturulmuş ve 2020 yılında bu kaynağın 300 milyon TL'ye çıkarılması için AYF'ye başvuruda bulunulmuştur. Avrupa Yatırım Fonu ile yapılan görüşmeler neticesinde, yoğun talep alan projenin devamına karar verilmiş ve

27.10.2020 tarihinde imzalanan protokol ile AYP'den temin edilen 126,5 Milyon TL'lik kontr-garanti desteği 300 milyon TL'ye yükseltilmiştir (AECM, 2020: 87).

KGF, Türkiye ekonomisine katkıda bulunan ve gelecek vaad eden tüm işletmelere kefalet desteği vermektedir. İmalatçı, ihracatçı, teknolojik ürün üreten, havacılık ve savunma sanayinde ve tarım sektöründe faaliyet gösteren firmalar öncelikli olmak üzere her sektörden gerçek ve tüzel kişiler KGF kefaletinden faydalanabilmektedir. Esnaf ve sanatkarlar, serbest meslek mensupları, kooperatifler (arsa ve konut yapı kooperatifleri hariç) ve çiftçiler dahil olmak üzere, sektör ve ölçek ayrımı yapılmaksızın, tüm gerçek ve tüzel kişiler KGF kefalet başvurusunda bulunabilmektedir. KOBİ ve KOBİ-dışı ayrımı olmaksızın tüm işletmelere kefalet desteği sağlayan KGF'nin önceliği halen daha KOBİ'lerdir. KGF'nin 2021 yılı faaliyet raporuna göre kefalet verdiği işletmelerin %70'inin KOBİ vasfına haiz işletmeler, %30'unun ise KOBİ-dışı işletmelerden oluştuğu görülmektedir.

4. Kredi Garanti Fonu A. Ş. 'nin İşleyişi

Finans kurumlarından kullanılacak kredilere konu olan özkaynak ya da Hazine kaynaklı kefalet talepleri için, işletmelerden kesinlikle direkt başvuru alınmamaktadır, kefalet talebinin işletme adına banka tarafından KGF'ye yapılması gerekmektedir. Alınan kefalet başvuruları portföy garanti sistemi (PGS) ve portföy limit sistemi (PLS) kapsamında değerlendirilmektedir.

İlk olarak 2014 yılında uygulamaya konulan PGS, kefalet taleplerinin KGF'nin kredi verenlere tahsis ettiği toplam kefalet limiti üzerinden, işletmelerin kredi değerliliğine ilişkin olarak KGF tarafından ilave bir inceleme yapılmaksızın ve teminat almaksızın, kredi verenlerin derecelendirme notları esas alınarak değerlendirildiği, TL ve döviz cinsinden nakdi ve gayrinakdi kullanımının yapıldığı sistemi ifade etmektedir (KGF, 2019: 5). Bu sistemde bankanın kredi onayını vermesinin ardından KGF, Bakanlar Kurulu Kararı'nda belirtilen yararlanıcı şartlarına uygunluğunu kontrol ettikten sonra kefalet onayı vermektedir. Bu sistem kredi başvurularının çok daha hızlı bir şekilde sonuçlanmasına katkı sağlamıştır. PGS kefaleti ile kullanılan kredinin temerrüde düşmesi halinde, ilgili bankanın portföy tazmin limitine ulaşılmasından sonra, temerrüde düşen krediler için KGF'nin kefaleti sona ermiş olmakta ve herhangi bir tazmin talebi kabul edilmemektedir (KGF, 2019: 41).

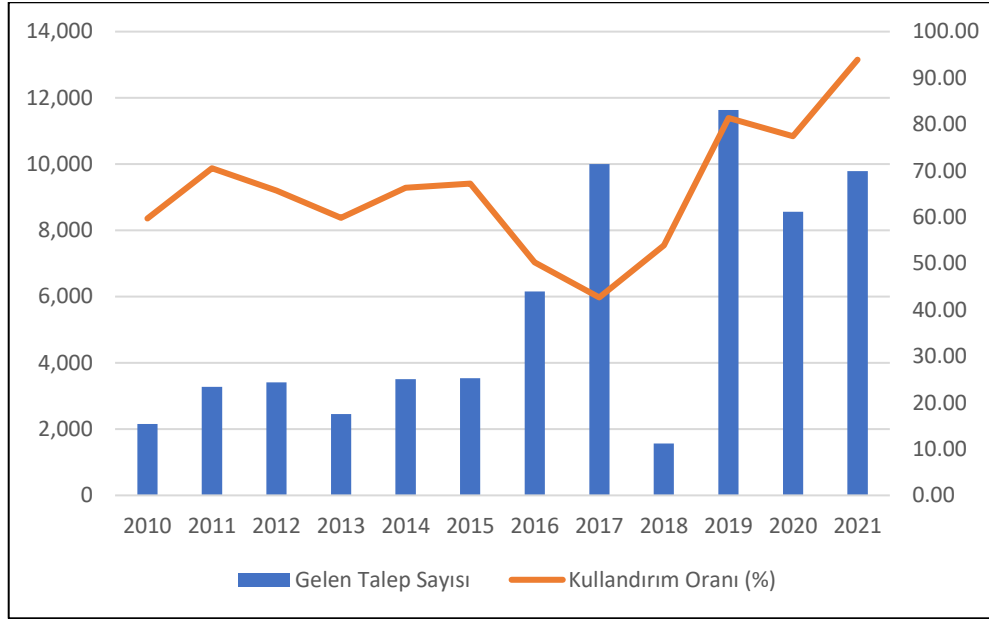
Kefalet faaliyetlerine başladığı günden beri var olan PLS ise, gelen kefalet taleplerinin KGF yetkilileri tarafından firma ortaklarının bilgi ve tecrübesi, sektör ve pazar payı, bilanço analizi ve moralite kriterleri neticesinde değerlendirildikten sonra karara bağlanmaktadır. KGF'nin kefalet verdiği kurumlar Tablo 2'de belirtilmektedir. Bu kurumlar ile imzaladığı protokoller çerçevesinde talepler değerlendirmeye alınmaktadır.

Tablo 2: KGF'nin Kefalet Verdiği Kurumlar

Bankalar	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.
	Alternatifbank A.Ş.	Turkland bank A.Ş.
	Akbank T.A.Ş.	T. C. Ziraat Bankası A.Ş.
	Anadolubank A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
	Burgan Bank A.Ş.	Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.
	Denizbank A.Ş.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
	Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
	Fibabanka A.Ş.	Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.
	HSBC Bank A.Ş.	Türkiye İş Bankası A.Ş.
	Ing Bank A.Ş.	Türkiye Kalkınma Yatırım Bankası A.Ş.
	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.
	Nurol Yatırım Bankası A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
	Odeabank A.Ş.	Vakıf Katılım Bankası A.Ş.
	Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
Qnb Finansbank A.Ş.	Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	
Finansal Kiralama Şirketleri	Ak Finansal Kiralama A.Ş.	ING Finansal Kiralama A.Ş.
	Alternatif Finansal Kiralama A. Ş.	İş Finansal Kiralama A.Ş.
	Burgan Finansal Kiralama A.Ş.	QNB Finans Finansal Kiralama A.Ş.
	Deniz Finansal Kiralama A.Ş.	Şeker Finansal Kiralama A.Ş..
	Garanti Finansal Kiralama A.Ş.	Vakıf Finansal Kiralama A.Ş.
	Halk Finansal Kiralama A.Ş.	Yapı Kredi Finansal Kiralama A.O.
Diğer Kurumlar	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)	Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)	T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Kaynak: www.kgf.com.tr (Erişim Tarihi: 03.10.2022)

Yurt içi ve yurtdışından sağladığı fonlar ile işletmelerin finansmana erişimini kolaylaştırmak isteyen KGF'nin Özkaynak ve Hazine kaynaklı kefalet taleplerinin de farklı bir işleyişi bulunmaktadır. KGF'nin kurulduğu günden bu yana devam eden özkaynak kefalet talepleri için, KOBİ-dışı firmaların başvuruları kesinlikle kabul edilmemekle birlikte, sadece KOBİ vasfına haiz işletmeler özkaynak KGF kefaletinden faydalanabilmektedir. KGF'nin özkaynaklarından verdiği kefaletlere ilişkin bilgiler Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2: 2010- 2021 Özkaynak Kefalet Talep Durumu

Kaynak: KGF'nin 2010- 2021 faaliyet raporlarından oluşturulmuştur.

Grafik 2’de, sütunlar yıllar itibariyle gelen kefalet talep sayılarını, çizgi grafiği ise onaylanan özkaynak kefalet taleplerindeki kullandırma yüzdesini göstermektedir. 2015 yılında uluslararası politikada yaşanan olumsuzluklar sebebiyle finans kurumları kredilerini kısmış ve bu dönemlerde özkaynak kefalet talebinde büyük bir artış yaşanmış, ancak 2017 yılında Hazine kaynağının artırılması ile birlikte kullanılan özkaynak kefalet taleplerinde hızlı bir düşüş görülmüştür. Devamında ise Avrupa Yatırım Fonu (AYF) kaynağı ile açılan COSME projesinde PGS Özkaynak kefalet süreçlerinin başlaması ile birlikte, özkaynak kefalet kullandırmaları yeniden artışa geçmiştir.

İlk kefalet verilen 1994’ten 2014’e kadar, günümüzdeki adıyla PLS Özkaynak kefalet sistemi ile çalışan KGF, banka ve firmalardan aldığı kefalet taleplerini, kendi bünyesinde gerçekleştirdiği mali tahlil ve piyasa analizi sonrasında sonuçlandırmaktadır. Kefalet talebinin onaylanmasını müteakip KGF’nin teminatlanma süreci başlamaktadır. PLS Özkaynak sisteminin esas amacı maddi değeri olan ancak bankaların almak istemediği ya da alamadığı teminatların ekonomiye kazandırılmasıdır. Örnek olarak imalat sektöründeki bir firmanın en değerli varlığı olan tesis, makine ve cihazların nakde dönmesi bir hayli zor olduğundan dolayı bankalar teminat olarak değerlendirmek istemezken, KGF bu teminatları kabul ederek karşılığında finans kurumlarına kefalet vermektedir. Başka bir örnek vermek gerekirse bir kurumda ipotekli olan bir gayrimenkul, KGF tarafından 2 veya daha üstü derecelerde ipotek tesis edilerek, teminat olarak kabul görebilmektedir. Buna ek olarak genellikle miras yoluyla intikal eden hisseli tapular, arsa, bağ, bahçe, tarla, zeytinlik,

araç rehni, gemi ipoteği vb gibi teminatlar da KGF'nin PLS Özkaynak tarafından teminat olarak değerlendirilerek, finans kurumlarına kefalet sağlanmaktadır.

PLS Özkaynak kefaleti için banka ve finans kurumlarından alınan başvurulara ek olarak KOSGEB, TÜBİTAK, TTGV, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı destekleri için ise işletmelerden doğrudan başvuru alınmaktadır.

Özkaynak kefalet talepleri için (2022 yılı itibarıyla) KGF'ye ödenen, 250- 1.500 TL aralığında başvuru ücretine ek olarak, %1 ile %2 aralığında değişen yıllık komisyon maliyeti bulunmaktadır. Ayrıca KGF'nin teminat süreçlerinde ekspertiz, tapu, noter vb maliyetler doğabilmektedir. Ancak KGF kefaletinin daha likit bir teminat olması sebebiyle, bankalar KGF kefaleti ile kullanılan kredileri daha düşük faiz oranı ile kullanmaktadır. Böylece KGF'ye ödenen komisyon oranı, firmaya ek bir maliyet olmaktan çıkmaktadır. Ayrıca doğrudan alınan kefalet taleplerinin uygun fiyatlı finansman kaynağı olması ve banka limitlerinin kullanılmasına gerek kalmadan kamusal desteklerden yararlanmalarına katkı sağladığından dolayı birçok işletmenin öncelikli tercihidir.

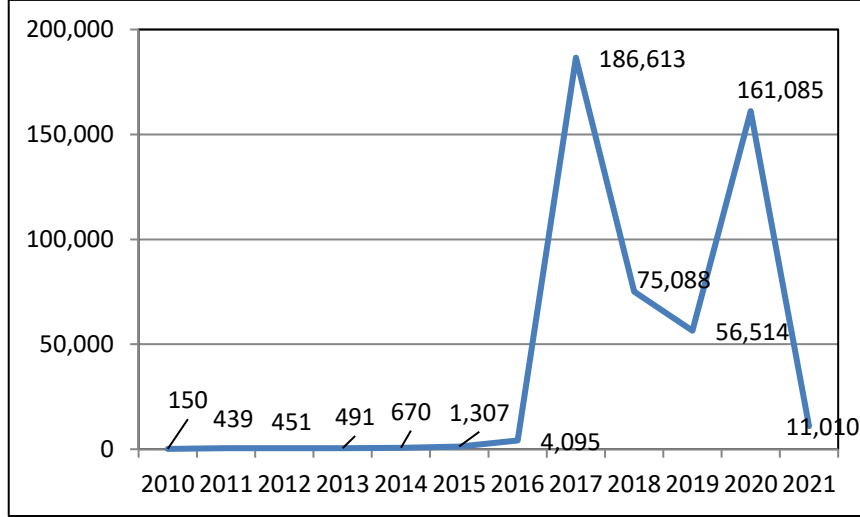
PGS Özkaynak kefaletlerinde ise tüm başvurular bankalar üzerinden yapılmakta olup, KOBİ vasfına haiz olmayan firmaların başvuruları kesinlikle kabul edilmemektedir. Proje bazlı açılan PGS Özkaynak kefalet limitleri, bankaların kendi değerlendirmeleri sonucunda uygun gördüğü işletmelere kullanılmaktadır. Banka tarafından, yararlanıcı adına yapılan kefalet talepleri için, KGF tarafından ayrıyeten bir inceleme yapılmamaktadır. PGS Özkaynak kefalet talepleri ilk olarak 2014 yılında başlamış olup, yıllar içinde dönemsel olarak proje bazında limitler açılmaktadır.

Özkaynaklarından verdiği kefaletlere ek olarak 2010 yılından beri de Hazine kaynaklı kefalet talepleri kabul edilmeye başlayan KGF, bu sayede daha fazla KOBİ'ye ulaşabilmiştir. 2008 yılında tüm dünyada etkisini gösteren global kriz sonrasında Bakanlar Kurulu kararı ile 1 milyar TL Hazine kontr-garantisi sağlanmıştır. 2015, 2017 ve 2019 yıllarında kredi piyasalarının iyice daralması ile birlikte KGF'ye sağlanan Hazine Kontr-garantisi artırılmış ve 50 milyar TL'ye kadar çıkarılmıştır. Mart.2022'de ise KOBİ kriterlerinin genişletilmesi ile birlikte, KGF limitlerinde de güncelleme yapılması kaçınılmaz bir hale gelmiş ve 11.05.2022 tarihli 31832 sayılı Resmi Gazete'de KOBİ vasfına haiz işletmelerin kullanabileceği azami kefalet limiti 35 milyon liradan 100 milyon liraya yükseltilirken, KOBİ-dışı işletmelerin azami kefalet limiti 250 milyon liradan 350 milyon liraya çıkarılmıştır.

Hazine kaynaklı kefaletlere ilişkin bilgiler Grafik 3'te gösterilmektedir. Grafik 3'ten görüldüğü üzere 2017 yılında Hazine kaynağından verilen kefaletler bir hayli artmıştır. 2017 yılındaki sıçramaya ek olarak, Covid-19 pandemisi ile birlikte ilave kaynak yaratılmış ve ikinci bir kırılma noktası olarak 2020 yılı görülmektedir. Ayrıca 2019

yılında, AYF ile imzalanan COSME projesi ile PGS Özkaynak kullanımları arttığından dolayı, bu dönemde Hazine kaynaklı kullanımlarda düşüş görülmektedir.

Grafik 3: Kullandırılan Hazine Kaynaklı Kefalet Tutarı (Milyon TL)

Kaynak: KGF'nin 2010- 2021 faaliyet raporlarından oluşturulmuştur.

Hazine kaynaklı kefalet taleplerinde, kredinin kullandırımı sırasında öncelikli olarak mahsup edilmek kaydıyla, talep edilen kredinin %20'sine kadar olan yapılandırma harici vergi- SGK borçları kabul edilmekteyken, bu tutardan daha fazla vergi- SGK borcu olan işletmelerin başvuruları kabul edilmemektedir.

Kullandırılacak kredilerin kefaleti kapsamında KGF, firmaların kredi değerliliğinin tespitinde öncelikli olarak kredi verenin görüşünü önemsemekte ve kredi riskinin belli bir oranda kredi veren tarafından üstlenilmesini esas alınmaktadır. İşletmelerin ihtiyaç duyduğu finansman için her türlü nakdi ve gayri nakdi kredilere yönelik kefalet veren KGF, çek karnesi ve şirket kredi kartı için kesinlikle kefalet başvurusu kabul etmemektedir. Kredi verenlerin, ilk defa veya ilave olarak kullandıracakları, yenileyecekleri, yeniden vadelenirecekleri veya yapılandıracakları TL ve/veya döviz cinsinden ve/veya dövize endeksli nakdi ve gayrinakdî krediler ile 6361 sayılı Kanun kapsamında yetkilendirilen finansal kiralama ve yatırıma yönelik finansman sağlanması kaydıyla finansman şirketleri tarafından sağlanan kaynak için de kefalet vermektedir (KGF, 2019: 4). Kısaca devam eden kredi riskleri için kefalet verilmemekte olup, sadece yeni kullanılacak bir kredi için kefalet talebi kabul edilmektedir.

PGS Hazine kaynaklı kefalet taleplerinde, banka üzerinden gelen talepler, gerekli kefalet koşullarının sağlanması durumunda maksimum 1 gün içinde sonuçlandırılmakta ve KGF tarafından firmaların mali veri analizine ilişkin bir bilgi

ya da belge talep edilmemektedir. Onay için gerekli kefalet koşulları proje bazında değişkenlik arz etmekte olup, genel onay koşulları firma ve ortakları hakkında takibat bulunmaması ve kamu borcunun belirli bir sınıрын üzerinde olmaması şeklindedir.

Hazine kaynaklı kefalet taleplerinde işletmelerin 75 milyon TL'ye kadar olan talepleri PGS Hazine sistemi kapsamında değerlendirilmekte olup, bu tutar üzerindeki talepler PLS Hazine sistemi içerisinde karara bağlanmaktadır.

PLS Hazine kaynaklı kefalet taleplerinde ise, bankalar tarafından hazırlanan mali tahlil ve istihbarat raporları, kredi ve kefalet değerliliği bakımından KGF yetkilileri tarafından incelenerek karara bağlanmaktadır. Bu sistemde PLS Özkaynak kefaletlerinde olduğu gibi firma ile ayrı bir görüşme yapılmamaktadır.

Hazine kaynaklı kefalet talepleri için yararlanıcılardan başvuru ücreti talep edilmemekle birlikte, kredi kullanım sırasında bir kereye mahsus olmak üzere kefalet tutarının %0,5 oranında KGF kefalet komisyon ücreti bulunmaktadır. Bu şekliyle Hazine kaynaklı kefalet talepleri, işletmeler için özkaynak kefalet talebinden çok daha düşük maliyete sahiptir.

5. Sonuç

Dünya Bankası, IMF, OECD vb gibi uluslararası ekonomik örgütler, üye ülkeler hakkında raporlamalar yaparken genel olarak KOBİ'lerin faaliyetlerini baz aldıklarından dolayı, KOBİ'lerin çarklarını döndürmeye devam etmesi tüm dünya ekonomilerinde büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde de KOBİ'leri desteklemek üzere kurulan Kredi Garanti Fonu A.Ş., uzun yıllar KOBİ vafına haiz işletmeleri desteklemeye devam etmiş, 2017 yılından itibaren ise KOBİ-dışı işletmelerin de başvurularını kabul etmeye başlamıştır.

Ülkemizde yaşanan olumsuzluklar sonrasında, tüketici güveninin düşmesi, bankaların kredilerini kısıması vb sebeplerle ekonomik faaliyetleri canlandırabilmek adına, 2017 yılında Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından KGF'ye sağlanan fon artırılmış ve 200 milyar TL'lik bir kefalet hacmi yaratılmıştır. Ancak bu dönemde daha likit bir teminat yapısına sahip olmak isteyen bankalar, KGF kaynağını kendi kredilerinin finansmanı için kullanmış ya da tazmin üst limiti kuralının getirilmesi ile risk almaktan kaçınarak belli bir skorun üzerinde kalan, kredi ihtiyacı olmayan ancak ödeme gücü olan firmalara kullanmışlardır. Son yıllarda bankaların hedef- prim odaklı çalışmaları da bu duruma zemin hazırlamış ve bu sebeple bankalar kredi kullandırmalarında işletmenin ihtiyacını ön plana koymayı atlamışlardır. Bu dönemde özellikle esnaf statüsündeki bazı işletmeler ise bu kredileri kendi şahsi ihtiyaçları için kullanmışlardır.

30.09.2022 tarih itibariyle kuruluşundan bu yana kümüle olarak 1.327.153 adet işletmeye 579 milyar TL üzerinde kefalet hacmi karşılığında yaklaşık 684 milyar TL kredi hacmi sağlayan KGF, 2021 yılı Sayıştay Raporu'nda yer alan, KGF kefaletine yönelik açıklamalar sonrasında, iktisadi otoritelerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Sayıştay raporuna göre, KGF'nin onay sırasında bankaların beyan ettiği, yararlanıcı işletmeye ait vergi- SSK borç durumunu gösterir yazıların doğruluğunu kontrol etmemesi, onay sonrasında kredi kullanımından öncelikli olarak mahsup edilmesi gereken kamu borçlarının ödenip ödenmediğini denetlemediği ve protokollere aykırı kredi kullanımlarının zamanında tespit edilememesi vb sebeplerle kredi kefalet sisteminin etkin olarak işleyemediği ifade edilmektedir. Ancak kefalet verdiği firmalar ile ilgili olarak ihtiyaç duyduğu GİB, SGK, MERNİS, UYAP, MERSİS gibi bilgilere doğrudan erişemeyen KGF gibi bir kurumun bütün bu süreçlerin denetimini, kredi verilere bırakması da yersiz görülmektedir.

KGF kefaletinin bir destek aracı olmasının yanı sıra bankacılık sektörüne olumsuz etkileri de mevcuttur. KGF'ye sağlanan fonlar ile daha güçlü ve daha ucuz bir teminat yapısına kavuşan ve bu krediler sayesinde daha düşük karşılık ayırarak daha iyi bir mali yapıya kavuşan bankalar, KGF'nin Hazine kaynaklı projeler açmadığı dönemlerde risk almaktan kaçınmaya yani kredilerini kısımaya başlamışlardır.

Hazine kaynaklı kefalet taleplerinde, yararlanıcı ile ilgili takibat ve kamu borcu kriteri haricinde bir inceleme yapmayan KGF, kendi özkaynaklarından aldığı kefalet başvurularında ise bölge müdürlükleri tarafından inceleme yapmaktadır. Özkaynak kefalet taleplerinde banka ve KGF olmak üzere iki aşamalı bir inceleme söz konusu olduğundan dolayı firmanın kredi ihtiyacının ve kredi kullanım yerinin tespiti daha sağlıklı ve kontrollü bir şekilde yapılmaktadır. Bu sebeple KGF'nin Hazine kaynağından ziyade Özkaynak kefalet taleplerine ağırlık vermesinin, ülke ekonomisi ve işletmeler üzerinde daha olumlu etkiler yaratacağı düşünülmektedir. KGF kefaletinin işletmelere olumlu etki etmesi demek, yatırım ve istihdamın artması, tüketici güveninin yeniden sağlanması ve ekonomide de reel bir büyüme sağlanması anlamına gelecektir.

Kaynakça

AKÇİĞİT, U., SEVEN, Ü., YARBA, İ., & YILMAZ, F. (2021, Nisan). Firm-Level Impact of Credit Guarantees: Evidence from Turkish Credit Guarantee Fund. *TCMB Working Paper No:21/10*.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2021). *2022- 2024 Stratejik Plan*. Ankara.

- DEĞİRMENCİ, G. (2011). Türkiye ve Dünya'daki Kredi Garanti Sistemleri, Türkiye'deki Kredi Garanti Fonu A.Ş.'nin Kefalet Hacminin ve İşlerliğinin Arttırılabilmesi İçin Yapılabilecekler. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GERGERLİ, İ. (2019). *Japonya Ekonomisinin Gizli Gücü 'Kredi Garanti Kurumları'* (2. Baskı b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KESEBİR, M. (2018, Mayıs). Türkiye'de 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektörünün Durumu, Yapısal Reformlar ile Son Yıllardaki Gelişmeler. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(2), 1- 19.
- KGF. (2019). *100 Soruda KGF*. 09 01, 2022 tarihinde Garanti BBVA: <https://assetsgarantibbva.com/assets/pdf/tr/diger/100SorudaKGF.PDF> adresinden alındı
- KOSGEB. *2020 Yılı Destek Programları Broşürü*.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2014). *2013 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2015). *2014 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2016). *2015 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2017). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2018). *2017 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2020). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Kredi Garanti Fonu A. Ş. (2022). *2021 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Resmi Gazete. (2009, 07 15). *Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Karar*. 05 20, 2022 tarihinde Resmi Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/> adresinden alındı
- T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2006). *Dokuzuncu Kalkınma Planı*. Ankara.
- T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (Eylül.2021). *Kamu Maliyesi Raporu, 2021- II*. Ankara.
- T. C. Kalkınma Bakanlığı. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019- 2023)*. Finansal Hizmetlerin Geliştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.
- T. C. Merkez Bankası. (Kasım.2020). *Finansal İstikrar Raporu*. Ankara.

T. C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. *Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı ve 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar Kapsamında “İmalata Dayalı ithal ikamesi Destek Paketi” Çerçevesinde TL Kredisi Kullanılabilecek Aracı Kurumlara İlişkin İlan.*

T.C. Sayıştay Başkanlığı. (2021). *2020 Yılı Sayıştay Denetim Raporu.* Ankara.

TÜBİTAK. (2014). *TÜBİTAK – TEYDEB Teknoloji ve Yenilik Destek Programları Kapsamında Yapılacak “Transfer Ödemesi” (Ön Ödeme) Uygulamasına İlişkin Bilgi Notu.* 05 07, 2022 tarihinde TÜBİTAK: <https://www.tubitak.gov.tr/> adresinden alındı

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2006, 07 01). *Dokuzuncu Kalkınma Planı.* 05 07, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <https://www.sbb.gov.tr/> adresinden alındı

Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi. (1991, 07 30). *TTSG.* 09 01, 2022 tarihinde Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi: <https://www.ticaretbicil.gov.tr/> adresinden alındı

YÜKSEL, A. (2011). Türkiye’de KOBİ’lerin Banka Kredilerine Erişimi. *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.* Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.

TÜRKİYE'DE İZLENEN İKTİSAT POLİTİKALARININ SONUÇLARI AÇISINDAN YOKSULLUK: 1923 – 1950 DÖNEMİ

Dr. Öğrt. Üyesi Muzaffer DEMİRBAŞ
İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F.
muzaffer.demirbas@inonu.edu.tr

Özet

Cumhuriyet İdaresi, Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras olarak alınan oldukça dezavantajlı bir ekonomik yapı ve ekonomik zihniyetle yola çıkmıştır. Bu çalışmada, öncelikli olarak bu dezavantajlı durumun tespiti yapılmıştır. Daha sonra, 1923-1950 döneminde ülkenin gelişmesini sağlamak için uygulanan iktisat politikalarının, toplumun çeşitli kesimleri üzerinde meydana getirdiği etki, yoksulluk bağlamında incelenmeye gayret edilmiştir. Ayrıca incelenen dönemde, dünyada yaşanan iki olağanüstü gelişme; Dünya Ekonomik Buhranı ve II. Dünya Savaşı'dır. Gerek Ekonomik Buhran gerekse de Savaş, Türkiye'de uygulanan iktisat politikaları üzerinde etkili olmuştur. Buhran dönemindeki fiyatlarda çöküş ve ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmeler, izlenen iktisat politikalarına yön vermiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemiştir. Lakin her an savaşa girecekmiş gibi savaş ekonomisi politikalarını uygulamıştır. Ekonomik krizler ve savaşlar, tabii sonuçları itibariyle hem yoksulluğu artırıcı hem de devletlerin kaynak ihtiyaçlarını artırıcı olaylardır. Çalışmamızda, Buhran ve II. Dünya Savaşı yıllarındaki, devletin kaynak ihtiyaçları doğrultusunda uygulamış olduğu politikalar ve toplumun çeşitli kesimlerindeki yoksulluk incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, çalışmada temel hizmetlerde meydana gelen gelişmelere de genel hatları itibariyle yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, İktisat Politikası, Ücret, Maaş, Satın Alma Gücü.

POVERTY IN TERMS OF CONSEQUENCES OF THE ECONOMIC POLICIES FOLLOWED IN TURKEY: THE PERIOD 1923 – 1950

Summary

The Republic Administration set out with a very disadvantageous economic structure and economic mentality inherited from the Ottoman Empire. In this study, first of all, this disadvantageous situation was determined. Then, the effect of the economic policies implemented to ensure the development of the country in the 1923-1950 period on various segments of the society was tried to be examined in the context of poverty. In addition, two extraordinary developments in the world during the period examined were World Economic Depression and World War II. Both the Economic Depression and the War had an impact on the economic policies implemented in Turkey. The collapse in prices and the negative developments in rates of trade during the Depression gave direction to the economic policies pursued. Turkey did not enter World War II. However, it implemented war economy policies as if he was going to war at any moment. Economic crises and wars are events that increase both poverty, and the resource needs of states. In our study, the policies implemented by the state during Great Depression and the World War II in line with its resource needs and the poverty in various segments of the society were tried to be examined. In addition, the developments in basic services were also included in the study in terms of general perspective.

Keywords: Poverty, Economic Policy, Wages, Salary, Purchasing Power.

1. Giriş

Bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari ihtiyaçları karşılayamaması durumunu ifade eden yoksulluk; refah düzeyi toplumun yaşam standardının mutlak veya görel olarak minimum düzeyinin altında kalan kişilerin statüsü olarak tanımlanır.(TÜSİAD, 2000: 95) “Bunlar, sınırlı bir dönem için geliri veya harcamaları önceden saptanmış, belirli bir miktarın altında olanların yoksul sayıldığı mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımı ve yoksul olanlarla olmayanları ayıran sınır değerini ifade eden yoksulluk çizgisinin, gelir dağılımının belirli bir oranı olarak saptanması gerektiğini öne süren görel yoksulluk yaklaşımıdır.”(Harun vd.,2022: 4) Günümüzde, dikkat edilmesi gereken bir husus harcamalar ve yoksulluk arasındaki ilişkidir. Çünkü, “gelir ve tüketim düzeyi arasındaki bağlantı neredeyse tümüyle koparılmıştır – artık tüketicinin belirleyicisi olan gelir düzeyi değil, kredilere erişim imkânı ve cesaretidir. Daha da önemlisi, hanehalklarının krediler yoluyla tüketim piyasasına çekilebilmesi, gelir dağılımındaki bozulmanın görünmez hale gelmesini sağlamış, gelir dağılımının alt sınıflar aleyhine bozulduğu durumlarda bile alım güçlerinin arttırılabilmesinin önü açılmıştır.” (Işık, 2022: 214) Ancak bu çalışmanın kapsadığı dönem için hanehalklarının krediler yoluyla tüketim piyasalarına çekilebilmesi oldukça sınırlı bir seviyede hatta yok denilebilecek düzeyde olduğunu ifade etmek çokta güç değil. Sosyal bilimlerin tamamını ilgilendiren bir kavram olması sebebiyle yoksulluk disiplinler arası bir kavram özelliği taşımaktadır. Yoksulluk ülkeden ülkeye, dönemden döneme farklılıklar gösteren bir kavram niteliğini arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda, Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarının yoksulluk üzerine etkisi incelenmeye çalışılırken, çalışmanın kapsadığı dönem 1923-1950 olarak belirlenmiştir. İncelenmeye çalışılan bu dönem, Cumhuriyetin kuruluş yılları olması, 1929 Buhranı ve II. Dünya Savaşı’nın yaşanması nedenleriyle kendine has dinamik ve özellikleri olan bir dönemdir. 1950-2022 dönemi ise alt dönemlere ayrılmak suretiyle daha sonraki çalışmalarımızın konusunu teşkil edecektir.

2. Osmanlı’dan Cumhuriyete

1) İaşe (provizyonizm) ilkesi 2) Gelenekçilik (tradisyonalizm) ilkesi 3) Fiskalizm ilkesi Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisadi dünya görüşünün esaslarını teşkil etmektedir. (Genç, 2105: 39-62) Bu ilkelere göre iktisadi hayatı düzenleyen Osmanlı İmparatorluğu’nun sanayi devrimine uyum sağlayamadığı bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun sanayileşememesi hususunda kapitülasyonların tesirinin olduğu söylenebilir. Eldem, şu tespiti yapmaktadır; “sanayiinin kurulamamasının başlıca sebebi, yeni doğacak müesseselere, kudretli yabancı rakipleri muvacehesinde, yaşama imkânının sağlanamamasında aranmalıdır. Zira Osmanlı imparatorluğu her yöne açık bir pazardı ve büyük istihsal gücüne sahip yabancı firmaları %11 nisbetindeki ithalat resmi ürkütecek mahiyette değildi.” (Eldem, 1970: 45) Osmanlı Devleti’nin sanayileşmesinin önündeki en önemli engellerden birisi olarak insan faktörü ve

zihniyet dünyasıyla alakalı olarak, Sayar şu tespiti yapmaktadır; “Türk insanını Osmanlı devleti boyunca içinde iktisadi madde karşısında hür kılmayan bir ipotek kısaca, onu maddeyle karşı karşıya getirmiyor, maddede var olan bilimsel bilgi verilerine uzanmayı engelliyordu. Madde kendi kanunlarına hapsedilince zihin haritası son derece durağan ve atalet halinde yaşayan bir insan tipolojisi ile karşı karşıya idik. Bu davranışsal kalıp manevi amillerin güdümünde (başta islami tasavvuf, Asyagil Türk töresi ve Bizans’tan gelen feodal ağalık şuuru ile) bizim insanımızla madde arasında kırılması zor bir mesafe koymuştu.... Madde dışı bir davranış kalıbı toplumun bütün kat ve katmanlarını itiatı altına almıştı. Öte yandan bireyin üzerine abanan Osmanlı politik toplumu bir kanunla teknolojik gelişmenin önünü tıkamıştı. Zira ‘nevicad yasaktı’. Böylesi bir iktisat anlayışı ile sermaye birikimine gidilemeyeceği, gene böylesi bir kafa yapısıyla bilimsel bilgi üretilemeyeceğinden ortaya çıkan tablo Osmanlı-Türk toplumunun ayıbı idi. Kısaca bizim insanımız sermaye birikimi (tasarruf) ile bilimin evliliğini gerçekleştirecek kanalları daha baştan atıl bir halde tuttuğundan sanayi ihtilalini sonsuza dek yapamazdı.” (Sayar, 1996: 64) Osmanlı’dan Cumhuriyete miras kalan nüfusun %75’inden fazlası köylerde yaşamakta, köylere hiçbir medeni hizmet götürülmemiş, köylerin %80’nin elverişli olmayan yerlerde kurulmuş olduğu, sağlık şartlarının yürekler acısı durumda bulunduğu aktarılmaktadır. (Şahin, 1998: 7-8)

I. Dünya Savaşı yıllarında üretimin düşmesi ve ithalat imkânsızlıkları başta gıda olmak üzere ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Ayrıca artan kâğıt para arzı halkın öteden beri itimat etmediği bu ödeme aracına güveni daha da sarsmış ve piyasaya arz edilen her türlü maddenin satın alınmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelerin tabii sonucu olan fiyatlarda meydana gelen artışı hükümet çeşitli yöntemlerle kontrol altında tutmak istese de serbest piyasada fiyatlar alabildiğine artırmıştır. 1916 yılı sonu itibariyle Düyûn-i Umûmiyye İdaresi’nce, serbest piyasa fiyatlarını esas alan fiyat endeksi hazırlanmıştır. Bu endeks her ne kadar fiili durumun üstünde bir seyri ifade etse de fiyatlardaki gelişimi göstermesi açısından fikir vermektedir. Söz konusu endekste 1914 yılı Temmuz ayı 100 olarak kabul edilmiştir. 1915, 1916, 1917, 1918, 1919 yıllarında endeks ortalama olarak sırasıyla, 153, 320, 839, 1.789, 1.408 olmuştur. İstanbul dışındaki vilayetlerde fiyat artışları bu seviyede olmamıştır. (Eldem, 1994: 47-50)

Yukarıda ifade edilmeye çalışılan fiyat artışları karşısında, 18 Eylül 1916’ta kabul edilen bir kanunla devlet memurlarının maaşına ilk defa zam yapılmıştır. Memur ve müstahdemlerden ayda 1000 kuruşa kadar maaş alanlara %20, bin kuruştan fazla maaş alanlara %15 oranında zam yapılmıştır. 28 Mart 1918 tarihli Muvazene-i Umumiyye Kanunu ile bu zamlar; 1000 kuruşa kadar maaşı alanlarda %50, 1001-3000 kuruş maaş alanlarda %30, 3001-7499 kuruş maaş alanlarda %20, 7500 kuruş ve üstü maaş alanlarda %20 seviyesine yükseltilmiştir. İşçi ücretlerine gelince, işgücü arzı, talebini savaş şartlarında karşılayamadığı için ücretlerde ve yevmiyelerde artışlar

meydana gelmiştir. İşçi ücret ve yevmiyelerinin genel seyri hakkında düzenli kayıt bulunmadığı için düzenli defter tutan ve bilanço yayımlayan şirketlerin çalışanlarına ödedikleri ücret ve yevmiyelere göre; Şirketi Hayriye’de artış oranı %46, diğer işletmelerde %62 olmuştur. Yine 1914 ile 1918 yılları arasında yevmiyelerdeki artış, kömür madenlerinde %480, pamuklu mensucatta %615, değirmencilikte %420 oranını bulmuştur. Bu artışların hiçbiri fiyat artışlarına ulaşamadığı için maaş, ücret ve yevmiyeli çalışanların satın alma güçlerinde düşüşler yaşanmıştır. (Eldem, 1994: 54-55) Devlet memurları 1919 yılı sonunda savaş öncesi satın alma güçlerini %60-75 kaybetmiştir. Savaş yıllarında, işçi ve bilhassa kalifiye işçi kıtlığı, birçok sanayi kolunda üretimin durmasına neden olacak kadar ciddi bir duruma gelmiş, bu yüzden işçi ücretleri görece olarak yüksek bir seviyede oluşmuştur. İşçi ücretlerinin savaş öncesine nazaran 7-9 misli artmıştır. (Eldem, 1994: 203-204)

Osmanlı İmparatorluğu’nda GSMH, Arabistan ve Trablusgarp hariç cari fiyatlarla milyon kuruş olarak; 1907 yılında 21.920, 1913 yılında 22.143, 1914 yılında 24.107 olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına gelir ortalama olarak 1907 yılında 895 kuruş, 1913 yılında 1065 kuruş, 1914 yılında 1150 kuruştur. Bölgeler arasında kişi başına gelir önemli farklılıklar göstermektedir. İstanbul ve Çatalca’da 1907, 1913 ve 1914’de sırasıyla 2090 kuruş, 2454 kuruş ve 2250 kuruş. Anadolu’da 1907, 1913 ve 1914’de sırasıyla, 821 kuruş, 979 kuruş ve 1082 kuruş. Marmara, Ege ve Akdeniz bölgesinde 1907 yılında 1080 kuruş, 1913 yılında 1220 kuruş. Irak’ta 1907, 1913 ve 1914’de sırasıyla, 610 kuruş, 702 kuruş ve 782 kuruş olarak gerçekleşmiştir. (Eldem, 1970: 302-305)

Kurtuluş Savaşı’ndan sonra kurulan Cumhuriyet ile birlikte, “Ankara hükümetlerinin temel amacı yeni sınırlar içinde bir milli ekonomi oluşturmaktır. Ziya Gökalp’in işaret ettiği yönde, Müslüman-Türk bir müteşebbis sınıfın yaratılması ve sanayileşme, milli ekonominin gelişmesi için temel unsurlar olarak kabul ediliyordu.” (Pamuk, 2017: 180) Milli bir burjuvazi oluşturulması isteğinin haklılığı açısından, 20. Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nda imalat sanayinde sermaye, emek dağılımı önemli bir gösterge niteliğindedir. Osmanlı büyük imalat sanayiinde fabrikaların coğrafi dağılımı 1915 yılı itibariyle; 149 fabrika İstanbul’da, 61 fabrika İzmir’de, 73 fabrika diğer şehirlerde olmak üzere toplam 283 fabrika bulunmakta ve bu fabrikalarda istihdam edilen işçi sayısı 15.000 kişidir. Bu fabrikalardaki sermaye ve emeğin etnik kökene göre dağılımı ise; Müslüman-Türkler sermayenin %15’ine emeğin %15’ine, Yunan-Rumlar sermayenin %50’sine emeğin %60’ına, Ermeniler sermayenin %20’sine emeğin %15’ine, Museviler sermayenin %5’ine emeğin %10’una, yabancılar sermayenin %10’una sahiptirler. Nüfus dağılımında ise Müslüman-Türkler toplamın dörtte üçünden fazlasını oluşturmaktaydı. Bu tablonun yanı sıra, altyapıya ilişkin yatırımların (demiryolları, denizyolları -limanlar- gemicilik işletmeleri, haberleşme vb.) %90’ından fazlası imtiyazlı yabancı şirketler ve onların uzantısı durumunda olan azınlıkların elinde ve buna dış ticarete açılan tarım

bölgelerindeki ticari tarım topraklarının yabancıların eline geçmesi de ilave edilmelidir. (Kazgan, 1999: 65-66) Milli burjuvazi noktasında Boratav, şunları söylemektedir: “Ulusal nitelikte bir kapitalizme yönelişin karşısına çıkan belki de en çetin nesnel engel, Türk burjuvazisinin cılızlığından kaynaklamakta idi. Bir Osmanlı burjuvazisi şüphesiz ki vardı; ancak bu sınıfın üç belirgin niteliği, sanayide değil ticarete (ve özellikle dış ticarete) gelişmiş olması; buna bağlı olarak komprador bir özellik taşıması ve büyük ölçüde gayri müslim (Rum, Yahudi, Levanten, Ermeni) unsurlardan oluşması idi. Bu özellikleri taşıyan bir sınıfın, ulusal nitelikli bir burjuva devrimini sürüklemesi elbette beklenemezdi. Buna karşılık iç ticarete küçük ve orta sermayeli (dolayısıyla esnaf özellikleri ağır basan) Türk ve Müslüman burjuvazi zayıf, dağınık, örgütsüz ve büyük ölçüde birincilere bağımlı durumda idi.” (Boratav, 1995:15)

3. 1923-1929 Dönemi

Lozan Anlaşması’yla Kurtuluş Savaşı sona ererken, bu anlaşmayla birlikte imzalanan ek bir ticaret anlaşması, Türkiye’nin beş yıl süreyle etkili bir dış koruma politikası izlemesini önlenmiştir. (Parasız, 1998: 12) Lozan Barış müzakerelerinin kesilmesine denk gelen İzmir İktisat Kongresi’nde kabul edilen esaslar, Lozan’da karşı tarafa verilen bir çeşit güvence niteliğindedir. Bu güvence, yabancı sermayeye karşı değiliz, liberal ekonomiye bağlıyız, hukuk sistemimizi Batılı normlara dönüştürmeye kararlıyız biçiminde özetlenebilir. (Çavdar, 2003: 166) Ancak, İzmir İktisat Kongresi’nin yapıldığı dönemdeki uluslararası siyasi atmosferin anlaşılması açısından, Kaymakçı’nın şu tespiti önemlidir; “Lozan heyetinin kapitülasyonlar için direndiği bir sırada ve Milli Mücadele’nin Bolşevizme yakın olduğu propagandası Batılılarca yürütülürken verilmiş olan mesaj anlamlıdır: ‘Efendiler, ekonomik alanda düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz dış sermayeye karşıyız; hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza uymak şartıyla, dış sermayelere gerekli olan teminatı vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermaye, çalışmalarımıza eklensin ve bizim ile onlar için yararlı sonuçlar versin.’ ” (Kaymakçı, 2015: 159-160) İzmir İktisat Kongresi kararlarına göre; iktisadi hayat özel teşebbüsün liderlik ve hakimiyetinde yürüyecek, devlet ancak teşvik ve himaye edici, düzenleyici olarak iktisadi hayata müdahale edecektir. Gerçekten bu devrede devlet işletmeci olarak iktisadî faaliyetlere müdahale etmemeye gayret sarf etmiştir. (Sağlam, - :78) Bununla birlikte hükümet, yerli sanayicileri; üretimlerini iç vergilerden muaf tutarak, prim vererek, ucuz kredi sağlayarak, ithal malları üzerine tüketim vergisi koyarak korumuştur. (Karluk, 1996: 196) Bu dönemde uygulanan iktisat politikaları, Tefik Çavdar’a göre; “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” şeklinde özetlenebilir. (Çavdar, 1992: 215) Dolayısıyla dönemin iktisat politikaları “liberal” olarak tanımlanabilir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu dönemin iktisat politikalarındaki liberallik klasik anlamda değil, görelî olarak bir liberalliktir. “1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu ile özel sektör korunmaya çalışılırken, yordamlamayla

yürütülen iktisat politikalarının akacağı yapısal mecraya kavuştuğu ise söylenememektedir. Dolayısıyla, 1923-1930 arasında ne liberalist ne de devletçi olarak tasvir etmek mümkün değildir.” (Kaymakçı, 2015: 162)

“1920’li yıllar Türkiye’si, yerli ve yabancı özel girişime dayalıydı. Devletin ekonomideki etkenliği bu dönemde çok zayıftı: Devlet bütçe varidatı, cari fiyatlarla dönemin başında milli gelirin %8-9’u kadardı. Aşar Vergisi kaldırıldıktan sonra, yeni vergiler hasılat sağlayıncaya kadar, devletin harcamaları yoluyla ekonomiye yön vermesine yetmeyecek kadar sınırlıydı. Bir emisyon bankası olmadığı için, para basmak yoluyla harcamalarını bile genişletemezdi.” (Kazgan, 1988: 251) Ayrıca Lozan Anlaşması ile düzenlenen nüfus değişimine göre, 10 Ekim 1918’de, İstanbul’da yaşayan Rumlarla Batı Trakya’da yaşayan Türkler dışında kalan Rumlar Türkiye’yi, Türkler de Yunanistan’ı terk edeceklerdi. Sonuçta 1 milyon 300 bin dolayında Rum Yunanistan’a 400 bin Türk de Türkiye’ye göç etti. Bu durumun, kentli nüfusun azalmasına; ekonominin nitelikli işgücü sorunuyla karşılaşmasına neden olduğu belirtilmektedir. (Kepenek vd., 2000: 35)

1925 yılında, çok yüksek oranlı bir vergi olan Aşar/Öşür Vergisi kaldırıldı. Aşarın kaldırılmasını büyük toprak sahiplerine verilen bir taviz olarak yorumlayanlar olmuştur. Tabii ki bu durumda büyük toprak sahiplerinin vergi yükü azalmıştır. Ancak Cumhuriyet idaresinin bu vergiyi kaldırırken en önemli hedefi, kırsal nüfusun çok büyük bir bölümünü oluşturan küçük üreticilere destek olmak, onların vergi yükünü hafifleterek üretimi artırmalarına imkân sağlamaktır. (Pamuk, 2017: 177) Aşarın kaldırılmasıyla tarımsal artığın devlete giden kısmı üreticiye kalmıştır. Bu çerçevede, çiftçinin gelir seviyesindeki artışa bağlı olarak yoksulluğun azalmasında etkili olduğu söylenebilir. Bu verginin kaldırılması ayrıca, çiftçilerin pazar için üretim yapması hususunda bir motivasyon unsuru olurken, tarımsal üretimin ticarileşmesinde bir artış meydana gelmiştir. Pazar için tarım üretiminin yapılması ise piyasa şartları ve konjonktürün lehte olduğu zamanlarda tarım kesiminde geliri artırıcı ve yoksulluğu azaltıcı bir etkiyi beraberinde getirmiştir. Ancak, tüm vergi gelirleri içinde tarım vergileri 1924 yılında %27,5 paya sahipken 1925’te %15,5’e ve takip eden 1926 ve 1927 yıllarında sırasıyla %7,5 ve %8,3’e düşmüştür. (Çavdar, 2003: 202) Hükümet bu gelir kaybını arazi vergisi koyarak, tekeller kurarak, harç ve resimlerin oranını yükselterek karşılamaya çalışmak suretiyle vergi yükünü, toprak sahiplerine ve tekel maddelerini daha çok tüketen şehirli nüfusa kaydırmaya (Şahin, 1998: 34) çalışmışsa da dolaylı vergilerdeki bu artışlar nedeniyle, Aşar Vergisinin kaldırılmasıyla küçük üreticilerin yoksulluğunda meydana gelen düzelmeye nispeten zayıfladığını tahmin etmek çokta güç olmasa gerek. Osmanlı’dan devralınan sanayi kuruluşlarını özel sektöre devredilinceye kadar işletmek ve özel sektöre kredi açmak maksadıyla 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Ayrıca 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile girişimcilere önemli teşvikler ve krediler sağlanmış ve imtiyazlı devlet tekellerinin özel kesime satılması sağlanmaya çalışılmıştır. Söz konusu kanunla,

özel girişimin o yıllarda hızla çoğalması sağlanarak; 1928’de Kanun’dan yararlanan kuruluş sayısı 1.261 iken bir yıl sonra rakam 1.589’a, 1930’da 1.857’ye yükselmiştir. Yeni kuruluş, Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan yararlanmaya başlayan şirketlerin sayısı 1927’de 140, 1928’de 157, 1929’da 118 ve 1930’da 106 olmuştur. (Karluk, 1996: 197)

1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu ile sendikalar ve işçi derneklerinin yasaklanmasıyla (Çavdar, 2003: 169) işçi örgütlenmeleri durdurulmuştur. Boratav’a göre; 1923-1929 dönemi için işçi ücretleriyle ilgili güvenilir veri bulunmamakta. Ancak memur maaşlarının GSYİH içindeki payının, 1923-24 ve 1928-29 yılları ortalamaları olarak aşağı yukarı değişmeden %6’nın biraz altında olduğu görülmektedir. Dönem boyunca memurların milli gelirdeki göreceli durumlarının korunduğu ve eğer memur sayısındaki artış, milli gelir büyüme hızını aşan bir artış şeklinde olmamışsa memurların reel gelirlerinde bir düzelmenin sağlandığı anlamına gelir. İşçi ücretlerinde de benzer bir gelişmenin meydana gelmiş olması beklenir. 1923-1929, Barış ortamına dönülmesiyle, büyüme hızı ve reel gelir artışlarının bütün sosyal tabaka ve sınıflara yayıldığı bir dönemdir. (Boratav, 1995: 43-44) 1968 fiyatlarıyla kişi başına gelir indeksi, 1968=100, 1923 yılında 27,2, 1925 yılında 33,8 ve 1930 yılında 43,9 olmuş (Sarc, 1980: 37) dolayısıyla dönemde boyunca kişi başına gelirin artış eğiliminde olduğu ifade edilebilir. Kişisel gelirdeki bu artış seyrinin yoksulluk açısından azaltıcı bir etkisi olduğu söylenebilir.

4. 1929-1950 Dönemi

Dünya Buhranı’nın etkileri Türkiye’de 1930 yılında hissedilmeye başlandı. Buhranın etkisiyle Türkiye ekonomisinde, dış ticaret hadlerinde bozulma, ithalat hacminde ani daralma, bütçe gelirlerinin cari değerinde önemli düşüşler yaşandı. (Tezel, 2015: 286) Dünya ekonomisinin büyük bir buhran yaşadığı 1930’lu yıllarda iktisat politikaları iki temele dayanmakta; korumacılık ve devletçilik. 1930-39 döneminde, Türkiye’de uygulanan iktisat politikalarının tasnifini şu şekilde yapabilmek mümkündür: 1930-32 devletçiliğe geçişi temsil eden yıllar ve 1933-39 devletçiliğin rayına oturduğu yıllardır. Bu dönemin son iki yılında özel teşebbüsün özendirilmesine dönük yeni bir yönelimin ilk işaretlerinin yaşandığı da görülmektedir. (Boratav, 1995: 51) Ancak devletçilikle alakalı göz önünde bulundurulması gerekli olan bir tespit; “Türkiye Cumhuriyetinde, devlet müdahaleciliğinin ortaya çıkışı, her ne kadar 1929 Dünya Ekonomik Krizine karşı iç ekonomiyi bir savunma aracı olarak yorumlanabilirse de, daha başlangıçta yani bunalım öncesinde Türkiye Cumhuriyeti kurucularının kafasında, devlet otoritesinin ekonomide de kendisini duyurması tezi yatmakta idi... İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt’un İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşmada ‘yeni Türkiye, karma bir iktisat sistemi izlemelidir. İktisadi girişimler, kısmen devlet ve kısmen kişiler tarafından yerine getirilmelidir... Ülkemizin ekonomik durumu bunu gerektiriyor’ sözleriyle ilk adım atılmıştır.” (Ölçen, 1982: 134)

Ekonomik Buhran'ın milli gelir üzerindeki tesiri; 1929 yılında 2.073 milyon TL olan GSMH, 1930'da 1.581 milyon TL'na, 1931'de 1.392 milyon TL'na, 1932'de 1.171 milyon TL'na, 1933'de 1.141 milyon TL'na gerilemiştir. (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 3) Krizle birlikte pazar için yapılan tarım üretimi olumsuz etkilenmiş, ticari şirketlerin iflası üreticilerin tekrar geçimlik düzeyde üretime yönelmesine sebep olmuştur. 1923-1934 döneminde 1 kg. buğdayın fiyatı 12,6 kuruştan 3,6 kuruşa, pamuk fiyatları 62,3 kuruştan 33,1 kuruşa düşmüştür. Ticaret hadlerindeki bu olumsuz gelişme nüfusun önemli bir kısmının zirai üretimle geçimini temin ettiği Türkiye'de tarım üreticisinin yoksullaşmasına neden olmuştur. (Kaymakçı, 2015: 163) Bu yoksullaşmanın bir nedeni olarak, ihracat gelirlerindeki düşmeden kaynaklandığı ifade edilebilir. Tarımsal fiyatlardaki düşüşler, mamul malların fiyatlarındaki düşüşten daha fazla olduğu için, 1928-29'dan 1932-33'e kadar dış ticaret hadleri yüzde 25, tarım sektörünün iç ticaret hadleri de yüzde 30 kadar gerilemiş ve ihracat hacminden büyük düşüşler görülmesine de fiyatların hızla gerilemesi nedeniyle, ihracat gelirlerindeki azalmanın neticesi olarak pazar için üretim yapan tarımsal üreticilerin gelirlerinde büyük düşüşler meydana gelmiştir. (Pamuk, 2017: 186) Ticaret hadlerinde ve dış ticaret hadlerinde olumsuz gelişmelerin yaşandığı bu dönemde, yerli hammaddeleri işleyerek memleketi bir kısım mamul malları ithal etme zorunluluğundan kurtaracak bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesi düşüncesi kuvvetlenmiştir. Bu düşüncenin reelize edilmesi noktasında, sermayedar ve müteşebbis eksikliği sebebiyle özel sektörün yetersiz kalması, devletçi politikaların izlenmesini beraberinde getirmiştir. Devletçilik 1936 yılında Anayasa'da yer alarak Türk Devleti'nin temel vasıflarından biri haline gelmiştir. 1933-37 arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile tüketimi ithalata bağlı olan malların üretimi memleket dahilinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Aynı dönemde millileştirme politikalarıyla çok sayıda kuruluş devletleştirilmiştir. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir husus da Teşviki Sanayi Kanunu'nun 1942 yılına kadar yürürlükte kalmış olması ve bu suretle özel teşebbüsün bu dönemde desteklenmeye çalışılmış olmasıdır. (Manisalı, 1980: 82-85) 1932-1939 yıllarında özel sektör ait sanayi kârlarının milli gelir içindeki payı, % 3,4'ten % 6,2'ye yükselmiştir. Özel sektörün toplam sanayi hasılası içindeki payı % 26,2'den % 35,8'e yükselmiştir. (Boratav, 1995: 59) Bu tespitler, gelir dağılımında özel sanayi kesiminin payının arttığını göstermektedir.

Bu dönemde dikkat çeken bir gelişme ise 1936 tarihli ilk İş Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Bu Kanun'la işçi-işveren ilişkileri düzenlenmiş, çalışma süreleriyle ilgili düzenleme yapılmış 16 yaşında küçük işçiler ve kadın işçilerle ilgili düzenlemeler yapılmış ancak iş güvenliği, işçi sağlığı ilgili bazı hükümler getirilmiş olsa da uygulanması bazı tüzüklerin çıkarılmasına bağlanmıştır. Söz konusu tüzükler çıkarılmadığı için işçilerin sosyal güvenliklerine yönelik düzenlemeler daha sonraki dönemlere kalmıştır. (Yalçıntaş vd., 1980: 695-696) Bu yasa işçilere sendika kurma, grev, toplu pazarlık, toplu iş sözleşmeleri gibi hakları tanımamıştır.

Ayrıca 1939-1945 yılları arasında yaşanan bir büyük hadise II. Dünya Savaşı, her ne kadar Türkiye savaşa girmemiş olsa bile her an savaşa girecekmiş gibi hazırlıklı olmuş ve yaklaşık bir milyon kişiyi silah altında bulundurmıştır. Dolayısıyla bu dönem uygulanan iktisat politikaları, savaş ekonomisi politikaları niteliğindedir. Savaş ekonomisinin önemli bir unsuru savaşın finansmanıdır. Bu bağlamda yapılan uygulamaları, bütçe, Milli Koruma Kanunu, yasaklar, el koymalar, fiyat denetimleri ve zamlar, dağıtım sistemleri (vesikalı satış), vergiler, bedeni mükellefiyet ve parasal operasyon (devalüasyon) (Kayra, 2015: 265) olarak başlıklandırmak mümkündür. 1940 Yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu'yla, tarımsal üretim, sanayi üretimi ve çalışma hayatını düzenlemeye yönelik hükümlerle, üretim ve tüketim düzenlenmeye ve denetlenmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemeler savaş şartlarının zorlaması neticesinde yapılmış olsa da düzenlemenin muhatabı olan zümreler için yoksullaştırıcı bir tesiri beraberinde getirmiştir. Ayrıca Savaş dönemindeki bir düzenlemeyle tarımsal üretimin %10'unun Toprak Mahsulleri Vergisi olarak alınması, daha önce kaldırılan Aşar Vergisini akla getirmektedir ve kaldırıldığı 1946 yılına kadar 167 milyon liralık tahsilat gerçekleşmiştir. (Boratav, 1995: 67) Toprak Mahsulleri Vergisi'nin de çiftçi kesimini yoksullaştırıcı bir sonucu beraberinde getirmiş olduğunu tahmin etmek hiç de güç değildir. 1945 tarihli Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile yürürlükte kaldığı 28 yılda, 22 milyon dönüm toprak 432.117 aileye dağıtılmıştır. (Şahin, 1998: 80) İktisadi sonuçlarının ilgili dönemde yaşandığı ve siyasi etkilerinin 2000'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı kullanılmaya çalışıldığı Varlık Vergisi, Kasım 1942'de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu vergilendirmeyle; 430 milyon liralık vergi tarh edilmiş, bunun 314 milyon liralık kısmı tahsil edilmiştir. Yapılan tahsilatın, 70 milyon lirası İstanbul'da azınlık statüsünde yaşayanlardan, 30 milyon lirası Türkiye'ye sığınmış olan ve ticari faaliyetlerini sürdüren yabancılardan, geri kalan 214 milyon liranın küçük bir bölümü karışık şirketlerden ve hemen tamamına yakın bölümü İstanbul'daki ve Anadolu'daki Türklerden alındı. (Kayra, 2015: 295) Varlık Vergisi uygulamasıyla bir servet transferinin yaşandığı söylenebilir. Ancak verginin mükellefleri dikkate alındığında, toplumda işçi, memur, çiftçi vb. geniş kitlelerin bu uygulamada etkilenmediği dolayısıyla bu kesimlerin yoksulluk seviyesinde bir değişikliğin olmadığı ifade edilebilir.

1930 yılında, 1948 fiyatlarıyla 5.394 milyon TL olan GSMH dalgalanmalar göstermekle birlikte artış trendinde olmuş 1947 yılında 8.192 milyon TL'sına ulaşmıştır. 1948 yılında, 1968 fiyatlarıyla 37.065 milyon TL olan GSMH 1949 yılında 35.213 milyon TL olmuştur. (Kalkınma Bakanlığı, 2015: 3-5) Kişi başına milli gelir Eldem'in yaptığı bir çalışmada şu şekilde verilmiştir (Eldem, 1949: 51):

	İtibari (Cari)	1938 Fiyatlarıyla	1938 = 100
1929	124	79	85
1935	76	81	87

1938	93	93	100
1939	95	95	101
1944	321	77	83
1945	296	72	78

Yukarıdaki verilere göre kişi başına gelir, endeks olarak değerlendirildiğinde, savaş yıllarında önce artış gösterirken savaşla birlikte azaldığı ifade edilebilir. Memur ve işçi ücretlerindeki gelişmeler ise Eldem tarafından şu şekilde nakledilmiştir (Eldem, 1949: 54):

	Ortalama Memur Aylık Ücreti (TL)	Ortalama İşçi Yevmiyesi (Kş)	Memur Ücreti Endeksi (1938=100)	İşçi Yevmiyesi Endeksi (1938=100)
1935	71	98	93	94
1936	74	102	97	98
1937	75	91	99	87
1938	76	104	100	100
1939	78	106	103	102
1940	80	111	105	107
1941	87	124	115	119
1942	100	148	132	142
1943	110	171	145	164
1944	130	204	171	196
1945	158	232	209	223
1946	160	242	211	232

Eldem'in aktardığı bu bilgilere göre memur ücretlerinin cari olarak dönem boyunca sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. Aynı dönem işçi yevmiyeleri ise cari olarak 1937'deki düşme haricinde sürekli artış gösterdiği görülmektedir. 1938 yılı endeks alınarak yapılan hesaplama göre memur ücretleri 1935 yılında 93 iken yaklaşık 2,3 kat artarak 1946 yılında 211'e yükselmiştir. İşçi yevmiyeleri 1935 yılında 94 iken yaklaşık 2,5 kat artarak 1946 yılında 232'ye yükselmiştir. Ücret ve yevmiyelerdeki artışla birlikte ekonomide yaşanan fiyat artışları karşısında memur, işçi ve çiftçi kesiminin satın alma güçlerindeki gelişmeler aynı çalışmada şu şekilde aktarılmıştır (Eldem, 1949: 55-56):

	Memur kesimi	İşçi kesimi	İç Tüketim için mal üreten çiftçiler	İhracata yönelik mal üreten çiftçiler
1935	95	96		
1936	98	99		

1937	99	87		
1938	100	100	100	100
1939	102	101		
1940	94	96	101	98
1941	83	86	108	105
1942	57	62	128	118
1943	42	47	154	138
1944	50	58	107	98
1945	59	63	101	94
1946	62	70		

1938=100 endeksi ile memur kesiminin satın alma gücünün 1939 yılından sonra hızlı bir düşüş gösterdiği 1943 yılında en düşük seviyeye ulaştığı görülmektedir. İşçi kesimi için de aynı eğilimin olduğu yukarıdaki verilerden görülmektedir. Memur ve işçi kesimlerinin mukayesesi yapıldığında işçi kesiminin satın alma gücündeki azalmanın memur kesimine göre daha düşük kaldığı söylenebilir. Çiftçi kesimi satın alma gücünün genelde arttığını ancak iç tüketime yönelik mal üreten çiftçilerin, ihracata yönelik üretim yapan çiftçilere göre satın alma güçlerindeki artışın daha yüksek olduğu söylenebilir. Ama II. Dünya Savaşı'nın son yıllarına doğru çiftçi kesiminin satın alma güçlerinde de bir düşüşün yaşandığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

Yukarıdaki açıklamalar ve veriler, memur ve işçi ücretlerindeki artışa rağmen bu sınıfların satın alma gücünün azalmış olması sebebiyle dönem içerisinde memur ve işçilerin yoksullaştığını göstermektedir. Ayrıca memur ve işçilerin gelire göre ödedikleri vergi oranlarında ciddi artışlar olmuştur. Bu oranlar; 1929 yılında %19 iken, 1939 yılında %33,1'e 1945 yılında %34,3'e yükselmiştir. (Eldem, 1949: 58) Ödenen vergilerdeki artışın, bu kesimler için yoksulluğu daha da artırıcı bir etki meydana getirdiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Bu dönemde, ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine gelişmesi, çiftçi sınıfını yoksullaştırıcı bir gelişme olarak ifade edilebilir.

Özel sektör sanayi işçi ücretlerinin milli gelirdeki payı 1932 yılında yüzde 1,3 seviyesinde iken 1939'da yüzde 1,7'ye ulaşmıştır. Memur maaşlarının milli gelirdeki payı 1930 yılında yüzde 6,8 iken 1939'da yüzde 9,1 seviyesine ulaşmış. Özel sanayi kârlarının milli gelir içindeki payı 1932'de yüzde 3,4 iken 1939 yılında yüzde 6,2'ye yükselmiştir. Özel sanayi iç payları olarak bakıldığında 1932 yılında kârların payı yüzde 26,2 ücretlerin payı ise yüzde 27,9'dur. 1939 yılına gelindiğinde kârların payı yüzde 35,8'e yükselirken, ücretlerin payı yüzde 21,8'e gerilemiştir. (Boratav, 1995: 58) Dolayısıyla dönem içerisinde gelir dağılımının sanayicilerin lehine, çalışanların aleyhine bir gelişme gösterdiği ve bundan mütevellit çalışan kesimin yoksullaştığı söylenebilir.

5. 1923-1950 Döneminde Temel Hizmetler

1923-24 öğretim yılında ilköğretimde, 4.894 okul, 10.238 öğretmen, 341.941 öğrenci mevcutken, 1948-49 öğretim yılında 16.119 okul, 33.185 öğretmen, 1.468.382 öğrenci sayısına ulaşılmıştır. Ortaokullarda 1923-24 öğretim yılında, okul sayısı 72, öğretmen 796, öğrenci sayısı 5.905 kişiyken 1948-49 öğretim yılında, okul sayısı 321, öğretmen sayısı 4.149, öğrenci sayısı 61.314 kişiye yükselmiştir. Genel lise eğitiminde 1923-24 öğretim yılında, okul sayısı 23, öğretmen sayısı 513, öğrenci sayısı 1241 iken, 1948-49 öğretim yılında, okul sayısı 88, öğretmen 1.868, öğrenci sayısı 22.100 olmuştur. Mesleki ve teknik okullarda ise 1923-24 öğretim yılında, 64 okul, 583 öğretmen, 6.547 öğrenci mevcutken, 1948-49 öğretim yılında, okul sayısı 302, öğretmen sayısı 4.514, öğrenci sayısı 55.461'e ulaşmıştır. Yükseköğretimde ise 1923-24 öğretim yılında okul sayısı 9, öğretim elemanı sayısı 307, öğrenci sayısı 2.914 iken, 1948-49 öğretim yılında okul sayısı 33, öğretim elemanı sayısı 1.823, öğrenci sayısı 25.209'a yükselmiştir. 1928 yılında doktor sayısı 1078, hemşire sayısı 130, ebe sayısı 377, sağlık memuru sayısı 1059 iken, 1949 yılında doktor sayısı 2.617, hemşire sayısı 643, ebe sayısı 1.326, sağlık memuru sayısı 2.938 kişiye ulaşmıştır. Demiryolları hatlarının uzunluğu 1925 yılında 3.957 km iken, 1949 yılında 7.668 km'ye ulaşmıştır. 1933 yılında 4.257 adet otomobil, 315 adet otobüs, 2.561 adet kamyon mevcutken, 1949 yılında 10.071 otomobil, 3.185 otobüs, 13.201 kamyon sayısına ulaşılmıştır. 1929 yılında telefon abone sayısı 15.262 iken, 1949 yılında 41.690'a yükselmiştir. 1923 yılında elektrik santrallerinde kurulu güç 32.8 (10^3 kW), brüt üretim 44.5 (10^6 kWh), tüketim 41.3 (10^6 kWh) iken, 1949 yılında kurulu güç 381.8 (10^3 kW), brüt üretim 736.6 (10^6 kWh), tüketim 633.9 (10^6 kWh) seviyesine yükselmiştir. (TÜİK, 2104: 51-61-63-65-67-69-227-409-417) Dolayısıyla dönem içerisinde temel hizmetlerin geliştirilmesi yönünde bir gayretin gösterildiğini ve bunda belirli bir oranda başarı elde edildiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

İstiklali tehlike altında olan Türk milleti, uzun yıllar savaşma pahasına kaderini emperyalist güçlere teslim etmemiştir. 1923 yılında, tarih sahnesinde yeni bir devlet ile devam ettiğini ve edeceğini cihana ilan etmiştir. Lakin, Türkiye Cumhuriyeti kurulurken önemli zorluklarla yüz yüzedir. Bu zorluklardan bir tanesi halkın büyük çoğunluğunun içinde bulunduğu yoksulluktur. Yoksulluğun önüne geçilmesi iktisadi kalkınma ile mümkün olacaktır. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinin önemli unsuru insan ya da beşerî sermayedir. İnsan madde ilişkisinde, bir takım manevi amillerin güdümündeki insanımız ile madde arasında kapatılması zor bir mesafe oluşmuştur. Bu durum ise bilimsel bilgidan uzak durulmasına sebebiyet vermiştir. Bilimsel bilginin olmaması, sanayi devriminin anlaşılmasını imkânsız kılmıştır. Bu zihniyet dünyasının neticesi, sermayedar ve girişimci sınıfın olmadığı, temel ihtiyaç maddelerini bile ancak ithalatla temin eden bir yapıyı devralan Cumhuriyet İdaresi,

öncelikli olarak bu sorunları çözmeye gayreti içinde olmuştur. Dönem içerisinde yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı, II. Dünya Savaşı bu gayretin daha da zor şartlar altında gösterilmesine neden olmuştur.

İncelemeye çalıştığımız dönemde takip edilen iktisat politikalarıyla, iktisadi kalkınma hedeflerine ulaşmaya çalışılırken, ilgili dönemde, zamanın şartlarına has birtakım uygulamaların gerçekleştirilmiş olduğunu ifade ettik. Gerek uygulanan iktisat politikaları gerekse de şartların zorlaması neticesi uygulanan politikalar, zaman zaman toplumun çeşitli kesimlerinin yoksullaşması ya da yoksulluk seviyesini artırmasına neden olduğunu belirtmeye çalıştık. Ancak ifade etmek gerekir ki, açık ya da zımni bir kabul altında sosyal devlet anlayışından taviz verilmeden, yoksulluğun azaltılmasına yönelik gayretleri de incelenen dönem itibarıyla görmek mümkündür. Dönem boyunca temel hizmetlerdeki gelişmeler bu gayretlerin önemli bir delilidir. İncelenen dönemde içsel dinamikler olarak, ülkenin iktisadi şartları, insanların zihniyet dünyası yoksulluk seviyesini belirleyici faktör olmuştur. Dışsal dinamikler olarak da dünyada yaşanan iktisadi ve siyasi konjonktür; Ekonomik Buhran ve II. Dünya Savaşı, yaşanan yoksulluğun ana belirleyicisi olmuştur.

Kaynakça

BORATAV, K., **Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985**, Gerçek Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul-1995.

ÇAVDAR, T., **Türkiye’de Liberalizm 1860-1990**, İmge Kitabevi Yayınları: 41, Ankara-1992.

ÇAVDAR, T., **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara-2003.

ELDEM, V., “Milli Gelir”, **İktisat Fakültesi Mecmuasının** Yıl: 9 – No. 1 – 2 Sayısından Ayrı Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul-1949, 1-61.

ELDEM, V., **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaacılık sanayii, 1970.

ELDEM, V., **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi – Sa. 98, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1994.

GENÇ, M., **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, Yayın Nu: 486, Kültür Serisi: 186, 12. Basım, İstanbul-2015

IŞIK, O., **Eşitsizlikler Kitabı 2000'ler Türkiye'sinde Gelir, Tüketim ve Değişim**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul-2022.

KARLUK, S. R., **Türkiye Ekonomisi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 4. Baskı, İstanbul-1996.

KAYMAKÇI, Ö. B., **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi-Düşünsel Bir Deneme: Türkiye Ekonomisi**, Ötüken Neşriyat, Yayın Nu: 1136, Kültür Serisi: 644, İstanbul-2015.

KAYRA, C., **Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü 1923-1950, I. Cilt, Devletçilik Altın Yıllar**, Tarihçi Kitabevi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul-2015.

KAZGAN, G., **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi, 2.Basım, İstanbul-1988.

KAZGAN, G., **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Basım, İstanbul-1999.

KEPENEK, Y. – YENTÜRK N., **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul-2000.

MANİSALI, E., **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, İçinde, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul-1980.

ÖLÇEN, A. N., “1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları”, **Atatürk Dönemi İktisat Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi**, İçinde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:513, A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara-1982.

ÖNDER, H. – ŞENSES, F., **Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi**, https://scholar.google.com.tr/scholar?q=Türkiye%27de+yoksulluk+ve+yoksulluk+düşüncesi+Harun+önder,+fikret+şenses&hl=tr&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar, Erişim: 19.09.2022.

PARASIZ, İ., **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Bursa-1998.

PAMUK, Ş., **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi**, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul-2017.

SAĞLAM, D., **Türkiye Ekonomisi**, Sanem Matbaası, Ankara.

SARC, Ö. C., **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, İçinde, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul-1980.

SAYAR, A. G., “Atatürk’ün İktisat Kafasına Dair Düşünceler”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl 1996, Sayı 15, 61-66.

ŞAHİN, H., **Türkiye Ekonomisi**, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa-1998.

T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2014**, Temmuz 2015.

TEZEL, Y.S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 1. Basım İstanbul-2015.

TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2013**, Ankara-2014

TÜSİAD, **Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma**, Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/295 Aralık 2000.

YALÇINTAŞ, N. – EKİN, N., **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, İçinde, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul-1980.

TÜRKİYE’DE SALGIN DÖNEMİNDE KULLANILAN UZAKTAN EĞİTİM PLATFORMLARI İLE YAŞANAN SÜRECİN EĞİTİM PROFESYONELLERİ VE ÖĞRENCİLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Remzi Başar,
Düzce Üniversitesi, remzibasas@duzce.edu.tr

ÖZET

Covid-19 salgınının yayılması ile birlikte Türkiye’de pek çok alanda değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan değişikliklerin başında eğitim-öğretim yer almış, salgının Türkiye’ye gelmesi ile beraber eğitim alanında var olan klasik anlayış yerini uzaktan eğitim sistemlerine bırakmıştır. Salgın sebebi ile zorunlu şekilde uzaktan eğitime geçmek pek de kolay olmamış, Türkiye’de uzaktan eğitim için mevcut alt yapı sistemleri olmasına rağmen pek çok aksaklıklar yaşanmıştır. Salgın sürecinde eğitim alanında çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Dolayısıyla uzaktan eğitim platformlarının sürekli olarak geliştirilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir.

Çalışma, Covid-19 Pandemi dönemi ile birlikte Türkiye’deki ilkökul, ortaokul, lise ve üniversitelerde uygulanmaya başlanan uzaktan eğitim sürecinde öğrenci ve eğitim profesyonellerine ait görüşlerin toplanması ve incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Kotalı ve kolayda örneklem yöntemi ile sürecin tarafları olan eğitim profesyonelleri ve farklı yaşlardan öğrencilerin yaşadıkları sorunlar, kullanılan uzaktan eğitim sistemlerinin iyi ve kötü yönleri, öğrenciler ve eğitim profesyonellerinin motivasyonları ile süreçten memnun olup olmadıkları ve sürece dair genel görüşleri, 102 eğitim profesyoneli ve 921 öğrencinin gönüllü olarak katıldığı anket üzerinden elde edilmeye çalışılmıştır.

Toplanan veriler frekans dağılımları ile yorumlanmış ve kullanılan uzaktan eğitim platformlarında yaşanan teknik aksaklıklar nedeniyle uzaktan eğitimin örgün eğitime oranla daha az tercih edildiği, verimliliğin ve motivasyonun uzaktan eğitim ile birlikte düştüğü belirlenmiştir. Uzaktan öğretim sürecinin daha sorunsuz ve verimli yürütülebilmesi için uzaktan eğitime dair süreçler ve kullanılan platformlarda verimliliği arttıracak iyileştirmelerin yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Uzaktan eğitim sistemleri, Uzaktan eğitim platformları, Çevrimiçi eğitim.

ABSTRACT

With the spread of the Covid-19 epidemic, many changes have occurred in Turkey. Education and training took place at the beginning of the changes experienced, and with the arrival of the epidemic in Turkey, the classical understanding in the field of education left its place to distance education systems. Due to the epidemic, it was not easy to switch to compulsory distance education, although there are existing infrastructure systems for distance education in Turkey, many disruptions have been experienced. During the epidemic process, various

applications are implemented in the field of education. Therefore, distance education platforms need to be constantly developed and renewed.

The objective of study is collecting and examining the opinions of students and education professionals in the distance education process, which started to be implemented in primary, secondary, high school and universities in Türkiye with the Covid-19 Pandemic period. The data was collected by using the quota and convenience sampling method. The problems experienced by the education professionals and students of different ages who are the parties of the process, the good and bad aspects of the distance education systems used, the motivations of the students and education professionals, their general opinions about the process if they were satisfied with the process have been the research questions. The sample of the study consisted of 102 education professionals and 921 students. The data have been collected by using a questionnaire form.

The collected data were interpreted by frequency distribution and it was determined that distance education is less preferred than formal education due to the technical problems experienced in the distance education platforms employed. It has been determined that the productivity and motivation decrease with distance education. It is concluded that improvements on the efficiency should be made in the processes of distance education and the platforms employed in order to implement the distance education process more smoothly and efficiently.

Keywords: *Covid-19, Distance education systems, Distance education platforms, Online education.*

1. Giriş

2019 Aralık ayında Çin’de ortaya çıktığı düşünülen Covid-19 Türkiye’de ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Salgının ortaya çıkmasıyla 13 Mart 2020’de Türkiye genelinde eğitim ve öğretime ara verilmiştir (Can, 2020:12). Ancak salgının hızla yayılması nedeniyle eğitime verilen aranın tahmin edilenden daha uzun süreceği öngörülerek Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından uzaktan eğitime geçilme kararı alınmıştır (Serçemeli ve Kurnaz, 2020:41). Kararla birlikte uzaktan eğitim alt yapısı bulunmayan okullar zorlu bir döneme girmişlerdir. Dünya genelinde vaka artışları ekonomi, eğitim-öğretim ve sosyal hayatı fazlasıyla etkilemiştir. Zorlu süreçte uzaktan eğitim alt yapısı oluşturularak eğitim-öğretimde süreklilik ve iyileştirme hedeflendi ancak Hedefe ulaşmak hiç de kolay olmamıştır. Eğitim profesyonelleri, öğrenciler ile aileleri ve tüm paydaşlar pandemi sürecine uyum sağlamakta oldukça zorlanmıştır. Uzaktan eğitim, Türkiye’de salgın öncesinde de çok sayıda okulda açık öğretim modeli olarak kullanılmış, çeşitli mesleki ve yabancı dil eğitimleri uzaktan eğitimin bir parçası olarak yıllardır eğitim hayatının bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür.

Zaten çevrimiçi eğitim alan öğrenci sayısı giderek artmakta iken Covid-19 salgını ile ivme daha da artmıştır (Genç ve Gümrükçüoğlu, 2020:406). Klasik eğitim sistemi Covid-19 sebebiyle yerini uzaktan eğitim sistemlerine bırakmaya başlamış, ilkokuldan üniversite eğitimine kadar tüm öğrenciler çevrimiçi eğitim platformlarıyla tanışmışlardır. Türkiye genelinde gerek okulların alt yapısı gerekse ekonomik koşullardan dolayı farklı çevrimiçi eğitim platformları kullanılmaktadır. Öğrenci ve eğitim profesyonellerinin platformlara adapte olması gerekmektedir, aksi halde eğitim seviyesinde ciddi bir düşüş yaşanacağı öngörülmektedir.

Uzaktan eğitim platformları da 21. yüzyılda gerçekleşen teknolojik gelişmelerden nasibini alarak çözüm çeşitliliği açısından zenginleşmiştir. Ancak çeşitliliğin fazlalığı sürecin iyi yönetildiği anlamını taşımamaktadır. Covid-19 salgınında zorunlu bir şekilde uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte canlı ders yazılımının oldukça önemli olduğu ortaya çıkmıştır (Durak vd., 2020:794). Pek çok okul belli başlı platformlar üzerinden eğitimi yürütürken, bazı okullar kendilerine özel uzaktan eğitim platformu geliştirmiştir. Ancak gerek coğrafi konum gerekse ekonomik koşullar sebebiyle uzaktan eğitim platformlarına erişemeyen pek çok öğrenci de salgın sürecinden zarar görmüşlerdir. Sonuç olarak tüm öğrencilerin gerekli donanımlara ve uzaktan eğitim sistemine sahip olmaları, sürecin devamlılığı ve senkronize bir şekilde yürütülmesi için gerekli desteklerin verilmesi önem arz etmektedir (Buluk ve Eşitti, 2020:294).

Ders esnasında mevcut öğrenci sayısının fazla olması çevrimiçi platformlarda sistemsel sorunlara sebep olmaktadır. Uzaktan eğitim sisteminde sadece dersler değil aynı zamanda sınavlar da genellikle çevrimiçi gerçekleştirildiği için sınav esnasında yaşanan sistemsel bir sorun öğrenciyi zor durumda bırakmaktadır. Öğrenciler yaşadıkları tüm aksaklıkları yetkililere bildirerek iyileştirme ve geliştirme çalışmaları yürütülmesini sağlamaktadır. Bu süreçte sadece öğrenciler değil eğitim profesyonelleri de çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Ders esnasında yaşanan teknik aksaklar dersin işleyiş düzenini ve öğrencilerle iletişimi zorlu hale getirmekte, eğitim profesyonellerinin motivasyonlarında düşüş yaşanmasına neden olmakta ve tekrardan ders planlaması yapılması zorunluluğu doğurmaktadır. Hem öğrenciler hem de eğitim profesyonelleri için aksaklıkların en kısa zamanda çözülmesi sürecin sürdürülebilir olması bakımından çok önemlidir. Dolayısıyla eğitim-öğretim alanında alınan kararların öğrenci ve eğitim profesyonellerinin psikolojik ve mental sağlığı göz önünde bulundurularak salgının gidişatına göre en uygun şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Vaka sayıları henüz tamamen sıfırlanmadığı için salgının yükselişe geçmesi halinde tekrar eğitim-öğretime uzaktan eğitim ile devam edilmesi gerekecektir. İlk zamanlara göre teknik hatalara daha kısa zamanda çözüm bulunsa da salgının Türkiye'deki varlığı tamamen sona erinceye dek kullanılan çevrimiçi platformlarda çeşitliğe, gelişmeye ve yeniliye gidilmesi gündemde olmalıdır. Türkiye olarak sürece ne kadar adapte olursak eğitim alanındaki kayıplarımız o kadar az olacaktır. Salgın sürecinde teorik derslere yönelik uzaktan eğitim için okul alt

yapılarının güncellenmesi ile imkânı kısıtlı olan öğrenciler için çözümler geliştirilmesi ve uygulamalı dersler için alternatif öneriler tasarlanması gerekmektedir (Kürtüncü ve Kurt, 2020:66).

Öğrencilerin aynı koşul ve olanaklara sahip olmadığı göz önünde bulundurularak Türkiye’de kullanılan uzaktan eğitim platformlarının eğitim profesyoneli ve öğrenciler tarafından değerlendirilmesi ile önemli bilgiler elde edilebileceği düşünülerek, değerlendirme üzerinden çevrimiçi eğitim platformlarının öğrenci ve eğitim profesyonellerine sağladığı avantaj ve dezavantajların tespit edilmesine çalışılmıştır. Çalışmada Türkiye’de kullanılan Zoom, Eba, MS Teams ve Big Blue Button gibi uzaktan eğitim platformları öğrenci ve eğitim profesyonellerinin bakışıyla incelenerek, Covid-19 salgını ile başlayan süreçte Türkiye’de eğitim alanında gelinen son durumun irdelenmesi hedeflenmektedir.

2. Uzaktan Eğitim Kavramı

Mektuplaşma ile başlayan uzaktan eğitim modeli daha sonradan radyo ve televizyonun hayatımıza girmesiyle daha da yaygın hale gelmiştir. Türkiye’de okul okuma oranını yükseltmek ve mezun sayısını arttırmak amaçlanmıştır. Böylece açık öğretim okulları açılmış, önceleri ilk, orta ve yükseköğretim lisans seviyesinde uygulanan açık öğretim yöntemi daha sonra lisansüstü eğitimde de kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu Üniversitesinin 1982’de açtığı açık öğretim Fakültesi bünyesindeki İktisat bölümü ilk uzaktan eğitim veren lisans bölümü olmuştur. Sonrasında pek çok bölüm için uzaktan eğitim süreçleri başlamıştır. Uzaktan eğitimi en fazla destekleyen, geliştiren ve yayılmasını sağlayan da internettir (Kahraman, 2020:48). Bir toplumu bütün olarak kuşatan ve gelecek nesillerin yetişmesini sağlayan kapsamlı ve kritik değerlerde bir sektör olan eğitim, 21. yüzyılın küreselleşen dünyasında tüm olanaklarıyla belki de hiç olmadığı kadar güçlü, nitelikli ve yaygın bir konuma erişmiştir (Saritaş ve Barutçu, 2020:7).

Uzaktan eğitim, dijital ya da yazılı iletişim kaynakları aracılığı ile gerçekleştirilen, zaman ve mekân sınırını ortadan kaldıran bir öğrenme faaliyeti olarak çok çeşitli öğrenme faaliyetini kullanıcılara sunabilen; planlanmış, tasarlanmış disiplinler arası biçimsel bir öğrenme yöntemidir. Kısıtlı zamanda düşük maliyetler ile daha fazla öğrenciye ulaşmak, bilgiyi hızlı yayma ve bireyin eğitim hakkından yararlanması uzaktan eğitimin sağladığı kolaylıklar arasında yer almaktadır. Uzaktan eğitimin; öğrenci, öğretmen ve iletişim olmak üzere üç unsuru mevcuttur. Eğitim sisteminde uzaktan eğitimin ilk uygulamaları yapıldığında öğrenci-öğretmen etkileşimi mevcut değil iken gelişen teknoloji yardımıyla anlık mesajlar, sesli ve görüntülü bağlantılar ile etkileşim çift yönlü olarak mümkün hale gelmiştir (Başaran vd., 2020:369). Bilgi ve telekomünikasyon teknolojilerinin gelişmesi eğitim sisteminin küresel bir olgu haline gelmesine neden olmuştur. İnternet, fiber optik, bilgisayar ve diğer tüm bilişim

sistemlerinde yaşanan yüksek seviyede ki gelişmeler eğitimde de etkisini göstermiş ve yeni uygulamaların meydana gelmesini sağlamıştır. Böylece mektup yoluyla başlayan uzaktan eğitim serüveni farklı boyutlar kazanmaya başlamıştır. Kısaca uzaktan eğitim, mekân koşulu olmayan birbirlerinden uzakta olsalar da eğitimlerini sürdürebilecekleri platformlarda olan öğretmen ve öğrencilerin, birbirleriyle görüntülü ve sesli olarak iyi bir iletişim kurabilmesidir. Türkiye ve diğer ülkelerde toplumsal gelişimin iyi bir seviyede olabilmesi için eğitim çok önemli bir husustur (Kırık, 2014:75).

Salgın sürecinde eğitim zorlu süreçlerden geçse de uzaktan eğitim sayesinde eğitim alanında verimlilik devam etmektedir. Öğrencilerin uzaktan eğitime adapte olması ve dahası uzaktan öğretim kapsamında eğitimini sürdürebilmesi için belirli bir teknolojik alt yapıya sahip olması gerektiği öngörülmektedir. Uzaktan eğitimin öğrenci için sürdürülebilir olmasında dijital dünyaya geçişe hazır olmaları ve entegre şekilde eğitimlerini devam ettirmeleri gerekmektedir (Zan ve Zan, 2020:1376).

2.1. Uzaktan Eğitimin Türkiye'deki Durumu

Türkiye'de uzaktan eğitim ilk kez 1927'de eğitim alanındaki sorunların görüşüldüğü ve geliştirilmesi gerekli görüldüğü bir toplantıda gündeme gelmiştir. İnsanların okuryazar olmayan kesimine okuma yazma öğretilmesi amaçlanmış ancak 1956'ya kadar uzaktan eğitim sistemi düşünülse de uygulamaya geçmemiş, sadece bir düşünce olarak kalmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle dijitalleşmeye başlanmış ve 1968'de TRT tarafından eğitim programları yayımlanmaya başlamıştır. 1973'te ise Film Radyo Televizyonla Eğitim Merkezi (FRTEM) tarafından ilkökul, ortaokul ve liseler için eğitsel programlar yayımlanmaya başlamıştır. Günümüzde de uzaktan eğitim uygulamaları birçok üniversite, kamu kurumu ve özel sektör tarafından kullanılmakta ve öğrencilere çeşitli platformlardan eğitimlerini sürdürebilme imkânı sağlanmaktadır (Özbay, 2015:387). Türkiye'de uzaktan eğitimin gelişim süreçleri, tartışma ve önerileri içeren kavramsal dönem, mektupla öğretim dönemi, radyo ve televizyon gibi görsel araçlar dönemi ve bilişim tabanlı internet-web aracılığı ile eğitim dönemi olarak sınıflandırılabilir. Covid-19 salgını ile Türkiye'de mevcut olan uzaktan eğitim platformlarına geçiş yapılmıştır. Alternatif eğitim platformlarının önemli hale geldiği salgın sürecinde uzaktan eğitim, MEB'in eğitim hizmetlerini sürdürebilmesinde ve hizmetlerin tüm eğitim paydaşlarına aktarılmasında önemli bir unsur olmuştur (Daşcı vd., 2021:68).

Salgın döneminde Türkiye'deki eğitim kurumlarının çoğunluğunun uzaktan eğitim altyapısına sahip olduğu ve teknoloji ile entegre olarak iyi bir süreç yürüttükleri görülmektedir. Yükseköğretim Kurumu Türkiye'de ki uzaktan eğitim altyapısına sahip olan üniversiteleri kısa bir sürede organize etmiş, diğer üniversitelere hizmet ve destek vermeyi sağlamıştır. Uzaktan eğitim altyapısına ve donanımına sahip üniversitelerin kendilerine özgün farklı platformlar kullanarak eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü görülmüştür. Aynı zamanda Türkiye'de kullanılan çeşitli platformların profesyonel

destek sağlayıcılarla yürütüldüğü de görülmektedir (Dikmen ve Bahçeci, 2020:83). Uzaktan eğitim platformları sayesinde salgın sürecinde eğitim-öğretime devam edilmiş ve özellikle açık kaynak çözümlerdeki eksik ve hatalara müdahale edilerek düzeltilmiş, Türkiye'ye özel halleriyle kullanıma sunulmuştur.

2.2. Uzaktan Eğitim ve Platformların Öğrenciler Açısından Değerlendirilmesi

Covid-19 salgını klasik eğitim anlayışını geri planda bırakarak dijital eğitim platformlarına hızlı bir geçiş yapılmasını sağlamıştır. Salgın ile beraber eğitim alanında ki hızlı değişim öğrenciler açısından zorlu bir süreci beraberinde getirmiş, öğrencilerin alışılmış eğitim anlayışından çıkarak farklı bir sürece adapte olmaları zorunlu bir hale gelmiştir. Salgın döneminde öğrencilerin yüz yüze eğitim ortamındaki motivasyonu ile öğrenme gücünün uzaktan eğitim sürecinde olmadığı, literatürdeki birçok çalışmada belirtilmektedir (Moçoşoğlu ve Kaya, 2020:19). Uzaktan eğitimde, örgün eğitimdeki gibi bir öğrenme verimliliği ve topluluk hissinin oluşturulamayacağı araştırmacılar tarafından belirtilmektedir. Çevrimiçi platformlarda derslere katılım sağlarken bazı öğrenciler kendisini öğrenme ortamına ait hissettiğini ve öğrenme ortamına aidiyet duygusuyla katılım gösterdiğini belirtirken, bazı öğrenciler ise çevrimiçi platformların örgün öğrenme ortamlarıyla benzer bir verimliliğe sahip olamayacağı inancıyla uzaktan eğitimden beklentisinin düşük olduğunu belirtmektedir (Yıldız, 2020:190).

İnternet, bilgisayar ve diğer materyallere erişimi olmayan öğrencilere yönelik olarak uzaktan eğitim sürecini verimli geçiremeyen öğrenciler için destek yardımları oluşturulmuştur. Covid-19 sürecinde tüm öğrenciler eğitim gelişimleri kapsamında çevrimiçi platformlarda öğrenimlerini gerçekleştirmiştir. Öğrenciler ve öğretmen arasında etkileşimli derslerin işlenmesine imkân sağlayan canlı sınıf uygulamaları da faaliyete girmiştir. Böylece öğrenciler olası sorunlarda eğitim profesyonelleri ile hızlı bir şekilde iletişim kurma imkânı bulmuşlardır (Sözen, 2020:313).

Okul dışında internet bağlantısına sahip olmayan veya dersleri takip edebilecek tablet veya bilgisayarı bulunmayan öğrenciler açısından çevrimiçi eğitimleri takip etmek zorlaşacaktır. Ayrıca halen yurtlarda kalan öğrencilerin veya çevrimiçi eğitime geçiş stratejisi oluşturmayan kurumların bilgisayar ağı, güvenlik duvarı ve diğer güvenlik protokolleri nedeniyle çevrimiçi eğitimlere erişimlerinde kısıtlar oluşması kaçınılmazdır (Telli Yamamoto ve Altun, 2020:32).

2.3.Uzaktan Eğitim ve Platformların Eğitim Profesyonelleri Açısından Değerlendirilmesi

2020 senesinin ilk aylarında dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını ile Türkiye'de de pandemi süreci başlamıştır. Covid-19 salgını Türkiye'de ekonomi, sosyal ve

eğitim-öğretim alanlarında etkisini göstermiştir. Eğitim alanında ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Var olan klasik eğitim anlayışı yerini uzaktan eğitim sistemlerine bırakmıştır. Planlanan eğitim programları ile ders işleyiş içerikleri ve diğer çeşitli konularda değişikliğe gidilmesi gerekmiş, sonuçta öğrenci ve eğitim profesyonelleri açısından zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Salgın sürecinde eğitim profesyonellerinin sadece bilgi birikimlerini sunmaları değil aynı zamanda verimliliği arttıracak faaliyetler göstermeleri de beklenmektedir (Karakuş vd., 2020:224).

Türkiye’de eğitim öğretim döneminin salgın sebebi ile çevrimiçi/canlı derse dönüşmesi her eğitim profesyoneli için zorunlu bir hale gelmiştir. Ders programına ve ders içeriğine uyacak şekilde her öğretmen EBA üzerinden veya Zoom gibi çeşitli uzaktan eğitim platformları kullanarak çevrimiçi derslere başlamıştır. Ancak hazırlıksız oldukları için salgın döneminde çevrimiçi derslere geçilmesi farklı problemleri de beraberinde getirmiştir. Çevrimiçi dersler planlama ve uygulama bakımından örgün eğitime kıyasla çok farklı olduğu için etkin ve verimli bir çevrimiçi dersi tasarlama ve altyapısını oluşturmanın uzun bir zaman aldığı görülmektedir. Ani şekilde ortaya çıkan salgın, eğitim profesyonellerini birkaç gün içinde örgün eğitime son verip, dersleri hızlı bir şekilde çevrimiçiye aktarmak zorunda bıraksa da (Altıntaş Yüksel, 2021:292), eğitim profesyonellerinin bir kısmı salgın döneminde kullanılan platformların yeterli olmadığını düşünmektedir. Farklı açılardan yetersizlikler görüldüğünü düşünen öğretmenlerin en çok müfredata uygunluk konusunda zorluk yaşadıkları belirtilmektedir. Kullanılacak çevrimiçi platformun ders içeriklerini verimli aktarmada sınıf düzeyine uygun olmadığı ve konu dışına çıktığı belirtilmektedir. Çevrimiçi uzaktan eğitim platformlarının sürekli geliştirme ve yenilemeler ile ihtiyaca daha iyi cevap verebileceği eğitim profesyonelleri tarafından dile getirilmektedir (Saklan ve Ünal, 2019:24). Salgın döneminde derslerin çevrimiçi olması eğitim profesyonellerini bilişim okur-yazarlığı ve teknoloji kullanımı konusunda kendilerini geliştirmeye zorladığı için salgın döneminin getirdiği bir fırsat olarak görülebilir. Fırsatı değerlendiren eğitim profesyonelleri dersleri çevrimiçi ortamda öğrencilere daha iyi bir şekilde aktarabilmişlerdir (Şen ve Kızılcıoğlu, 2020:247).

2.4. Uzaktan Eğitim Platformları ve Özellikleri

Aşağıdaki tabloda Covid-19 pandemi sürecinde kullanılan platformlar ve sahip olduğu özellikler listelenmektedir.

Tablo 1: Uzaktan eğitim platformlarının özellikleri

Özellikler	Zoom	Big Blue Button	Google Meet	Adobe Connect	Microsoft Teams
Maksimum Katılımcı	100 (ekran başına 25)	100	250 katılımcı 30 Eylülden sonra 100 katılımcı	Her odada 100	Her odada 250 katılımcı

		(insan sayısı arttıkça kalite düşer)			Ekranda 4 katılımcı görünür.
Oturum Bağlantılarını Alma	Uygulama içerisinde Paylaşma sekmesinden hem mail hemde bağlantı olarak gönderebilirsiniz.	Canvas entegrasyonunda öğrencilerinize doğrudan davet gönderebilirsiniz, Canvas dışında öğrencilerinizi davet etmek için ise bağlantı göndermeniz gerekir.	Uygulama içerisinde paylaş butonu ile mail olarak gönderebilir veya Google Classroom üzerinden doğrudan bağlantıyı paylaşabilirsiniz.	Uygulama içerisinde Paylaşma sekmesinden hem mail hem de bağlantı olarak gönderebilirsiniz	Toplantı oluşturabilir bağlantılar gönderebilirsiniz. Aynı zamanda uygulama içerisinde ekipler oluşturarak duyurular veya gönderiler paylaşabilir ekipler arası bağlantı kurabilirsiniz.
Bekleme Odası	Odaya girmek için sadece bekler.	Odaya girmeden dinleyebilir	Bekleme odası aktif olması için tarayıcınıza eklenti kurmanız gerekir.	Toplantı yöneticisi izni dâhilinde bekletme aktif edilebilir.	Katılımcıları bekleme odasında yönetici olarak onaylayana kadar bekletebilirsiniz.
Yönetici Atama	Oturumu başlatabilir ve toplantı sahiplerinin yaptığı çoğu şeyi yapabilir	Yönetici atama özelliği yok	Yönetici atama özelliği yok	Toplantı yöneticisi diğer kullanıcılara yetki verebilir.	Kendi içerisinde roller vardır, rollere atama yapılabilir.
Ekrana Yerleşimi	Herkes galeri görünümünü veya konuşmacıyı seçebilir, Görünümü kilitlemenin yolu yok	Toplantı yöneticisi hariç herkes kendi düzenini yeniden düzenleyebilir ve yönetici katılımcılar için kilitleyebilir	Ekrana düzeni seçenekleri mevcut her kullanıcı kendi seçebilir.	Ekrana düzeni seçenekleri mevcut olup ihtiyaca göre ekran yerleşimi yapılabilir.	4 katılımcı ekranda gözükür. Ses algılamaya göre tek ekrana geçer. Kullanıcı Arka planı bulanıklaştırabilir.
Masaüstü İstemcisi veya Web Tarayıcısı	Masaüstü veya mobil uygulama ile çalışır.	Web tarayıcısı üzerinde çalışır.	Web Tarayıcı üzerinde çalışır. Mobil Uygulama mevcut	Web ve mobil üzerinde çalışır.	Masaüstü, web mobil desteği var.
Araçlar					
Video	X	X	X	X	X
Ses	X	X	X	X	X
Sohbet	X	X	X	X	X

Ekran paylaşımı	X	X	X	X	X
Uygulama Paylaşımı	X	X	X	X	X
Bilgisayar Sesini Paylaşımı	X	X	X	X	X
Kayıt	X	X	X (Drive'a otomatik)	X	Premium
Beyaz Tahta	X	X	X (Jamboard ile)	X	X
Paylaşılan Belgelere Açıklama Ekleme	X	X	X	X	X
Bekleme Odaları	X	X	–	X	X
Yönetici Atama	X	–	–	X	X
Oy Verme	X	X	–	X	X
Sanal El Kaldırma	X	X	X	X	X
Durum İfadeleri	X	X	X	X	X
Dosya transferi	X	–	X	X	X
Çoklu Kullanıcı Modu	–	X	–	X (3.Parti eklentilerle)	Free Hand Vision yazılımıyla beraber

Kaynak: Aşkın, E. (2020). Uzaktan Eğitim İçin Kullanabileceğiniz Platformların Karşılaştırılması. <http://www.egitimdeteknoloji.com/uzaktan-egitim-icin-kullanabileceginiz-platformlarin-karsilastirmasi> (Erişim Tarihi: 3.10.2022)

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada ilkokuldan üniversiteye kadar farklı eğitim düzeylerinde çeşitli eğitim kurumlarında görev yapan tüm eğitimciler için okul düzeyine göre öğretmen, öğretim elemanı veya öğretim üyesi şeklindeki farklı ifadeler yerine genel olarak eğitim profesyoneli ifadesi kullanılmıştır. Çalışmada tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi ile kotalı örnekleme yöntemi birlikte kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yönteminde amaç, kolayca elde edilebilen birimlerin seçilmesiyle örneklemin oluşturulmasıdır. En kısa zamanda ve en az maliyetle bilgi üretilmesine ihtiyaç duyulduğunda bu yöntem bir seçenektir. Kotalı örnekleme ise araştırmanın anlamlılık derecesini artırmak amacıyla kullanılmıştır (Özmen, 2009: 177; Baydaş, 2018:16). Kotalı örnekleme yöntemi, eğitim

profesyonelleri ve öğrencilerin seçiminde kullanılmış, kolayda örneklem ise her iki ana kütleye kolaylıkla ulaşılması amacıyla kullanılmıştır.

Çalışmanın verileri oluşturulan anket sorularının Google Forms platformuna aktarılmasıyla hazırlanan çevrimiçi anket formu kotalı (eğitmen ve öğrenci ayırımında) ve kolayda örneklem (anakütleden) yöntemi aracılığı ile çeşitli branşlardan eğitim profesyonelleri ve farklı öğrenim düzeylerindeki öğrencilere “Uzaktan Eğitim Platformlarına Yönelik” görüşleri sorulmuş; uzaktan eğitim süreci ve platformlarla ilgili yaşanan teknik aksaklık ve sorunlar ile memnuniyet ve motivasyona dair bilgiler anket verisi olarak toplanmıştır. Toplanan veriler yorumlanarak uzaktan eğitim platformları ve öğretim sürecine yönelik öneriler sunulmuştur.

3.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye’de uzaktan eğitimde web tabanlı uzaktan eğitim platformları kullanan her öğrenim düzeyindeki öğrenciler ve eğitim profesyonelleri oluşturmaktadır. Araştırmada eğitim profesyonelleri ve öğrenciler tarafından kullanılan uzaktan eğitim platformları ve ilgili sürece nasıl bakıldığının anlaşılması amaçlanmış, ankete katılan farklı kurumlarda görev yapan eğitim profesyonelleri ve farklı eğitim düzeyindeki öğrencilerin soruları gönüllü olarak cevaplamasına özel önem gösterilmiştir. Nitel araştırmalar için 384 örnek, örneklem büyüklüğü için yeterli bulunmaktadır. Araştırmada söz konusu eşik aşıldığı için örneklemin yeterli olduğu söylenebilmektedir.

3.2. Verilerin Toplanması

Google Forms ile yapılan anket, e-posta ve çeşitli sosyal medya platformları üzerinden eğitim profesyonelleri ve öğrencilere ulaştırılarak veriler toplanmıştır. Birden fazla seçenekle cevaplanabilen kapalı uçlu 19 madde ve 1 yorum sorusundan oluşan ankete gönüllü olarak 102 eğitim profesyoneli ve 921 öğrenci katılmıştır.

Tablo 2. Anket katılımcılarının dağılımı

Katılımcı	Toplam	Cinsiyet & Eğitim Düzeyi	Frekans	Oran (%)
Eğitim Profesyoneli	102	Kadın	77	75,5
		Erkek	25	24,5
		Cinsiyet belirtmeyen	-	-
		İlkokul	21	20,6
		Ortaokul	10	9,8
		Lise	38	37,3
		Üniversite	33	32,3
Öğrenci	921	Kadın	589	64
		Erkek	298	32,4
		Cinsiyet belirtmeyen	34	3,7

	İlkokul	11	1,2
	Ortaokul	320	34,7
	Lise	422	45,8
	Üniversite	168	18,2

3.3. Araştırmanın Analizi

Anketlerden toplanan veriler frekansa bağlı yüzde değerleri hesaplanarak katılımcıların olumlu ve olumsuz verdikleri cevaplar benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılma yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Covid-19 sürecinde kullanılan uzaktan eğitim platformları ve ilgili süreç farklı öğrenim düzeyindeki öğrenciler ve eğitim profesyonelleri tarafından değerlendirilmiştir. Öğrenciler ve eğitim profesyonellerinden alınan cevaplar; avantajlar, motivasyon, engeller, yeterlilik ve memnuniyet olmak üzere 5 kategoriye ayrılmış ve ankete verilen cevaplar söz konusu sınıflandırmaya göre irdelenmiştir.

4.1. Öğrencilerden Elde Edilen Anket Verilerinin Değerlendirilmesi

Uzaktan eğitim platformları ve uzaktan eğitim sürecine dair anket yoluyla öğrencilerden elde edilen veriler beş kategori başlığı altında incelenerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

4.1.1. Avantajlar

Uzaktan eğitim sürecinde Türkiye’de kullanılan platformların avantajlı olup olmadığını incelemek için öğrencilere 3 soru sorulmuştur. Öncelikle, “Mekândan ve zamandan bağımsız derse katılabilmek performansınızı arttırdı mı?” sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin çoğunluğu performansını arttırmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca mekân ve zamanın bağımsız olması disipline etme zorluğu yaşatmaktadır. Kalabalık ailelere sahip olan öğrenciler derse odaklanmada zorluk çektiklerini ayrıca belirtmişlerdir. Bir öğrenci yorumundan örnek vermek gerekirse; “Dersler sabah 08:40’da başlıyor ve öğlen 15:00’a kadar sürüyor. Ben İzmir’de yaşayan bir öğrenci olarak normalde okulda olsaydım daha kısa sürecek eğitim süresini uzatıyorlar. Sürekli platform değiştirilmesi ve iki ayrı uygulama (Eba-Zoom) kullanılmasından dolayı devamlı acaba ders yanlış yerde mi, açılmış mı diye kontrol ediyorum. Sürekli kontrol etmek büyük problem oluşturuyor. Ders sürelerinin azalmasını ve özel hayatıma da süre kalmasını isterdim. Ayrıca tek bir platform kullanarak kafa karışıklığına meydan vermeden ve internet yüzünden sorunlar yaşamadan çevrimiçi derslerimi takip etmeyi tercih ederdim.” Yorumda görüldüğü gibi zaman ve mekân sınırı olmaması öğrencilere

olumsuz yansımaktadır. Bir başka öğrenci yorumunda; “Günde 7 saat ders yerine 5 saat, bir de 10 dakika mola yerine 20 dakika mola olsa daha iyi olurdu. Ders saatleri sabit olup blok dersler halinde erken yapılmasın.” Birçok öğrencinin söz konusu yorumdaki gibi derslerin erken başlaması ve uzun sürmesinden dolayı şikâyetçi olduğu görülmektedir.

İkinci soru olarak; “Uzaktan eğitim sürecini okulda aldığımız eğitim sürecinden daha faydalı buluyor musunuz?” sorusu için öğrencilerin genel olarak verdiği cevap hayır olmuştur. Öğrencilerin çoğunluğu yüz yüze eğitimin odaklanma ve başarı anlamında daha faydalı olduğunu söylemektedirler. Uzaktan eğitimde dersler ilgi çekici ve etkili hale gelmelidir. Ayrıca uzaktan eğitim materyallerinin sağlığını kötü etkilemesinden dolayı öğrenciler yüz yüze eğitimi daha faydalı bulmaktadır. Öğrencilerin bir kısmı derslerin tekrar izlenebilmesi ve ders anında not alınması ya da araştırma yapılabilmesinden dolayı uzaktan eğitimi faydalı bulmaktadır. Örnek olarak verebileceğimiz bir öğrenci yorumunda; “Uzaktan eğitim bir noktada gerçekten verimli gibi geliyordu fakat sürekli ekrana bakmak çok göz yoran ve bir noktada bıkkınlık veren bir süreç. Ancak derslere evden katılım bazı noktalarda zaman kaybını minimuma indiriyor. Uzaktan eğitimden zaman kaybını azaltma konusunda çok olumlu sonuçlar aldım ama hala uzaktan eğitime erişemeyen ya da verilen kitapların yetersizliğinden konuları kavrayamamış binlerce insan var. Uzaktan eğitim için özel kitaplar yollanabilir, ayrıca EBA uzaktan eğitim platformunun yeniden yapılandırılması gerektiğini düşünüyorum. Alanında kendini kanıtlamış insanların EBA TV’yi daha başarılı ve izlenebilir kılacağına inanıyorum. Şu an EBA TV’yi aktif kullanmıyorum ama internete erişemeyen gençler için EBA TV’de sürekli yayın verilmeli ve bence başarılı YouTube kanallarından hocaların videoları yayınlanmalı çünkü insanlar EBA TV’deki videolar yerine YouTube kanallarını daha sık kullanıyorlar, YouTube kanallarının izlenme oranları da çok daha yüksek.”

Üçüncü soru olarak, “Uzaktan eğitim ile Örgün Eğitim arasında hangisinin daha verimli olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusu için öğrencilerin geneli “örgün eğitim” cevabını vermişlerdir. Mekân ve zamanın belirli olması, örgün eğitimde odaklanma ve sosyalliğin yüksek olması, uygulamalı derslerin çeşitli materyallerle yapılabilmesi ve öğrenciyle eğitim profesyoneli arasındaki iletişimin etkili olması gibi sebeplerden dolayı öğrencilerin çoğunluğu örgün öğretimin daha verimli olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda çevrimiçi eğitimin eğitim profesyonelleri tarafından kolay gözükmesi öğrencileri zorlamaktadır. Örnek vermek gerekirse yüz yüze eğitimde yapılan sınav ve verilen ödevlerin çok daha zoru çevrimiçi eğitimde verilmektedir. Yapılması uzun ödevler ders sayısının çokluğuyla birleşince öğrencilere yeterince zaman kalmamaktadır. Sayılan etkenler örgün eğitimin öğrencilerce daha faydalı bulunmasının başlıca sebeplerindendir. Bir öğrenci yorumundan örnek vermek gerekirse; “Sınavlarda kamera açılmamalı. Verilen ödevler de uzaktan eğitim göz önünde bulundurularak not konusunda cimri davranmadan verilmeli. Sınavlar aşırı

zorluyor.” Bir başka yorum ise; “Hiçbir şey için zaman kalmıyor, hocalar fazlasıyla ödev veriyor ve sınavlar yaklaşıyor ne yapacağımı şaşırđım!”. Uzaktan eğitim sürecinde Türkiye’de kullanılan platformların avantajlı olup olmadığını incelemek için öğrencilere sorulan sorular ve verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3: Avantajlar ile ilgili öğrenci anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Durum	Frekans	Oran (%)
Mekândan ve zamandan bağımsız derse katılabilmenin performansı artırma durumu	Arttırdı	124	13,5
	Arttırmadı	530	57,8
	Değişim olmadı	263	28,7
Uzaktan eğitimin örgün öğretimden farklı olup olmaması	Evet	104	11,3
	Hayır	813	88,7
Uzaktan eğitim ile örgün eğitim-öğretimin verimlilik durumu	Uzaktan Eğitim	65	7,1
	Örgün Eğitim	748	81,6
	Fark Yok	104	11,3

4.1.2. Motivasyon

Uzaktan eğitim sürecinde Türkiye’de kullanılan platformların motivasyon sağlayıcı olup olmadığını incelemek için öğrencilere 3 soru sorulmuştur. Öncelikle, “Öğrencilerin çevrimiçi eğitimdeki motivasyonları, geleneksel eğitim ile aynı seviyede midir?” sorusu sorulmuş ve öğrencilerin çoğunluğu “Hayır” cevabı vermiştir. Öğrenciler geleneksel eğitimdeki motivasyonlarını çevrimiçi eğitim sistemiyle birlikte kaybettiklerini düşünmektedirler. Uzaktan eğitim sürecinde öğrenciler alışkın oldukları eğitim düzenlerinden uzaklaşmışlar yani çevrimiçi eğitimin zorlukları ile karşı karşıya kalmışlardır. Yaşanan durum ise öğrencilerin motivasyonunu düşürmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin klasik eğitim anlayışı yüz yüze eğitim ile birlikte motivasyon sağlarken, çevrimiçi eğitim iletişim kopukluğu oluşturmuştur. Eğitim verilen mekânın kurumsal olmama durumu adaptasyon anlamında zorlu süreçleri beraberinde getirmiş ve öğrencilerin, eğitim profesyonelleri ve diğer öğrenciler ile yüz yüze eğitim alamama durumu sosyalleşme anlamında da kayıplar yaşatmıştır. Öğrencilerin sosyalliklerini kaybetmesi motivasyonlarını düşürmüştür. Motivasyon düşüşü eğitim seviyelerini de etkilemektedir. Eğitim seviyelerindeki düşüşü gören öğrenciler çevrimiçi eğitimin motivasyonlarını düşürdüğünü düşünmektedirler. Bir öğrenci yorumundan örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim, ben ve çevremdeki arkadaşlarımdan gördüğüm kadarıyla etkili bir eğitim anlayışı olduğunu düşünmüyorum. Ders takibi yapmakta çok zorlanıyorum. Çünkü ev ortamında gerekli düzen oluşturulamadığı için dikkat dağınıklığı yaşamaktayım. Uzaktan eğitim ile yapılan dersler örgün eğitim kadar motivasyon sağlayıcı olmamaktadır. Aynı zamanda verim alamadığım uzaktan eğitim derslerinden sınavlara girmek de oldukça mantıksız gelmektedir. Yaşanan sorunlar motivasyonumuzu oldukça düşürmektedir.” Söz konusu öğrencinin yorumundan anlaşılacağı gibi uzaktan eğitim süreçlerinde ev ortamında olmak, öğrencilerin dikkat dağınıklığı ve

konsantrasyon eksikliği yaşamalarına neden olmaktadır. Yüz yüze eğitimde etkileşimli bir iletişim kurulabildiği için alınan verim çok daha yüksektir. Uzaktan eğitimde gerek derslerde yaşanan bilgi karmaşası gerekse bilgiyi verimli kullanamama durumu öğrencilerin motivasyonunu düşürmektedir. Aynı zamanda öğrenciler anlayamadığı konuları eğitim profesyonelleri ile paylaşma konusunda sıkıntı yaşamakta, yani hem alan hem de zamanın kısıtlı olması nedeniyle iletişim eksikliği ortaya çıkmakta ve sonuç olarak öğrencilerde yeterli motivasyon sağlanamamaktadır. Bir başka öğrenci yorumunu ise; “Bir öğrenci olarak uzaktan eğitimin yararlı bir eğitim anlayışı olduğunu düşünmemektedirim. Okuluma, sınıfıma, arkadaşlarıma yeniden kavuşmak istiyorum. Okulda sıkıntılar elbette ki yaşanmaktadır. Ancak yüz yüze olmak avantaj sağlar ve iletişim yolu ile yaşanan problemler hızlı bir şekilde çözüme ulaşmaktadır. Çevrimiçi eğitim de yaşanan sorunlar ise iletişim kopukluğu nedeni ile çözüme ulaşmakta zaman kaybı yaşatmakta ve dolayısı ile motivasyonumu azaltmaktadır. Ayrıca sınıf arkadaşlarımla aynı ortamda bulunmama durumu da odaklanma konusunda motivasyonumu düşürmektedir.”

İkinci soru olarak; “Uzaktan öğretim sürecinde sürekli evde olmak yaşam doyumunuzu olumsuz yönde etkilemekte midir?” sorusu için öğrencilerin çoğunluğu “Evet” yanıtını vermişlerdir. Öğrenciler ev ortamında sürekli olarak vakit geçirdikleri için enerjilerini kaybetmektedirler. Klasik eğitim anlayışında her öğrenci özgür bir sosyalleşme alanına sahip iken Covid-19 salgınının yarattığı uzaktan eğitim sistemi ile evlere kapanmak zorunda kalmışlardır. Yaşanan durum öğrencilerin sosyalleşmesini engellemektedir. Her öğrenci eşit şartlara sahip olmadığından dolayı sadece okul ortamında sosyalleşen pek çok öğrenci bulunmaktadır. Öğrenciler, okulların uzaktan eğitime geçmesi ile sürekli içerisinde oldukları sosyal ortamı da kaybetmiş olmaktadır. Yaşananlar öğrencilerin motivasyonlarını düşürmektedir. Aynı zamanda her öğrenci aynı yaşam standartlarına sahip değildir. Yani ailevi problemler, maddiyat ve yaşam koşullarında farklılıklar görülmektedir. Çeşitli farklılıklar nedeni ile yaşam doyumları ev ortamında olumsuz yönde etkilenmektedir.

Bir öğrenci yorumundan örnek vermek gerekirse; “Mümkünse bir daha böyle bir durumla karşılaşmak istemiyorum. Çünkü hayatımın en güzel zamanlarını ev ortamında geçirmek oldukça beni zorlamaktadır. Örgün eğitim de işlenen dersler böylesine yoğun geçmezken uzaktan eğitim döneminde evde olduğumuz için ekstra bir ödev yükü üzerimize yüklenmiştir. Yaşadıklarım eğitim anlamında motivasyonumu kaybetmeme sebep olmuştur.” Yorumdan anlaşılacağı üzere öğrenciler ev ortamında yaşam kalitesini arttırmakta güçlük yaşamaktadırlar. Ayrıca ödev yükü arttığı için eğitim alanındaki motivasyonlarını kaybetmişlerdir. Kendilerine ayıracak vakit kalmadığını, özel hayatlarının bittiğini düşünmektedirler. Kız öğrencilerin çoğunluğu Anadolu insanının gelenekleri sebebi ile ev işlerini üstlenmek durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Yani klasik eğitim anlayışındaki öğrencilik önceliği uzaktan eğitim ile beraber pek çok kız öğrenci için ev hanımlığına dönüştüğü düşünülmektedir. Sonuçta salgın süreci, kız öğrencilerin yaşam doyumunu olumsuz

yönde etkileyerek motivasyonlarını düşürmektedir. Aynı zamanda erkek öğrenciler ise aile ekonomisine katkıda bulunma zorunluluğu ile iş hayatına girmek zorunda kalmışlardır. Dolayısı ile derslerine vakit ayıramamakta ve özel yaşam alanlarını kaybetmektedirler. Yani ev ortamının öğrencilerin yaşam doyumunu ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilediği açık bir şekilde görülmektedir.

Üçüncü soru olarak; “Uzaktan eğitim platformlarının motivasyonunuzu arttırdığını düşünüyor musunuz?” sorusu için öğrencilerin çoğunluğu “Hayır” cevabını vermişlerdir. Var olan uzaktan eğitim platformlarından yeterli düzeyde faydalanamadıkları düşünülmektedir. Böyle düşünülmesinin sebebi olarak ders esnasında sistemden kaynaklanan hatadan dolayı bağlantı kesintileri yaşanması vb. pek çok etken olduğu ve süreçte yaşananlardan kaynaklı olarak ders takibinin doğru bir şekilde sağlanamadığı görülmektedir. Aynı zamanda eğitim profesyonelleri tarafından uzaktan eğitim sistemine geçiş yapılmadan önce platformlar için eğitim verilmemesi de ders esnasında zaman kaybı yaşatmaktadır. Çünkü platformda yaşanan aksaklıklara hızlı bir şekilde çözüm bulunamamaktadır. Öğrencilerin derslerde yaşadığı sorunlar motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Platformlarda erişim kolaylığı olmaması da öğrencileri zorlamaktadır. İşlenen derslerin kayıt altına alınması platformlar arasında farklılık göstermektedir. Kayıt altına alınamayan derslerin tekrar izlenmesi mümkün olmadığı için motivasyon kayıpları yaşandığı görülmektedir.

Bir öğrenci yorumundan örnek vermek gerekirse; “Altyapısı çok daha güçlü bir yazılım ile, her kesimden öğrencinin erişimini kolaylıkla sağlayabileceği bir platforma geçmek bizlere daha çok fayda sağlayacağını düşünmekteyim.” Yorumdan anlaşılacağı üzere platformlara erişim problemi yaşayan öğrenci sayısı oldukça fazladır. Yaşanan sorunlar sebebi ile öğrenciler motivasyon kayıpları yaşamaktadır. Her öğrenci aynı yaşam standartlarına sahip olmadığı için erişim konusunda sorunlar yaşamaktadır. Alt yapı sistemlerinin Türkiye’de şehirlerin ekonomik gücüne göre değişim göstermesinden dolayı konumlarına göre öğrenci kategorileri farklılaştırılmıştır. Öğrenciler ellerinde olmayan sebepler nedeniyle uzaktan eğitim platformlarında sıkıntı yaşamakta ve motivasyon kaybı yaşamaktadırlar. Aynı zamanda platformların öğrenci istek ve ihtiyaçlarına göre tasarlanması gerekmektedir ki böylece öğrencilerin olumlu yönde etkilenmesi beklenmektedir. Çünkü öğrencilerin ilgisini çekmek ve derse odaklanmasını sağlamak ancak eğitim platformlarının doğru tasarlanması ile sağlanabilir.

Başka bir öğrencinin yorumuna göre; “Kullandığımız uzaktan eğitim platformunun içeriği sebebi ile öğretmenlerde yetki bulunmaktadır. Söz konusu yetki ile mikrofon ve görüntü özellikleri öğretmenler tarafından yürütülmektedir. Ders esnasında ses ve görüntü özellikleri öğretmenler tarafından pasifleştirilerek söz hakkı almamız veya düşüncelerimizi söyleyebilmemiz engellenmektedir. Yaşananlar ders esnasındaki

adaptasyonumu ve motivasyonumu olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı zamanda derse katılma performansımı da düşürmektedir. Derse katılım ile ilgili olarak öğretmenlerin dikkatli ve düşünceli olmasını ve süreci daha iyi yönetmelerini tavsiye ederim.” Yorumdan anlaşılacağı üzere uzaktan eğitim platformlarının yetkilendirilme seviyelerinde belirli kurallar olması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü öğretmenlerin öğrenci katılımlarını istemeden de olsa olumsuz yönde etkiledikleri görülmektedir. Her bireyin kendi mikrofon ve kamera özelliklerini sadece kendi yetkisi ile yönlendirmesi daha uygun olacaktır. Böylece öğrencilerin motivasyonları ve derse katılımları artacaktır. Platformlarda yapılacak küçük ama etkisi büyük değişiklikler ile birlikte uzaktan eğitim platformları öğrenciler için daha kullanışlı ve yeterli hale gelecektir. Gerçekleştirilen değişimler derse katılım sayısı ve derse karşı ilgi oranında da artış sağlayacaktır.

Uzaktan eğitim sürecinde Türkiye’de kullanılan platformların motivasyona etkisini ölçmek için öğrencilere sorulan sorular ile verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4: Motivasyon ile ilgili öğrenci anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Durum	Frekans	Oran (%)
Öğrencilerin çevrimiçi eğitimdeki motivasyonlarının, geleneksel eğitim ile aynı olup olmaması	Evet	46	5
	Hayır	871	95
Uzaktan öğretim sürecinde sürekli evde olmanın yaşam doyumunu olumsuz yönde etkileyip	Evet	784	85,5
	Hayır	133	14,5
Uzaktan eğitim platformlarının motivasyon artırma durumu	Evet	102	11,1
	Hayır	815	88,9

4.1.3. Engeller

Öğrencilere uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları engeller ile ilgili 3 soru sorulmuştur. Öncelikle “Uzaktan eğitim sistemini takip edemiyorsanız gerekçeniz nedir?” sorusu için öğrencilerin çoğunluğu yaşanan standart sebepler dışında diğer şikkını seçmişlerdir. Standart sebep olarak anket şıklarında yer alan bilgisayar / akıllı telefon / tablet olmaması, internet paketi olmaması, internet bağlantı sorunu olarak belirtilmiştir. Öğrencilerin sunulan seçenekler dışında diğer seçeneği tercih etme sebepleri konusunda farklı durumlar söz konusu olabilmektedir. Farklı durumlardan söz edecek olursak; bazı öğrenciler uzaktan eğitim sürecinde zorunlu olarak iş hayatına girdikleri veya ev ortamında iş yükünü sahiplenen öğrenciler zaman ayıramadıkları için derse katılım sağlayamadıklarını belirtmektedirler. Bazı öğrenciler ise Covid-19 salgınından dolayı hastalanarak derse katılım gösteremediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin kendisi hastalanmasa dahi aile bireylerinde yaşanan hastalık problemleri ve ölüm olaylarından dolayı sorumluluk içgüdüğü ile derse katılım gösterememektedirler.

Bir öğrenci yorumuna örnek vermek gerekirse; “Eğitimde fırsat eşitliği olması gerektiğini savunuyorum. Özellikle ilkokul ve lise çağındaki öğrenciler için uzaktan eğitim sürecinin olumsuz etkiler bıraktığını düşünmekteyim; maddi imkânsızlıklar ve yaşam biçiminden dolayı eğitim-öğretim sürecinde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktayız. Karşılaşılan sorunlar derslere katılımımızı engellemektedir.” Yorumdan anlaşılacağı üzere öğrencilerin yaşam standartlarının farklı olma durumu uzaktan eğitim sürecinde daha fazla engel oluşturmaktadır. Yaşanan engeller sebebi ile öğrencilerin bazıları derslere katılamamakta, bazıları ise derslere katılıp verim sağlayamamaktadır. Öğrencilerin yaşam standartlarında ki farklılıklar eşitsizliği beraberinde getirmektedir. Eşit şartlara sahip olamayan öğrenciler eğitim hayatlarında verimlilik elde edemeyeceklerdir. Yaşanan Covid-19 salgınından dolayı uzaktan eğitim sürecinde farklı yaşantılar daha çok göz önünde olarak öğrencilerin hayatında engeller çıkarmaktadır.

İkinci soru olarak; “Platformlarda sistemsel hatalarla karşılaştınız mı?” sorusu için genel olarak öğrenciler “Evet” yanıtını vermişlerdir. Uzaktan eğitim platformlarının alt yapılarının sürekli olarak geliştirilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Çünkü platformları kullanan kitle sayısı salgın sebebi ile tüm eğitim alanının uzaktan eğitime geçmesiyle tamamen artmıştır. Kullanıcı sayısındaki artış yoğunluğu beraberinde getirerek alt yapı sistemlerinde teknik aksaklıklar yaşatmaktadır çünkü salgın süreci ile bütün derslerin uzaktan eğitim ile verilmesi yoluna gidilmesi neticesinde kullanıcı sayısı ani ve ciddi bir artış göstermiştir. Bu ani artış tüm eğitim-öğretim kurumları için daha önce benzeri görülmemeyen beklenmedik yeni bir sorun olarak; yazılım, donanım, sunucu ve ağ altyapısı ile internet bant genişliği gibi temel unsurların yetersiz kalmasına sebep olmuştur (Başar, 2021:31).

Öğrencilerin birçoğunun derslere verimli şekilde katılamama sebeplerinden biri platformlarda yaşanan teknik aksaklıklardan dolayıdır. Karşılaşılan aksaklıkların eğitim alanında ki verimliliği düşürdüğü gözlemlenmektedir. Bir öğrenci yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim sürecinde canlı derslerimizi EBA platformu üzerinden takip etmekteyim. Her gün belirli saatlerde platform çöküyor ve sisteme hem öğrenciler hem de öğretmenler giriş sağlayamıyor. Ayrıca öğretilerimizin EBA platformunda yayınladıkları testleri yaparken “ara ver” tuşuna bastıktan sonra teste geri girdiğimizde bütün şıklar rastgele/işaretlenmemiş gözüküyor. Gerekli bakımların yapılması gerektiğini düşünüyorum.” Yorumdan anlaşılacağı üzere öğrenciler platformlarda yaşanan teknik aksaklıklardan dolayı ders planına uyum sağlamakta zorlandıklarını belirtmektedirler. Yaşanan durum öğrencilerin derslerindeki verimliliği engellemektedir. Aynı zamanda ders işleyişlerinin yanı sıra sınav ve ödev uygulamaları da söz konusu platformlar üzerinden gerçekleştirildiği için yaşanan aksaklıkların öğrencileri olumsuz yönde etkilemesi artış göstermektedir.

Üçüncü soru olarak; “Uzaktan eğitim platformlarında yaşanan sorunları nasıl çözüyorsunuz?” sorusu için genel olarak öğrenciler kendim çözdüm yanıtını vermişlerdir. Klasik eğitim anlayışında yüz yüze iletişim kurarak çözülen problemler yerini uzaktan eğitimde ki iletişimsizliğe bırakmıştır. İletişimsizlik kaynaklı olarak öğrenciler uzaktan eğitim platformlarında yaşanan sorunları kendisi ya da alternatif olarak platformu kullanan diğer öğrenci arkadaşlarıyla çözdüklerini belirtmişlerdir. Salgın süreci öğrencilere daha fazla sorumluluk yüklemiş ve çözümleyemedikleri sorunlar onlara engel olarak yansımıştır. Çözüm bulabildikleri platform sorunları ise öğrencilerin zamanını alarak özel hayatına vakit ayırma konusunda engeller oluşturmuştur. Bir öğrenci yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim sistemi yöneticilerinin daha çok platform tasarım ve alt yapılarına önem göstermesi gerektiğini düşünüyorum. Aynı zamanda genellikle öğrenciler platformları kullanmayı öğrenerek olası sorunlara karşı çözüm üretebiliyorken, bazı öğretmenlerin platform kullanımlarını iyi yönetemediğini düşünmekteyim.” Yorumdan anlaşılacağı üzere uzaktan eğitim platformlarının kullanımı için öğretmenlerin eğitim almaları ve olası sorunlar karşısında kendi sergiledikleri çözüm ve yaklaşımları öğrencilere aktarmaları gerektiği düşünülmektedir. Neticede platformlarda yaşanan teknik aksaklıklar çözülecek ve eğitimde yaşanan engellere daha hızlı çözümler üretilebilecektir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin karşılaştıkları engelleri incelemek için öğrencilere sorulan sorular ile verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 5: Engeller ile ilgili öğrenci anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Durum	Frekans	Oran (%)
Uzaktan eğitim sistemini takip etme gerekçesi	İnternet bağlantı sorunu	359	39
	İnternet paketi olmaması	21	2,3
	Bilgisayar/ akıllı telefon/ tablet	50	5,4
	Diğer gerekçeler	491	53,3
Platformlarda sistemsel hatalarla karşılaşma durumu	Evet	819	88,9
	Hayır	102	11,1
Uzaktan eğitim platformlarında yaşanan sorunların çözüm şekli	Kendim çözdüm	514	55,8
	Eğitim profesyonelinden yardım	88	9,6
	Çözemedim	231	25,1
	Diğer	88	9,6

4.1.4. Yeterlilik

Öğrencilere uzaktan eğitim sürecinin yeterli olup olmadığı ile ilgili 2 soru sorulmuştur. İlk soru; “Uzaktan eğitimde hangi platformların etkili olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusu için öğrencilerin çoğunluğu “Zoom platformu” cevabını vermişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğu farklı platformlar kullansalar da Zoom platformu cevabını vermişlerdir. Sebep ise Zoom platformu tasarımının diğer platformlara göre daha sade ve anlaşılır olmasıdır. Yapılan anket çalışmasında öğrenciler Zoom platformunda yaşadıkları teknik aksaklıklar ve derslerin sabote edilmesinden dolayı şikâyetlerini

belirtmektedirler. Yaşanan sorunlara rağmen yeterli görülen başka bir uzaktan eğitim platformu olmadığı için Zoom uygulaması üzerinden çevrimiçi eğitimlere devam edilmiştir. Bir öğrenci yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim sistemine alışmak zor bir durum iken bir de platformlarda yaşanan yetersizliklerden dolayı tüm motivasyonumuzu yitirdik. Aynı zamanda eğitim alanında platformlar yeterli olmadığı için derslerde ki verimliliğimi kaybettim.”

İkinci soru olarak, “Dersin yönetimi için kullanılan platformlar öğrenci ihtiyaçlarını karşılamakta mıdır?” sorusu için öğrencilerin çoğunluğu “Hayır” cevabını vermişlerdir. Hayır cevabının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bir öğrenci yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitimi daha verimli yapabilecek yeni uygulamalar çıkarılması öğrencilerin eğitimini olumlu yönden etkiler. Öğrenci olarak istek ve ihtiyaçlarımızın yeterliliğine göre platform tasarlanması gerektiği düşünüyorum.” Yorumdan anlaşılacağı üzere var olan uzaktan eğitim platformlarının ihtiyaca tam anlamı ile cevap veremediği düşünülmekte ve öğrencilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda uzaktan eğitimdeki verimliliği arttıracak yeterlilikte platformlar tasarlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Uzaktan eğitim platformları ve sürecin yeterlilik durumlarını incelemek için öğrencilere sorulan sorular ve verilen cevapların frekans ve yüzdeleri dağılımları aşağıda Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6: Yeterlilik ile öğrenci ilgili anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Araçlar	Frekans	Oran (%)
Uzaktan eğitimde kullanılan platformların etkinlik durumu	Zoom	560	60,8
	EBA	92	10,0
	Big Blue Button	34	3,7
	Microsoft Teams	73	7,9
	Adobe Connect	9	1,0
	Diğer	153	16,6
Dersin yönetimi için kullanılan platformların öğrenci ihtiyaçlarını karşılama durumu	Karşılama	285	30,9
	Karşılamamakta	636	69,1

4.1.5. Memnuniyet

Öğrencilere uzaktan eğitim sürecinden memnun olup olmadığı ile ilgili bir soru sorulmuştur. “Uzaktan öğretim sürecinden memnun musunuz?” sorusuna öğrencilerin çoğunluğu “Hayır” cevabını vermişlerdir. Öğrenciler örgün eğitimden daha verim aldıklarını ve örgün eğitime en kısa zamanda geçmek istediklerini belirtmektedirler. Çünkü eğitim anlayışı Türkiye’de klasik bir model olarak uygulandığı için alışılmış düzen bozularak tüm öğrencilerin ders çalışma alışkanlıkları değişmiştir. Aynı zamanda Covid-19 salgın sürecinde öğrencilerin çoğu zorlu süreçlerden geçtikleri için uzaktan eğitimde yaşanan sıkıntılara yönelik çözüm üretebilecek sağlıklı bir mentalite ve ruh haline sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Uzaktan eğitim süreci pek çok öğrencide yeni hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin sürekli masa başında derse katılım sağlayan öğrenciler ve ev ortamında bulunduğu için yüklenen

ödev sorumlulukları yüzünden oturma pozisyonlarından kaynaklı olarak vücut şekil bozuklukları, kramplar ve ağrılar bunların başında gelmektedir. Çevrimiçi eğitim sisteminde elektronik cihazlarla sürekli etkileşim halinde olduğundan dolayı göz bozuklukları ve işitsel kayıplar da gözlenmektedir. Bir öğrenci yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Eğitim sistemimizin böyle bir sürece hazır olmadığını ve teknolojinin gerisinde olduğumuzu düşündüğüm için uzaktan eğitim sisteminden asla memnun değilim.” Yorumdan da anlaşıldığı üzere öğrencilerin çoğunluğu Covid-19 sürecinin hızlı bir şekilde bitmesini ve yüz yüze eğitime geçmek istediğini belirtmektedir.

Memnuniyet seviyelerinin oldukça düşük olmasına yol açan etkenler arasında; uzaktan eğitim platformlarının beklentilere yeterince cevap verecek düzeyde olmaması, öğrencilerin yaşam standartlarının farklı seviyelerde olması ve iletişimde yaşanan kopukluklar gösterilebilir. Uzaktan eğitim platformları ve ilgili süreç için öğrencilerin memnuniyet durumuna dair frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki gösterilmektedir.

Tablo 7: Memnuniyet ile ilgili öğrenci anket soru ve cevap dağılımı

Soru	Cevap	Frekans	Oran (%)
Uzaktan öğretim sürecinden memnun olup olmama	Evet	90	9,8
	Hayır	601	65,5
	Kararsızım	226	24,6

4.2. Eğitim profesyonellerinden elde edilen anket verilerinin değerlendirilmesi

Uzaktan eğitim platformları ve uzaktan eğitim sürecine dair anket yoluyla eğitim profesyonellerine yöneltilen sorulara verilen cevaplar üzerinden elde edilen veriler aynı şekilde beş kategori başlığı altında incelenerek değerlendirilmiştir.

4.2.1. Avantajlar

Salgın döneminde Türkiye’de kullanılan uzaktan eğitim platformlarının avantajlı olup olmadığını incelemek için eğitim profesyonellerine üç soru sorulmuştur. İlk soru olarak “Uzaktan öğretimin geleneksel eğitime göre eğitimciler açısından daha avantajlı olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu için eğitim profesyonelleri çoğunlukla “Hayır” cevabı vermiştir. Yani eğitim profesyonelleri genelde uzaktan eğitim sürecinde uygulanan faaliyetlerin verimli olmadığını, öğrencilerin uzaktan eğitime adapte olamadıklarını düşünmektedir. Bir eğitim profesyonelinin yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim sürecinde bir öğretmenin, öğrencilerden alması gereken geri dönüş ve öğrenme becerilerinin, kazanım düzeyinde öğrenmeye etkisi sanal ortamlarda gerçekleştiği için gerçekçi olarak değerlendirilememektedir. Yaşanan durumun elbette ki çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Lakin öğrencilerin sorumluluk becerilerini kendilerinin kazanması gerekmektedir. Öz değerlendirme bakımından öğrencilerin kendilerini doğru değerlendirmesi sağlanmalı ve motivasyonlarının yüksek tutulması gerekmektedir. Uzaktan eğitim birçok teknolojik olanağın kullanılmasını sağlamış olsa da ev ortamı sınıf ortamı kadar akran

öğrenmesini desteklememektedir.” Yorumdan da anlaşılacağı üzere; öğrenciler çevrimiçi eğitim ile birçok sebepten dolayı avantaj sağlamamaktadır. Örneğin, sorumluluk becerileri klasik eğitim anlayışında ki kadar gelişmemektedir. Çevrimiçi eğitimde zaman yönetimi sağlanamaması ve öğrencinin ders sorumluluğunu yerine getirebilmek için çaba sarf etmemesi bunun başlıca sebepleri arasındadır.

İkinci soru olarak; “Uzaktan eğitim ile örgün eğitim arasında hangisinin daha verimli olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusu için eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “örgün eğitim” cevabını vermişlerdir. Uzaktan eğitim sistemleri iyi bir şekilde yönetilse de örgün eğitim kadar verimli olmadığı düşünülmektedir. Çünkü eğitim profesyonelleri, öğrenciler ile iyi bir iletişim kuramamaktadırlar. Ders planına uymak, olası sorunlara çözüm üretmek ve derse odaklanmak uzaktan eğitim sürecinde zorlayıcı olmaktadır. Bir eğitim profesyonelinin yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim salgın süreci için en iyi yöntem olsa da yüz yüze eğitim kadar avantajlı olamamaktadır. Öğrencilerin ve eğitim profesyonellerinin bilgisayar, internet gibi eksikliklerinin giderilmesi uzaktan eğitimin daha verimli olmasını sağlayacağını düşünüyorum. Aynı zamanda öğrenciler ile etkili iletişim kuramadığımız için pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktayız.” Yorumdan anlaşılacağı üzere öğrenciler ve eğitim profesyonellerinde bulunan materyal eksikliği, ders katılımını aksatmaktadır. İhtiyaç duyulan materyallerin eğitim profesyonelleri ve öğrencilere eksiksiz sağlanması uzaktan eğitim sürecini iyileştirecek ve avantajlı bir hale getirebilecektir.

Üçüncü soru olarak; “Mekândan ve zamandan bağımsız derse katılabilmek öğrencilerin performansını arttırdı mı?” sorusu için eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “arttırmadı” cevabını vermişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde öz disiplin sorunu yaşayan öğrenci sayısının oldukça fazla olduğu gözlenmiştir. Her öğrencinin ev ortamı farklı olduğu için uyguladıkları eğitim anlayışı da farklılık göstermektedir. Örgün eğitimde öğrencilerin aynı ortamda bulunması ve aynı şekilde disipline edilmesi ile sağlanan kontrol maalesef uzaktan eğitim ile birlikte sağlanamamış ve sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Bir eğitim profesyonelinin yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Özellikle çalışan öğrenciler ve ders tekrarı yapmak isteyen öğrenciler için offline dinleme imkânı olması oldukça avantajlı bir durumdur ancak mekân ve zamanın her öğrencide farklı olma durumu öğrencilerin rahat olmasına sebep olduğu için ders içi aksaklıklar yaşanmaktadır.” Yorumdan anlaşıldığı üzere mekân ve zaman kavramının bağımsız olması öğrencilerin dikkatini dağıtmakta ve başka şeylere odaklanmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla ders içi etkili bilgi alışverişi sağlanamamaktadır. Salgın döneminde Türkiye’de kullanılan uzaktan eğitim platformlarının avantaj oluşturup oluşturmadığını incelemek için eğitim profesyonellerine sorulan sorular ve verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 8: Avantajlar ile ilgili eğitim profesyonelleri anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Cevap	Frekans	Oran (%)
Uzaktan öğretimin geleneksel eğitime göre eğitimciler açısından daha avantajlı olma durumu	Evet	19	18,6
	Hayır	83	81,4
Uzaktan eğitim ile örgün eğitimden hangisinin daha verimli olduğu düşüncesi	Uzaktan Eğitim	8	7,9
	Örgün Eğitim	91	89,2
	Fark Olduğunu Düşünmüyorum	3	2,9
Mekândan ve zamandan bağımsız derse katılabilmenin öğrencilerin performansını artırma durumu	Arttırdı	6	5,9
	Arttırmadı	79	77,4
	Değişiklik Olmadı	17	16,7

4.2.2. Motivasyon

Uzaktan eğitim platformlarının motivasyon sağlama durumunu ölçmek için eğitim profesyonellerine üç soru sorulmuştur. İlk olarak; “Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin motivasyonları geleneksel eğitim ile aynı seviyede midir?” sorusu için eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Hayır” yanıtını vermişlerdir. Öğrencilerde yaşanan odaklanma eksikliği eğitim profesyonellerinin ders işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir. Örgün eğitimde öğrenciler ile yüz yüze iletişim kurarak ders verimliliği artırılırken, uzaktan eğitim sistemi ile arzu edilen verimlilik sağlanamamaktadır. Bir eğitim profesyonelinin yorumundan örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin derse katılımında mimik ve davranışlarını göremiyor olmak bilgi alışverişini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü böylesi bir durum doğru iletişim kurmayı zorlaştırmakta ve ders işleyiş motivasyonumu olumsuz yönde etkilemektedir.” Yorumdan anlaşılacağı üzere yüz yüze eğitimdeki etkili iletişimin uzaktan eğitim sistemleri ile karşılanamaması motivasyon düşürücü bir etken olarak görülmektedir.

İkinci soru olarak; “Uzaktan eğitim platformlarının motivasyonunuzu arttırdığını düşünüyor musunuz?” sorusuna eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Hayır” cevabını vermişlerdir. Uzaktan eğitim için kullanılan platformların teknik anlamda yetersiz kalması motivasyonu olumsuz etkilemektedir. Çünkü ders esnasında sistemin donması, bağlantı kopuklukları, görüntü ve ses özelliklerinin eş zamanlı çalışmaması ders işleyişini aksattığından dolayı ders kalitesi ve motivasyon düşüklüğüne sebep olmaktadır. Bir eğitim profesyonelinin yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim derslerinde ses senkronizasyonu olmuyor. Böylece dersler sağlıklı işlenmiyor, ders esnasında ses ve görüntü özelliklerinin entegre bir şekilde çalışmaması öğrencilerimi ve beni olumsuz yönde etkiliyor. Dikkatimiz dağıldığı için derse karşı motivasyon kaybı yaşanıyor.” Yorumdan anlaşılacağı üzere uzaktan eğitim platformlarında yaşanan teknik sorunlar eğitim profesyonellerinin motivasyonunu düşürmektedir. Platformların geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Aksi

taktirde motivasyonu düşen bir eğitim profesyoneli öğrencilere verimli bir ders akışı sunamayacaktır.

Üçüncü soru olarak; “Uzaktan eğitim sürecinde sürekli evde olmak yaşam doyumunuzu olumsuz yönde etkilemekte midir?” sorusu için eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Evet” yanıtını vermişlerdir. Bir eğitim profesyonelinin yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Sosyal hayatımın tümünü evde geçiriyor olmak motivasyonumu olumsuz yönde etkilemektedir. Ruhsal anlamda kendimi yetersiz görüyorum. Öğrencilerime verimli bilgi aktarımı yapmakta zorlanmaktayım. Aynı zamanda yaşanan sorunlara çözüm üretmek örgün eğitimden daha yavaş ilerlediği için kendime ve aileme zaman ayırmakta zorlanmaktayım.” Yorumdan anlaşılacağı üzere ev ortamında ders işlenmesi ve sosyal hayatın olmaması eğitim profesyonellerinin motivasyonunu oldukça düşürmektedir. Türkiye’de kullanılan uzaktan eğitim platformlarının motivasyon sağlayıp sağlamadığını incelemek için eğitim profesyonellerine sorulan sorular ile verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 9: Motivasyon ile ilgili eğitim profesyonelleri anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Cevap	Frekans	Oran (%)
Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin motivasyonlarının geleneksel eğitim ile aynı seviyede olup olmama durumu	Evet	10	9,8
	Hayır	92	90,2
Uzaktan eğitim platformlarının motivasyonu artırma düşüncesi	Evet	14	13,7
	Hayır	88	86,3
Uzaktan eğitim sürecinde sürekli evde olmanın yaşam doyumunu olumsuz yönde etkileyip etkilemediği	Evet	91	89,2
	Hayır	11	10,8

4.2.3. Engeller

Eğitim profesyonellerine uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları engeller ile ilgili iki soru sorulmuştur. İlk soru; “Uzaktan Eğitim platformlarında hatalar ile karşılaştınız mı?” sorusuna eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Evet” cevabını vermiştir. Uzaktan eğitim platformları kısa zaman içerisinde geliştirilip yenilense dahi yeterli düzeyde ihtiyaçları karşılamamaktadır. Platformlarda yaşanan teknik hatalardan kaynaklı ders planında sürekli olarak aksaklıklar yaşanmaktadır. Bir eğitim profesyonelinin yorumundan örnek vermek gerekirse; “Alt yapıların yetersiz olmasından kaynaklı olarak ders işleyişinde aksaklıklar yaşanmaktadır. Ders esnasında sistemin donması, bağlantının kopması, sürenin kısıtlı olması ve sistemsel diğer hatalardan kaynaklı olarak öğrencilerim ile verimli ders işleyemiyorum. Covid-19 salgınından en kısa zamanda kurtulmayı diliyorum ve öğrencilerim ile yüz yüze derslerimi işlemek istiyorum.” Yorumdan da anlaşıldığı gibi uzaktan eğitim

platformlarının teknik aksaklıkları ve alt yapı sorunları ders işleyiş düzenini bozmakta ve iletişim kalitesini düşürmektedir.

İkinci soru; “Çevrimiçi Platformlar üzerinden öğrenciler ile iyi bir iletişim kurabiliyor musunuz?” sorusu için eğitim profesyonellerinin çoğunluğu; “Orta düzeyde iletişim kurabiliyorum.” cevabını vermişlerdir. Uzaktan eğitim platformlarının varlığı salgın sürecinde iletişimi bir şekilde yürütmeyi sağlamaktadır. Platformlarda çeşitli aksaklık ve sorunlar yaşansa dahi öğrenciler ile yürütülen iletişimin orta düzeyde sağlandığı görülmektedir. Bir eğitim profesyonelinin yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Öncelikle alt yapı problemi çözülmelidir. Eğitimde müthiş derecede fırsat eşitsizliği oluştu. Eşitsizliğin engellenebilmesi için öğrencilerin bedava internete ve derse girebilmek için gerekli ekipmana ulaşması sağlanmalıdır. Söz konusu eşitsizlikler ortadan kaldırdığı takdirde uzaktan eğitim platformları üzerinden öğrenciler ile iletişim sağlayabilmek daha kolay olacaktır.” Yorumdan anlaşılacağı üzere gerekli ekipmanlar öğrencilere sağlanarak ve alt yapı sorunları iyileştirilerek çevrimiçi platformlar üzerinden öğrenciler ile daha etkili bir iletişim sağlanması mümkün olabilecektir. Uzaktan eğitim sürecinde eğitim profesyonellerinin karşı karşıya kaldığı engelleri irdelemek için eğitim profesyonellerine sorulan sorular ile verilen cevapların frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 10: Engeller ile ilgili eğitim profesyonelleri anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Cevap	Frekans	Oran (%)
Uzaktan eğitim platformlarında hatalar ile karşılaşma durumu	Evet	85	83,3
	Hayır	17	16,7
Çevrimiçi platformlar üzerinden öğrenciler ile iyi bir iletişim kurabilme durumu	İyi iletişim kurabiliyorum	23	22,5
	Orta düzeyde iletişim kurabiliyorum	65	63,7
	İletişim kuramıyorum	14	13,7

4.2.4. Yeterlilik

Eğitim profesyonellerine uzaktan eğitim platformları ve ilgili sürecin yeterli olup olmadığı ile ilgili üç soru sorulmuştur. İlk soru; “Kullandığınız platformun yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusuna eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Düşünmüyorum” cevabını vermiştir. Çok çeşitli uzaktan eğitim platformları olmasına rağmen pek çok aksaklık yaşanmaktadır. Ayrıca platform özellikleri tam olarak öğrenci ve eğitim profesyonellerinin istek ve ihtiyaçlarına göre tasarlanmadığı düşünülmektedir. Bir eğitim profesyonelinin yorumu ile örnek vermek gerekirse; “Sistem daha da uygun bir şekilde tekrar düzenlenebilir ve internet altyapısı güçlendirilirse ders verimi artabilir. Ders verimliliğinin yükselmesi için teknolojik alt yapı oluşturulabilir.” Yorumdan anlaşılacağı üzere sistemsel hatalar ders içeriklerine uygun yeterlilikte olmadığından süreç içerisinde birçok zorluk yaşanmaktadır.

İkinci olarak; “Uzaktan eğitime geçmeden önce uzaktan eğitim platformları ile ilgili bir eğitim aldınız mı?” sorusu için eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Almadım” cevabını vermişlerdir. Covid-19 salgını ile klasik eğitim anlayışı yerini uzaktan eğitim sistemlerine bırakmıştır ancak eğitim profesyonellerinin çoğunluğu derslerini yüz yüze gerçekleştirdikleri için uzaktan eğitim sistemleri hakkında yeterli donanıma sahip değillerdir. Bilgi eksikliği sorununa çözüm olarak eğitim profesyonellerine uzaktan eğitim sistemleri ve platformları hakkında eğitim verilmesi gerekmektedir. Bir eğitim profesyonelinin yorumundan örnek vermek gerekirse; “Uzaktan eğitim sistemleri ve platformlara alışma sürecim oldukça uzun sürdü. Platformlarda yaşanan aksaklıklara çözüm üretme konusunda yetersiz kaldım ve öğrencilerime karşı kendimi kötü hissettim. Uzaktan eğitim sürecine hızlı bir geçiş sağlasak da salgın süreci içerisinde biz öğretmenlere eğitim verilmesi gerektiğini düşünmekteyim.” Yorumdan da anlaşılacağı üzere eğitim profesyonelleri uzaktan eğitim sürecinde oldukça zorlandıklarını belirtmektedirler.

Üçüncü soru “Uzaktan eğitim sürecinde ders hazırlığı yapmak için daha fazla zamanınız oldu mu?” sorusuna eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Evet zamanım oldu” yanıtını vermişlerdir. Yüz yüze eğitime oranla eğitim profesyonellerinin çoğunluğu kendilerini daha fazla geliştirmeyi ve böylece öğrencilere karşı verimli olmayı hedeflemektedir. Bir eğitim profesyonelinin yorumuna göre; “Uzaktan eğitim sürecinde ders saatlerinin uzaması ve öğrencilerin daha verimli ve etkin bir şekilde derse odaklanmasını sağlamak için ders içeriklerimizi tasarlarken dikkatli olmaya çalışıyoruz. Uzaktan eğitim sürecinde ders içeriklerini hazırlamak için yeterli zamanımız olduğunu düşünmekteyim.” Yorumdan da anlaşılacağı üzere eğitim profesyonelleri gerek kendilerini geliştirme ve gerekse öğrencilere bilgi aktarımı için yeterli süreleri olduğunu düşünmektedir. Uzaktan eğitim platformları ve sürecin yeterlilik durumlarını incelemek için eğitim profesyonellerine sorulan sorular ve verilen cevapların yüzdelik dağılımları aşağıda Tablo 11’de gösterilmektedir.

Tablo 11: Yeterlilik ile ilgili eğitim profesyonelleri anket soruları ve cevap dağılımı

Soru	Cevap	Frekans	Oran (%)
Kullanılan platformun yeterli olup olmaması durumu	Düşünüyorum	37	36,3
	Düşünmüyorum	40	39,2
	Kararsızım	25	24,5
Uzaktan eğitime geçmeden önce uzaktan eğitim platformları ile ilgili bir eğitim alınıp alınmadığı	Aldım	16	15,7
	Almadım	86	84,3
Uzaktan eğitim sürecinde ders hazırlığı yapmak için zamanın olup olmama durumu	Zamanım Oldu	71	69,6
	Zamanım Olmadı	31	30,4

4.2.5. Memnuniyet

Eğitim profesyonellerine uzaktan eğitim sürecinden memnun olup olmadığı ile ilgili bir soru sorulmuştur; “Uzaktan Eğitim sürecinden memnun musunuz?” sorusuna eğitim profesyonellerinin çoğunluğu “Hayır” yanıtını vermişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde sosyalleşmenin az olması, platformlarda yaşanan teknik sorunlar, öğrenciler ile etkili bir iletişim kurulamaması ve uzaktan eğitimin örgün eğitime göre yetersiz kalması gibi çeşitli nedenlerle eğitim profesyonellerinin salgın dönemindeki süreçten memnun olmadıkları görülmektedir. Bir eğitim profesyoneli yorumunda; “Platformlarda yaşanan teknik aksaklıklardan kaynaklı olarak öğrencilerimle verimli ders işleyebildiğimi düşünmüyorum. Aynı zamanda öğrencilerimi yüz yüze görmeyi onlarla etkili bir iletişim kurabilmeyi daha doğru buluyorum. Uzaktan eğitim sürecinde dersleri işlemekteyiz ancak öğrencilerin yeterli derecede bilgili ve donanımlı olmadıklarını görmekteyim, yaşanan durum beni oldukça üzmemekte. Hızlı bir şekilde salgın sürecini atlatmak ve yüz yüze eğitime geçmeyi elbette ki herkes kadar bir öğretmen olarak bende istiyorum.” Yorumdan anlaşılacağı üzere eğitim profesyonelleri uzaktan eğitim sürecinin verimsiz geçtiğini ve öğrencilerin salgın sürecinde yeterli eğitim alamadıklarını düşünmekte ve hızlı bir şekilde normalleşmeyi beklemektedirler. Uzaktan eğitim platformları ve ilgili süreç için eğitim profesyonellerinin memnuniyet durumuna dair frekans ve yüzdelik dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 12: Memnuniyet ile ilgili eğitim profesyonelleri anket soru ve cevap dağılımı

Soru	Cevap	Frekans	Oran (%)
Uzaktan öğretim sürecinden memnun olup olmama	Evet	13	12,7
	Hayır	61	59,8
	Kararsızım	28	27,5

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Covid-19 salgınının Türkiye’de beklenmedik bir zamanda ortaya çıkması ile birlikte klasik eğitime ara verilerek uzaktan eğitim sistemlerine geçilmiştir. Mevcut veya yeni kurulan uzaktan eğitim platformları ile eğitim sürecine devam edilmiştir. Araştırma çalışmamız ile salgın sürecinde uzaktan eğitim sistemlerinin öğrenciler ve eğitim profesyonelleri tarafından nasıl kullanıldığı, platformlarda yaşanan aksaklıklar ve memnuniyet durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma için literatür incelemesi yapılmış ve çalışma içeriğinde paylaşılmıştır. Öğrenci ve eğitim profesyonellerinin uzaktan eğitim platformları ve yaşanan sürece dair görüşlerini alabilmek için anket çalışması yürütülmüştür. Birden fazla seçenekte cevaplanabilen 19 adet kapalı uçlu soru ile 1 tane yorum sorusundan oluşan anket çalışmasına 102 eğitim profesyoneli ve 921 öğrenci katılım sağlamıştır. Verilerin analizi için anket

formundaki yanıtlar frekans ve yüzde değerleri olarak değerlendirmeye alınmış ve gruplandırma çalışması yapılmıştır.

Alışılmış klasik eğitim anlayışının yerini ani bir şekilde uzaktan eğitim sistemlerine bırakması eğitim profesyonelleri ve öğrenciler açısından zorlu bir süreci beraberinde getirmiş, uyum süreci uzun sürmüştür. Öğrenci ve eğitim profesyonelleri için uzaktan eğitim sistemlerine yönelik herhangi bir eğitim düzenlenmediğinden dolayı yaşanan sorunlara çözüm üretmekte zorlanılmıştır. Uzaktan eğitim sistemleri aslında salgın öncesinde Türkiye’de kullanılmasına rağmen salgın sebebi ile ilkokuldan üniversiteye dek Türkiye’deki tüm okulların uzaktan eğitime geçmesiyle birlikte mevcut sistemlerdeki eksiklikler ile internet altyapısının yetersiz kalması sonucu aniden ortaya çıkan böylesine büyük bir ihtiyaca yeterince cevap verilememiştir.

Her okul kendisine en uygun platformu seçerek eğitim ve öğretimlerine devam etmeye çalışsa da platformlarda ders esnasında bağlantı kopuklukları ve teknik aksaklıklar ile görüntü ve sese kayıplar yaşanması gibi birçok sorun ile karşılaşmıştır. Yaşanan sorunlara genelde eğitim profesyonelleri ya da öğrencilerin çözüm üretmeye çalışması, çözüm süreçlerinde ciddi zaman kayıpları oluşturmuştur. Yürütülen anket çalışmasının verileri incelendiğinde, uzaktan eğitim platformlarının yetersizliği ve teknik hatalarla karşılaşılma durumunun fazla olduğu görülmektedir. Aynı zamanda öğrenciler ve eğitim profesyonelleri uzaktan eğitim sistemlerinden geleneksel eğitime göre daha az memnun kalmıştır. Memnuniyetsizliğin sebepleri oldukça fazladır. Öncelikle öğrenciler açısından; her öğrenci aynı yaşam standartlarına sahip olmadığından dolayı uzaktan eğitim fırsat eşitsizliği meydana getirmiş, öğrenciler ekipman eksikliği nedeniyle yüz yüze eğitimden aldığı verimliliği uzaktan eğitimden alamamıştır. Verimliliğin düşmesi ile eğitimden uzaklaşmaları, öğrencilerin motivasyonunu ve eğitim tatminini oldukça düşürmüştür. Gerekli uzaktan eğitim ekipmanlarına sahip öğrenciler ise platformlarda yaşanan aksaklıklar, eğitim profesyonelleri ile yaşadıkları iletişim kopuklukları ve verimli eğitim alamama durumundan kaynaklı olarak motivasyon kaybı yaşamışlardır.

Eğitim profesyonelleri açısından da uzaktan eğitim verimli bir eğitim sistemi olarak görülmemektedir. Öğrencilerin öz disiplinlerini kayb ettikleri, sorumluluk almaktan kaçındıkları ve iletişim sıkıntısı yaşadıkları belirtilmektedir. Aynı zamanda platformlarda yaşanan aksaklıklardan dolayı sürekli olarak ders planını değiştirmek zorunda kalmaları nedeniyle eğitimin verimli hale dönebilmesi için yüz yüze eğitimin şart olduğunu düşünmektedirler.

Araştırma çalışmasından elde edilen bilgiler ışığında, uzaktan eğitim sistem ve platformlarının hem öğrenciler hem de eğitim profesyonellerinde çoğunlukla olumlu etkiler bırakmadığı görülmektedir. İletişim kopuklukları, platformlarda yaşanan teknik aksaklıklar ve sosyal hayatın olmama durumu olumsuzlukların başlıca sebepleri

arasındadır. Sayılan olumsuzlukların giderilebilmesi veya en azından iyileştirilebilmesi için Covid-19 salgını ile birlikte Türkiye çapında yaygınlaşan uzaktan eğitim sistemlerinin sürekli olarak geliştirilmesi ve yenilenmesi gerektiği görülmektedir. Uzaktan eğitim süreç olarak iyileştirildiği zaman Türkiye'deki öğrencilere daha verimli bir eğitim sağlanabileceği öngörülmektedir. Öğrenci ve eğitim profesyonellerine gerekli ekipmanların sağlanması, fırsat eşitsizliğin ortadan kalkması, platformların öğrenci ve eğitim profesyonellerinin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda tasarlanması gerektiği açıktır.

Araştırma çalışması çok açık şekilde göstermiştir ki; eğitim profesyonelleri ve öğrenciler uzaktan eğitim sistemleri ve süreçlerinden memnun değillerdir. En kısa zamanda gerekli çözümler üretilmeli ve eğitime fayda sağlayacak uygulamalar geliştirilmelidir. "Gerçek eğitim, verimli olduğu sürece fayda sağlayabilir." fikrinden yola çıkarak verimliliği arttıracak yaklaşım ve platformlar geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AŞKIN, E. (2020). Uzaktan Eğitim İçin Kullanabileceğiniz Platformların Karşılaştırılması. <http://www.egitimdeteknoloji.com/uzaktan-egitim-icin-kullanabileceginiz-platformlarin-karsilastirmasi/> (Erişim Tarihi: 3.10.2022)
- BAŞAR, R. (2021). Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitime Dair Yaşanan Sorunlar Ve Çözümler: Düzce Üniversitesi Örneği. 8. *Uluslararası Yönetim Bilişim Sistemleri Konferansı'nda sunulmuştur.* İstanbul, Türkiye.
- BAŞARAN, M., DOĞAN, E., KARAOĞLU, E. ve ŞAHİN, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Getirisi Olan Uzaktan Eğitimin Etkinliği Üzerine Bir Çalışma. *AJER - Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 368-397.
- BAYDAŞ, A. (2011). Marka Değeri ve Marka Sadakatinin GSM Operatörleri Bağlamında İncelenmesi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 11-36.
- BULUK, B. ve EŞİTTİ, B. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde Uzaktan Eğitimin Turizm Lisans Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi. *Journal of Awareness*, 5(3), 285-298.
- CAN, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi ve Pedagojik Yansımaları: Türkiye'de Açık ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- DAŞCI SÖNMEZ, E., ve CEMALOĞLU, N. (2021). Okullaşma Sürecinde Uzaktan Evde Eğitime Geçiş. *İnsan ve İnsan*, 8(27), 63-82.
- DİKMEN, S. ve BAHÇECİ, F. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejileri: Fırat Üniversitesi Örneği. *Turkish Journal of Educational Studies*, 7(2), 78-98.

- DURAK, G., ÇANKAYA, S. ve İZMİRLİ, S. (2020). COVID-19 Pandemi Döneminde Türkiye'deki Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Sistemlerinin İncelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(1), 787-809.
- GENÇ, M. F. ve GÜMRÜKÇÜOĞLU, S. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Sürecinde İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışları. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 403-422.
- KAHRAMAN, M.E. (2020). COVID-19 Salgınının Uygulamalı Derslere Etkisi ve Bu Derslerin Uzaktan Eğitimle Yürütülmesi: Temel Tasarım Dersi Örneği. *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56.
- KARAKUŞ, N., UCUZSATAR, N., KARACAOĞLU, M.Ö., ESENDEMİR, N. ve BAYRAKTAR, D. (2020). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 220-241.
- KIRIK, A.M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, (21), 73-94.
- KÜRTÜNCÜ, M. ve KURT, A. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde Hemşirelik Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Konusunda Yaşadıkları Sorunlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 66-77.
- MOÇOŞOĞLU, B. ve KAYA, A. (2020). Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Sebebiyle Uygulanan Uzaktan Eğitime Yönelik Öğretmen Tutumlarının İncelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(1), 15-43.
- ÖZBAY, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Güncel Durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, (5), 376-394.
- ÖZMEN, A., (2009). Örneklem. Kitap bölümü: İstatistik. Editör: Ali Fuat Yuzer. Anadolu Üniversitesi Yayınları. 6. Baskı, Eskişehir.
- SAKLAN, H. ve ÜNAL, C. (2019). Dijital Eğitim Platformları Arasında EBA'nın Yeri ile İlgili Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Görüşleri. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 38(1), 19-34.
- SARITAŞ, E., ve BARUTÇU, S. (2020). Öğretimde Dijital Dönüşüm Ve Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye Hazır Bulunuşluluğu: Pandemi Döneminde Pamukkale Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Journal of Internet Applications and Management*, 11(1), 5-22.
- SERÇEMELİ, M. ve KURNAZ, E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açılımları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.
- SÖZEN, N. (2020). Covid 19 Sürecinde Uzaktan Eğitim Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(12), 302-319.
- ŞEN, Ö. ve KIZILCALIOĞLU, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin ve Akademisyenlerin Uzaktan Öğretime Yönelik Görüşlerinin

- Belirlenmesi. *Uluslararası 3B Yazıcı Teknolojileri ve Dijital Endüstri Dergisi*, 4(3), 239-252.
- TELLİ YAMAMOTO, G. ve ALTUN, D. (2020). Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34.
- YILDIZ, E. (2020). Çevrimiçi Öğrenme Ortamlarında Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Topluluk Hissine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 180-205.
- YÜKSEL, E.A. (2021). Sınıf Öğretmenlerinin Covid-19 Salgını Sürecinde Çevrim İçi Ders-Uzaktan Eğitim Deneyimlerinin İncelenmesi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(57), 291-303.
- ZAN, N. ve ZAN, B.U. (2020). Koronavirüs ile Acil Durumda Eğitim: Türkiye'nin Farklı Bölgelerinden Uzaktan Eğitim Sistemine Dahil Olan Edebiyat Fakültesi Öğrencilerine Genel Bakış, *Turkish Studies*, 15(4), 1367-1394.

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARI SONUCUNDA OLUŞAN SİGORTA YARDIMLARINDAN ÖLÜM GELİRİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Abdurrahman Benli⁶/ Suat Uğur⁷/ Nurdan Bana⁸

Özet

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası kanununa göre, sigortalının ölümü beraberinde çeşitli uygulamaları getirecektir. Ölümün gerçekleşmesi, ölüm gelirini oluşturacaktır. Bu hususun çeşitli yönleri bulunmaktadır. Kısa vadeli sigorta kollarından olan sürekli iş göremezlik geliri alırken ya da iş kazaları ve meslek hastalıklarından dolayı meydana gelen ölüm, sigortalıdan ziyade geride kalan hak sahiplerinin beklentileri açısından önem arz etmektedir. Hak sahiplerinin beklentisi kanunun izin verdiği ölçüde karşılanacaktır. Kanunun ilgili maddelerinde ve Sosyal Sigorta işlemleri yönetmeliğinde sigortalının hayatını kaybetmeden önce aldığı sürekli iş göremezlik geliri ve hayatını kaybettikten sonra yakınlarının alacağı ölüm geliri eş, kız, erkek ve malul çocuklar ile anne ve baba yönünden irdelenmesi dikkate değer bir husustur. Bu çalışmada, ölüm geliri ve uygulaması ilgili kanun ve yönetmelik açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler; Ölüm geliri, Hak Sahipliği, İş kazaları ve Meslek Hastalıkları.

THOUGHTS ON DEATH INCOME AS AN INSURANCE BENEFIT IN THE CASES OF OCCUPATIONAL ACCIDENTS AND OCCUPATIONAL DISEASES

Abstract

According to the Social Insurance and General Health Insurance Law No. 5510, the death of the insured will bring along various practices. The realization of death will constitute the death income. There are several aspects to this issue. While receiving permanent incapacity income, which is one of the short-term insurance branches, or death due to work accidents and occupational diseases, it is important for the expectations of the beneficiaries rather than the insured. The expectations of the rights holders will be met to the extent permitted by law. In the relevant articles of the law and in the Social Insurance procedures regulation, it is noteworthy that the permanent incapacity income received by the insured before his death and the death income that his relatives will receive after his death are examined in terms of spouse, daughter, son, disabled children, and mother and father. In this study, death income and its application are evaluated in terms of related laws and regulations.

Key Words; Death Income, Entitlement, Occupational Accidents and Occupational Diseases

⁶ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID No: 0000-0002-0756-7339, abenli@sakarya.edu.tr

⁷ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID No: 0000-0001-8009-6361, suatugur@comu.edu.tr

⁸ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID No: 0000-0003-0199-5145, y196005014@sakarya.edu.tr.

1. Giriş

Ölüm geliri, 5510 sayılı sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanununa göre kısa vadeli sigorta kollarından olan iş kazaları ve meslek hastalıkları sigortasından ilgili sigortalının hak sahiplerine verilen bir ödemedir. Şüphesiz, iş kazaları ve meslek hastalıklarına bağlı olarak sürekli iş göremezlik geliri almakta iken hayatını kaybeden sigortalıların hak sahiplerine bağlanan ölüm geliri, geride kalanlar açısından önem taşımaktadır. Çünkü, sigortalının hayatta iken aldığı sürekli iş göremezlik geliri vefatı ile gelir kaybına uğrayan aile üyeleri için bir güvence olmaya devam edecektir. Ölüm geliri, koşullara göre eş, çocuklar, anne ve babayı kapsayan bir uygulamadır ve yaşayanlar için süreklilik söz konusudur. Gerçekten de hak sahipliği bağlamında bakıldığında gelirin ödenmeye devam edilmesi beklentisi içinde olanlar açısından önem arz ettiği gayet açıktır. Bu çalışmada, öncelikle ölüm kavramı ele alınmış beraberinde ölüm geliri kavramına değinilmiştir. Devamında hak sahipliği, yapılan yardımlar ve oranları eş, çocuklar ayrıntılı olarak, anne ve babanın durumu ele alınmış, ölüm geliri bağlanmayacak haller vurgulanmıştır. Bununla birlikte, ölüm geliri ile ilgili olarak kurum tarafından yayınlanan genelgelere değinilmiş, evlenme ve cenaze ödenekleri uygulamaları değerlendirilmiştir.

2. Ölüm

Gerçek kişiliği sona erdiren hukuki bir olay olan ölüm ile bu kapsamdakilerin kişilik ve kişiliğe bağlı hakları sona erer (Kalabalık, 2020: 318). Ölüm, sosyal güvenlik bakımından ne zaman gerçekleşeceği bilinmeyen ve “geçimleri sigortalı tarafından sağlananlar açısından güvence altına alınması gereken” ve “üstelik, kısa vadeli sigorta kolları ile malullük risklerinden ayrımlı olarak gerçekleşmesi kesin olan” bir risktir (Güzel, vd., 2021: 646). Arıcı’ya göre ise, “Ölüm, sosyal güvenlik bakımından fizyolojik değil sosyo-ekonomik bir risktir.” (Arıcı, 2022: 414). Nitekim, sigortalının vefatı ile sosyal güvenlik kurumunun sağladığı garanti sona ermemekte, sigortalının sağlığında geçindirmekle yükümlü olduğu ve sigortalının ölümü ile geliri azalacak olan hak sahiplerine koruma garantisi sağlamaya devam ettiği bir uygulamadır (Alper, 2020: 300).

Kaçınılmaz bir son olarak görülen ölümün gerçekleşmesi ile sürekli gelir kaybına uğrayan geride kalanlara destek olacak şekilde yardım yapılması aile üyelerinin güvence altında olmalarını sağlayacak bir ortamı hedeflemektedir. Çünkü, sigortalının ölümü halinde geride kalan yakınları sürekli bir gelir kaybına uğrayacaklardır. Bu bakımdan sigortalının desteği ile hayatlarını sürdüren geride kalanlara dayanak olacak şekilde gelir aktarımı sürdürülmelidir. Böylece, geçimi sigortalı tarafından sağlanan aile üyelerinin gelecekleri güvence altına alınmış olacaktır (Tuncay ve Ekmekçi, 2021: 567).

Aslında, Sosyal Güvenlik Hukuku açısından ölüm vakası iki ayrı sigorta kolunda karşımıza çıkmaktadır. İş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölen sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanması ile ilgili koşullar, kısa vadeli sigorta dalları kapsamında

iş kazası ve meslek hastalığı sigortasında düzenlenirken (SSGSSK m. 16/1-c, 20), ölüm sigortası açısından da sosyal sigorta edimini gerektiren bir olgu olduğu için koşulların mevcut olması halinde hak sahiplerine iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölüm halinde ölüm sigortasından da aylık bağlanacak, ancak gelir ve aylıkların birleşmesine göre işlem yapılacaktır. Buna karşılık sigortalının iş kazası ve meslek hastalığı dışında herhangi bir nedenle ölümü halinde ise hak sahiplerine yapılacak yardımlar hakkında sadece ölüm sigortası hükümleri uygulanacaktır (SSGSSK m. 32-37) (Caniklioğlu ve Kovancı, 2022: 467). Bu da uzun vadeli sigorta hükümleri kapsamında değerlendirilmiş olacaktır.

3. Ölüm Geliri

Ölüm geliri, hak sahipleri için bir anlam ifade etmektedir. Bu husus 5510 sayılı kanun öncesinde de gündemini korumuştur (Caniklioğlu, 2006: 50-92; Balcı, 2011: 147-154). Aslında, ölüm geliri; sigortalının iş kazası veya meslek hastalığı sonucu ya da iş göremezlik geliri almakta iken hayatını kaybetmesi sonucunda sigortalının hak sahiplerine bağlanan gelirdir. 5510 sayılı kanunun 3. Maddesinin tanımlar kısmınının 16. fıkrasında “Gelir: İş kazası veya meslek hastalığı halinde sigortalıya veya sigortalının ölümü halinde hak sahiplerine, yapılan sürekli ödemeyi” tanımlarken, Şakar’a göre, sosyal gelir niteliğindeki parasal yardıma ölüm geliri denilmekte (Şakar, 2014: 210) ve Sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanması ölüm geliri olarak adlandırılmaktadır (Tuncay ve Ekmekçi, 2021: 446).

Açıkçası, Sürekli iş görmezlik geliri almakta iken vefat eden sigortalının hak sahiplerine bağlanacak gelir açısından ölen sigortalının meslekte kazanma gücünün yüzdesi önem arz etmektedir (Balcı, 2019: 105-107). 5510 sayılı yasanın 19. maddesinde (değişik birinci fıkra: 17/4/2008-5754/12 md.) İş kazası veya meslek hastalığı sonucu oluşan hastalık ve engellilik nedeniyle Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurulları tarafından verilen raporlara istinaden Kurum Sağlık Kurulunca meslekte kazanma gücü en az %10 oranında azalmış bulunduğu tespit edilen sigortalı, sürekli iş göremezlik gelirine hak kazanır⁹.

⁹ Son değişik uygulama örneği olarak, “**Ek Madde 18- (Ek: 11/5/2018-7143/23 md.)** Kurumca bu Kanun ve ilgili mevzuat uyarınca gelir ve aylık ödemesi yapılanlara, bayramın içinde bulunduğu ayda gelir ve aylık alma şartıyla, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı’nda 1.100’er TL tutarında bayram ikramiyesi ödenir. Birinci fıkrada belirtilen ödemenin yapılmasında; a) İş kazaları ve meslek hastalıkları sigortasından sürekli iş göremezlik geliri almakta olanlara, gelir bağlanmasına esas olan sürekli iş göremezlik derecesi oranı, b) Hak sahiplerinin hisseleri oranı, c) İş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü %50 oranının altında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken ölenlerden, ölümü iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olmayanların hak sahiplerine, sigortalıya gelir bağlanmasına esas olan sürekli iş göremezlik derecesi üzerinden hak sahiplerinin hisseleri oranı, ç) Yabancı ülkelerle akdedilen sosyal güvenlik sözleşmeleri uyarınca kısmi gelir veya aylık alanlara, ülkemiz mevzuatına tabi olarak geçen prim ödeme gün sayılarının, sosyal güvenlik sözleşmesine göre nazara alınan toplam prim ödeme gün sayısına olan oranı, esas alınır. Birden fazla dosyadan gelir ve aylık alanlara en fazla ödemeye imkân veren bir dosya üzerinden ödeme yapılır. Bu madde kapsamında yapılan ödemeler evlenme ödeneği hesabında dikkate alınmaz. Bu madde kapsamında yapılan ödemelerden kesinti yapılamaz ve bu ödemeler haczedilemez. Yersiz yapıldığı

Bununla birlikte, Tuncay ve Ekmekçi'ye göre, “sigortalının hak sahiplerine iş kazası ve meslek hastalığından gelir bağlanabilmesi için bazı hallerde ölümün İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları nedeniyle olması dahi aranmamıştır. Gerçekten, İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları sonucu uğradığı meslekte kazanma gücü kaybı nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri alan sigortalı, daha sonra İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları dışında bir nedenle ölmüş olsa dahi, hak sahiplerine İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları halinde sigortalının meslekte kazanma gücü kaybının %50'nin üzerinde olup olmamasına göre değişen miktarda gelir bağlanır” (Tuncay ve Ekmekçi, 2021: 447).

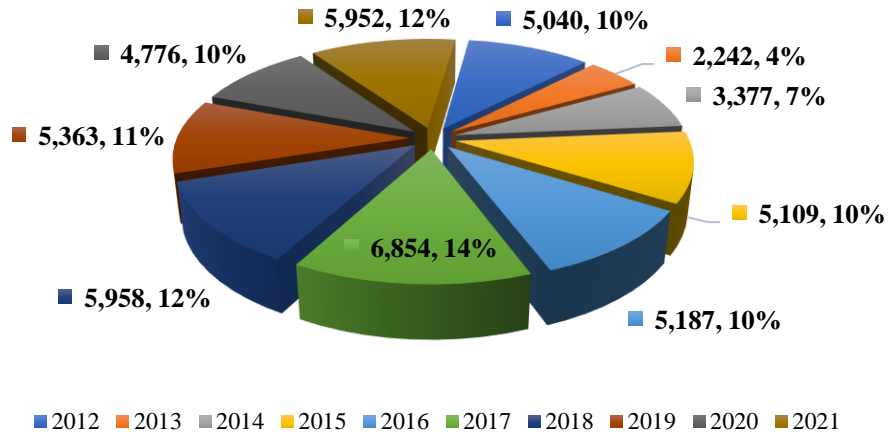
Dahası, sürekli iş göremezlik derecesi %50'nin altında olup ölüm geliri bağlanamayanlar için SSIY'nin Geçici Madde 36'da durum açıklığa kavuşturulmuştur. “(Ek:RG-5/12/2017-30261) (1) İş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü % 50 oranının altında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken, Kanunun yürürlük tarihinden önce ölen ve ölümün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olmaması nedeniyle hak sahiplerine ölüm geliri bağlanmamış sigortalıların almakta olduğu sürekli iş göremezlik gelirinin, Kanunun yürürlük tarihine kadar aylık artışlarıyla güncellenmiş tutarı, Kanunun 34 üncü ve 97'nci maddesi hükümlerine göre hak sahiplerine gelir olarak bağlanır.” denilmek suretiyle bu kapsamda, hak sahiplerinin 5/12/2017 tarihinden sonra söz konusu haktan yararlanmak için sosyal güvenlik il müdürlüklerine talepte bulunmaları durumunda gelir bağlama işlemleri sonuçlandırılacağı belirtilmiştir (www.sgk.gov.tr).

4-a sigortalısı için ölüm geliri bakımından prim şartı bulunmamaktadır. Ancak 4-b sigortalısının hak sahiplerine gelir bağlanabilmesi için vefat eden kişinin hiçbir prim vs. borcunun bulunmaması gerekmektedir. Bu husus, “sigortalılar arasında özellikle iş kazası ve meslek hastalığı riski nedeniyle bağlanan gelir açısından böyle bir ayrımın yapılması isabetli olmamıştır” denilerek eleştirilmiştir (Güzel, vd., 2021: 420).

Sosyal güvenlik sisteminin gerekli gördüğü bütün koşulları yerine getirenler açısından bakıldığında, aşağıdaki grafikler yardımı ile 4-a sigortalıları ve 4-b sigortalılarının hak sahiplerine tarım ve tarım dışı olmak üzere 2012 ile 2021 yılları arasında ulaştırılan ölüm geliri yüzde ve değer dağılımlarını görmek mümkündür.

Grafik 1: 4-a Kapsamında Ölüm Gelirinin Yıl Bazında Yüzde ve Değer Dağılımı

anlaşılan ödemeler, ilgilinin varsa almakta olduğu gelir veya aylıklarından %25 oranında kesilmek suretiyle, yoksa genel hükümlere göre geri alınır. Bu madde kapsamında yapılacak ödemeleri karşılamak amacıyla gerekli olan tutar, yazılı talebe istinaden ayrıca fatura aranmaksızın Hazinece Kuruma ödenir. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar ile ödeme tarihlerini belirlemeye Kurum yetkilidir” denilmektedir.

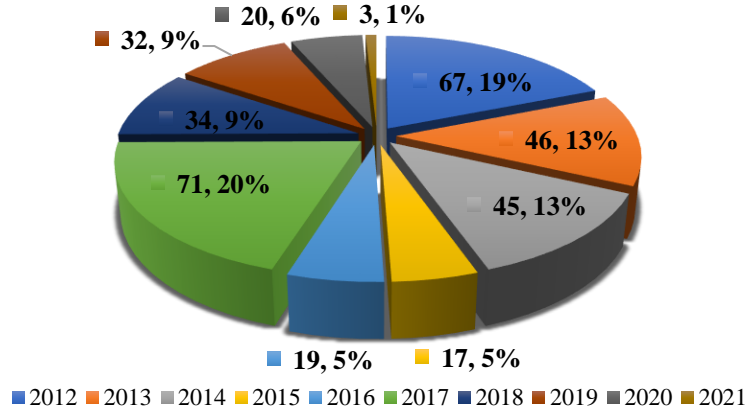
Kaynak: SGK Yıllık İstatistikleri, 2012-2021

Öncelikle, 4-a Kapsamında bulunan sigortalıların ölüm gelirinin 2012-2021 yılları itibariyle yüzde ve değer dağılımını grafikli de görebilmek mümkündür.

Grafik 1’de 2012- 2021 yılları arasında yıl içinde ölüm geliri bağlanan hak sahiplerinin sayıları ve yüzdesel oranlarına yer verilmiştir. Yıllara ait veriler incelendiğinde, en yüksek ölüm geliri bağlama döneminin %14’lük dilimle 2017 yılında gerçekleştiği ve 6.854 sigortalı hak sahibine gelir bağlandığı görülmektedir. 2018 yılı ise 5.958 (%12) hak sahibini oluşturmaktadır. En düşük oranın 2013 yılında 2.242 (%4) hak sahibine yapılan ödeme ile gerçekleşmiştir. 2014 yılında ise 3.377 (%7) sigortalı hak sahibine gelir bağlanmıştır. Bu yıllardaki rakamlar dikkate alındığında 2012-2021 yılı ortalamasının gerisinde olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan aşağıda, Grafik 2’de 4-b Tarım kapsamında yer alan veriler incelendiğinde, en yüksek gelirin %20’lik dilimle 2017 yılında 71 hak sahibine ölüm geliri bağlanmıştır. Daha sonra %19’luk oran ve 67 hak sahibi ile 2012 yılında gerçekleşmiştir. 2012-2021 dönemi arasında yıl bazında en düşük gelir bağlama oranının %1 ile 2021 yılında olduğu görülmektedir.

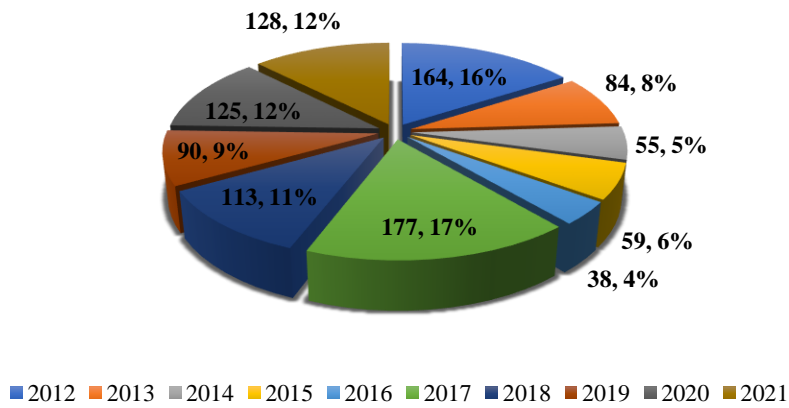
Grafik 2: 4-b (Tarım) Kapsamında Ölüm Gelirinin Yıl Bazında Yüzde ve Değer Dağılımı

Kaynak: SGK Yıllık İstatistikleri, 2012-2021

Bununla birlikte, Grafik 3'te 4-b Tarım kapsamı dışında yer alan hak sahiplerine bağlanmış olan ölüm gelirin'inin 2012-2021 dönemine ait verilerine yer verilmiştir. Bu veriler incelendiğinde, en yüksek ölüm geliri bağlama oranının 4-a tarım kapsamında gelir bağlananlar benzer şekilde 2017 yılında gerçekleşmiştir. Ancak bu yıl %17'lik oranla 177 hak sahibine ölüm geliri bağlanmıştır. 2017 yılını takiben bir diğer yüksek oran ise %16 ve 164 hak sahibi ile 2012 yılına aittir. En düşük ölüm gelirin'inin bağlanma oranı dönemi 38 hak sahibi (%4) ile 2016 yılında gerçekleşmiştir. Bir diğer düşük oran ise %6 ve 59 hak sahibi bakımından 2015 yılındadır.

Grafik 3: 4-b (Tarım hariç) Kapsamında Ölüm Gelirin'inin Yıl Bazında Yüzde ve Değer Dağılımı

Kaynak: SGK Yıllık İstatistikleri, 2012-2021

Bu rakam ve oranların hem 4-a sigortalıları hem de 4-b tarım ve tarım dışı sigortalıları olmak üzere bir fikir verdiği, yıllar itibariyle 4-a sigortalılarının sayısının 4-b'ye oranla daha fazla olduğu ortadadır.

Bu arada, 4-a ve 4-b sigortalılarının aralarındaki nüansa da dikkat etmek gerekir. Yani, ölüm gelirinin bağlanması bakımından ölen sigortalının sigortalılık süresi veya prim gün sayısı gibi şartları taşıması gerekmediği gibi, açıkçası işe girdiği ilk gün iş kazası sonucu ölen sigortalının geride bıraktığı hak sahiplerine de ölüm geliri bağlanmaktadır. Açıkçası, iş kazasına uğrayan sigortalı kendi adına bağımsız çalışan sigortalı ise, hak sahiplerinin genel sağlık sigortası dahil prim ve prime ilişkin bir borcunun bulunmaması gerekmektedir. İlave, 5510 Sayılı SSGSS kanununa göre, “Tarım ve orman işlerinde hizmet akdiyle süresiz çalışanlar sigortalı sayılırlar. Bunlar için de kısa vadeli sigorta kolları bakımından sadece İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları sigortası hükümleri” uygulanacaktır (Balcı, 2019: 96-97; Karaahmetoğlu, 2021: 234).

İş kazası ve meslek hastalığından ölen sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanması veya toptan ödeme yapılması 5510 sayılı Yasanın 16 ve 20’nci maddelerinde düzenlenmektedir. Burada önem arz eden husus hayatını kaybeden sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanmasıdır. Bu durum, SSİY’ de ve “halk arasında” (Soy, 2020: 99) ölüm geliri olarak kullanılır.

Bununla birlikte, ölüm geliri ile ilgili hususlar **SSİ Yönetmeliğinin** 42. Maddesinde açıkça ifade edilmektedir.

“(1) İş kazası veya meslek hastalığı sonucu veya sürekli iş göremezlik geliri almakta iken ölen sigortalının hak sahiplerine, ölüm geliri bağlanır.

(2) Hak sahibi olma şartlarının belirlenmesi, ölüm geliri bağlanması için istenecek belgeler, ölüm gelirinin başlangıcı ve kesilmesi yönünden, bu Yönetmeliğin ölüm aylığına ilişkin 60, 61 ve 62’nci madde hükümleri uygulanır.

(3) Sürekli iş göremezlik geliri almakta iken (Ek ibare:RG-18/8/2021-31572) veya tedavisi devam etmekte iken ölen sigortalıların ölüm sebebini bildiren ve ilgili makamlarca düzenlenen onaylı ölüm tutanağı, ölü muayene zabıt varakası, otopsi raporu veya doktor raporu gibi belgelerin temininin imkânsız olduğu hâllerde, sigortalının ölümünden önce sürekli iş göremezliğine esas iş kazası veya meslek hastalığı dışında başka bir kaza geçirip geçirmediği ya da başka bir hastalığa yakalanıp yakalanmadığının mahallinde tahkiki sosyal güvenlik (Değişik ibare: RG-21/8/2013-28742) denetmenleri aracılığıyla yaptırılır. Ancak sigortalının kesin ölüm sebebine ilişkin karar, bu belgeler ile sigortalının dosyasının tetkiki sonucunda Kurum Sağlık Kurulunca verilir.

(4) İş kazası veya meslek hastalığı sonucu, meslekte kazanma gücünü; a) Yüzde 50 oranının altında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken ölen ve ölümü iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olmayan sigortalının almakta olduğu sürekli iş göremezlik geliri, b) Yüzde 50 oranının altında kaybetmesi nedeniyle sürekli

iş göremezlik geliri bağlanmış iken ölen ve ölümü iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olan sigortalı için, Kanunun 20 nci maddesinin birinci fıkrasına göre yeniden hesaplanan geliri, c) Yüzde 50 veya daha fazla oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken ölenlerin, ölümün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olup olmadığına bakılmaksızın Kanunun 20 nci maddesinin birinci fıkrasına göre yeniden hesaplanan geliri, Kanunun 34 üncü madde hükümlerine göre hak sahiplerine bağlanır.

(5) Bu maddenin 4'üncü fıkrasının (a) bendine göre hak sahiplerine bağlanacak gelirler, sigortalının sürekli iş göremezlik derecesi esas alınarak hesaplanır. Sigortalının gelirlerinde yapılan artırım ve indirimler dikkate alınır”.

Ölüm geliri geride kalan hak sahiplerinin hayatlarına katkı yapan bir güvence biçimidir ve ölüm gelirinden sadece iş kazası, meslek hastalığı sonucu ölenlerin değil aynı zamanda sürekli iş göremezlik geliri almaktayken vefat edenlerin hak sahipleri de yararlanmaktadır.

Nihayetinde ölüm geliri, sosyal sigortalar, işverenin sorumluluğu ve evrensel programlar dahilinde değerlendirildiğinde açıkçası bir sosyal koruma olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰ (Karadeniz, 2012: 28).

¹⁰ Güncel bir uygulama için bkz. “Maden kazasında ölen tüm madencilerin hak sahiplerine, ölüm geliri de bağlanacak. Aynı anda hem ölüm aylığı hem ölüm geliri bağlananlar, yüksek olanın tamamını, düşük olanın ise yarısını alacaklar. Örneğin, madencinin eşi için 5000 TL ölüm aylığı, 4.500 TL ölüm geliri hesaplanmışsa ölüm aylığının tamamı olan 5000 TL + ölüm gelirin yarısı olan 2.250 TL bağlanacak. 27.10.2022, <https://www.haberturk.com/seyit-madencilerin-ailelerine-destek-kapsami-genisliyor-3533048-ekonomi> ; Diğer yandan, “Coronavirüs nedeniyle hayatını kaybeden ve çaldığı yan flüt ile hafızalara kazınan Genel Cerrah Doktor Salih Cenap Çevli'nin ailesine Türkiye'de ilk kez Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından ölüm geliri bağlanması” da dikkat çeken bir uygulama olarak görülmektedir (<https://www.meslekhastaligi.net>). Bununla birlikte, corona virüs meslek hastalığı kabul edildiğinden dolayı hayatını kaybeden Dr. Muharrem İdiz'in ailesine ölüm geliri bağlanması da bir diğer örnek olarak görülmektedir (<https://saglikdunyasidergisi.com>). 2014/29 Genelgeden hareketle (SGK Emeklilik hizmetleri genel müdürlüğü). Başka bir örnek: “Sigortalı Soma maden kazasında vefat etmiş olup geride hak sahibi olarak bir eş iki çocuk ve 65 yaşından küçük anne bulunmaktadır. Sigortalının eşi ve çocuklarına ölüm geliri ve aylığı bağlanarak yüksek olanı tamdan, az olanı yarımdan ödenecektir. Anneye, 65 yaşından küçük olduğundan ve eş ile çocuklardan dolayı artan hisse bulunmadığından ölüm geliri ve aylığı bağlanmayacaktır. Annenin yaşının 65'in üstünde olması halinde ölüm geliri ve aylığı da bağlanabilecektir”.

4. Hak Sahipliği ve Hak Sahiplerine Yapılan Yardımlar

Her şeyden önce, hak sahibi ifadesi ile kimlerin kastedildiğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir (Bingöl, 2020: 84). Kuşkusuz, hak sahipliği ölüm ile meydana çıkan bir husustur (Balcı, 2019: 65.; Korkusuz, ve Uğur, 2022: 279). “Hak sahiplerine ölüm geliri bağlanması için taşınmaları gereken koşullar aynıdır. 5510 sayılı kanunun 34. maddesine göre belirlenir.” (Balcı, 2019: 105). 5510 sayılı SSGSS kanununun 3. maddesinde Hak sahibi olarak “Sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta olanların ölümü halinde, gelir veya aylık bağlanmasına veya toptan ödeme yapılmasına hak kazanan eş, çocuk, ana ve babasını” vurgularken İş kazası ve meslek hastalığı sonucunda hayatını kaybeden sigortalının hak sahiplerine gelir bağlanması, evlenme ve cenaze ödenekleri hususu ise kanunun 20. maddesinde ifade edilmektedir.

Hak sahibi eş, ölüm tarihinde sigortalı ile aralarında yasal evlilik bağı bulunan eştir. Dolayısıyla sigortalının boşandığı eşi, dini nikâh ile evli olduğu ya da fiili birliktelik yaşadığı kişiler hak sahipleri arasında nitelendirilmemektedir. Hak sahibi olan eşin 5510 sayılı Kanun kapsamında sigortalı olması ya da yabancı bir ülke mevzuatına tabi olarak çalışması ile sosyal güvenlik kurumlarından herhangi bir aylık ya da gelir alıyor olması kendisine ölüm geliri bağlanmasına engel oluşturmaz. Ancak bu gibi haller bağlanacak ölüm gelirin miktarını azaltmaktadır. Dahası bu husus dul eşe tanınan bir ayrıcalıktır (Tuncay-Ekmekçi, 2021: 447).

20. madde ilk olarak açıkça “İş kazası veya meslek hastalığına bağlı nedenlerden dolayı ölen sigortalının hak sahiplerine, 17. madde¹¹ gereğince tespit edilecek aylık kazancının %70'i, 55. maddenin ikinci fıkrasına göre güncellenerek 34. madde hükümlerine göre gelir olarak bağlanır” hükmünü ifade etmektedir.

Devamında, “İş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü %50 veya daha fazla oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken ölenlerin, ölümün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olup olmadığına

¹¹ 5510 sayılı kanunda “Ödenek ve gelirlere esas tutulacak günlük kazanç” başlığı altında Madde 17’de (Değişik birinci fıkra:15/4/2021-7316/9 md.) İş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık hallerinde verilecek ödeneklerin veya bağlanacak gelirlerin hesabına esas tutulacak günlük kazanç; iş kazasının olduğu, meslek hastalığında ise iş göremezliğin başladığı tarihten önceki on iki aydaki son üç ay içinde; analık ve hastalık halinde ise iş göremezliğin başladığı tarihten önceki on iki aydaki 80 inci maddeye göre hesaplanacak prime esas kazançlar toplamının, bu kazançlara esas prim ödeme gün sayısına bölünmesi suretiyle hesaplanır. Ancak, iş göremezliğin başladığı tarihten önceki son bir yıl içerisinde 180 günden az kısa vadeli sigorta primi bildirilmiş olanlara hastalık ve analık halinde ödeneğe esas tutulacak günlük kazanç, iş göremezliğin başladığı tarihteki günlük prime esas kazanç alt sınırının iki katını geçemez. On iki aylık dönemde çalışmamış ve ücret almamış olan sigortalı, çalışmaya başladığı ay içinde iş kazası veya meslek hastalığı nedeniyle iş göremezliğe uğrarsa verilecek ödeneklerin veya bağlanacak gelirlerin hesabına esas günlük kazanç; çalışmaya başladığı tarih ile iş göremezliğinin başladığı tarih arasındaki sürede elde ettiği prime esas günlük kazanç toplamının, çalıştığı gün sayısına bölünmesi suretiyle; çalışmaya başladığı gün iş kazasına uğraması halinde ise aynı veya emsal işte çalışan benzeri bir sigortalının günlük kazancı esas tutulur.” demek suretiyle bu husus belirtilmektedir.

bakılmaksızın birinci fıkraya göre belirlenen tutar, 34. madde hükümlerine göre hak sahiplerine gelir olarak bağlanır. İş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü %50 oranının altında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken ölenlerin, ölümün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olmaması halinde sigortalının almakta olduğu sürekli iş göremezlik geliri, 34. madde hükümlerine göre hak sahiplerine gelir olarak bağlanır.” açıklamaları yer almaktadır.

Buradan hareketle bakıldığında, “sosyal güvenlik, hukuk düzeni tarafından korunan ve hak sahibine bu korunmadan yararlanma yetkisi veren menfaat olma özelliğini” (Aydın, 2009: 88) sağlayan bir yararlanma biçimidir. 5510 öncesinde olduğu gibi sonrasında da hak sahiplerine yapılan ödemeler zaman zaman TBMM’de de tartışma konusu da olmuştur¹².

¹² “22. Dönem 3. Yasama Yılı 124. Birleşim 02 Temmuz 2005 Cumartesi, Sayın milletvekilleri, Anayasamızın 60’ıncı maddesinde "herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar" hükmüne yer verilerek, sosyal güvenlik hakkı anayasal güvence altına alınmıştır. Bugün itibariyle, ülkemizin en büyük sosyal güvenlik kuruluşu olan Sosyal Sigortalar Kurumu, 4 197 000’i emekli, dul ve yetim, 6 321 000’i aktif sigortalı ve bunların aile fertleri olmak üzere yaklaşık 35 000 000 insanımıza hizmet vermektedir. Kurumun verdiği sigorta hizmetlerinin başında, aktif sigortalılık çalışması sonunda 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda öngörülen şartların yerine getirilmesi halinde aylık bağlanması gelmektedir. Ayrıca, çalışma döneminde iş kazasına uğrama ya da meslek hastalığına tutulma sonucunda da sigortalılara gelir bağlanmakta, bu şekilde aylık ve gelir bağlanan sigortalıların ölümleri halindeyse bunların eş, çocuk ve ana babalarına ölüm geliri bağlanmaktadır. Sayın milletvekilleri, bugün itibariyle, Sosyal Sigortalar Kurumundan 708 532 eş, 453 880 çocuk, 13 374 ana, 5 472 baba olmak üzere, toplam 1 181 258 kişi, hak sahibi olarak ölüm geliri ve aylığı almaktadır. Gelir ve aylık alan 453 880 çocuğun 347 677’si, oransal ifadeyle yüzde 76’lık kısmı, hak sahibi kız çocuklarından oluşmaktadır. 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun hak sahibi kız çocuklarına ölüm geliri ve aylığı bağlanmasına ilişkin 23 ve 68 inci maddelerinde şu şartlar ifade edilmektedir: Yaşları ne olursa olsun evli olmaması, evli olmakla beraber sonradan boşanması veya dul kalması, sosyal güvenlik kurumlarına tabi olarak çalışmaması, buralardan, yani, sosyal güvenlik kurumlarından gelir veya aylık almaması şartlarıyla ölüm geliri veya aylığı bağlanacağı hükümleri bulunmaktadır. Bu hükümler, 506 sayılı Kanunda 21 Haziran 1973 tarihli ve 1753 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle getirilmiştir. Söz konusu hükümler içerisinde yer alan "buralardan, yani, sosyal güvenlik kurumlarından gelir veya aylık almayan" ibaresi, başlangıçta kız çocuklarının, hem kendi çalışmalarından hem de hak sahibi olarak eş, çocuk, ana ve babalarından dolayı sosyal güvenlik kurumlarından aylık almamaları şeklinde uygulanmış; bu uygulama, 1981 yılında münferit bir yargı kararına dayanılarak değiştirilmiş ve yalnızca kendi çalışmalarından dolayı sosyal güvenlik kurumlarından aylık almama şeklinde uygulanmaya başlamıştır. 1981 yılından Ağustos 2003 tarihine kadar yapılan bu uygulama dahilinde, kendi çalışmalarından dolayı aylık alan kız çocuklarına ölüm aylığı bağlanmamış, sosyal güvenlik kurumlarından ölen eş, çocuk, ana ve babalarından dolayı hak sahibi olarak aylık alan kız çocuklarına kurumca ölüm aylığı bağlanmış ve ödenmiştir. Kurum tarafından 1981 yılı ile Ağustos 2003 arasında yapılan bu uygulamaya ilişkin teftiş raporu ve kurumun hukuk ve teftiş kurullarının da iştirakiyle ihtilaf ortaya çıkmış, Ağustos 2003’ten sonra kız çocuklarına aylık bağlamayla ilgili uygulama, başlangıçta, yani, 1973-1981 arasında yapılan uygulama şeklinde değiştirilmek suretiyle hem kendi çalışmalarından hem de hak sahibi olarak sosyal güvenlik kurumlarından aylık almayan kız çocuklarına aylık bağlanması yoluna gidilmiştir. Sayın milletvekilleri, kız çocuklarına aylık bağlanması şartıyla ilgili ortaya çıkan ihtilaf sonrasında, 6 Ağustos 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4958 sayılı Kanunla, kız çocuklarına bağlanan aylıkların kesilmesine ilişkin hükümlerde değişiklik yapılarak, sosyal güvenlik kurumlarından gelir veya aylık alanların aylıklarının kesilmesi yönünde değişiklik yapılmıştır. İhtilaf konusu olan 1981 ile Ağustos 2003 tarihleri arasında bağlanan aylıklar, Ağustos 2003 tarihi başlangıç alınarak, kurum tarafından kesilmiştir. Ancak, ihtilafli dönemde hak sahibi olarak sosyal güvenlik kurumlarından aylık aldığı halde, bağlanan ve ödenen aylıklarla ilgili hukukî sorun ortaya çıkmış, diğer taraftan Emekli Sandığı veya Bağ-Kur’dan eşlerinden

Hak sahiplerinin koşulları açısından bakıldığında;

İş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölen sigortalının hak sahipliği için öncelikle, sigortalının iş kazası veya meslek hastalığı sonucu hayatını kaybetmesi ve İş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü %50 veya daha fazla kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken vefat etmesidir (m.20/2). Yani, ölümün iş kazası veya meslek hastalığı sonucu olup olmadığına bakılmaksızın sigortalının herhangi bir sebeple ölmesi halinde hak sahiplerine gelir bağlanacaktır. İş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü %50'nin altında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanan sigortalının, iş kazası veya meslek hastalığı dışındaki nedenlerden dolayı ölmesi (m.20/3) durumunda, ölen sigortalının almakta olduğu sürekli iş göremezlik geliri hak sahiplerine gelir olarak bağlanacaktır.

Ölen sigortalının SGK'ya bildirilmemesi, prim ödenmemesi, hak sahiplerinin ölüm gelirine hak kazanmasını engellemez. Ancak 4-b kapsamında sigortalı sayılanların hak sahiplerine gelir bağlanabilmesi için, ölen sigortalının kendi sigortalılığından dolayı, genel sağlık sigortası dahil, pirim ve pirime ilişkin her türlü borçlarının ödenmiş olması zorunludur (m.20/4). Bundan dolayı, hak sahibi çocuklardan 18 yaşını, lise ve dengi öğrenim görmesi halinde 20 yaşını ve yüksek öğrenim görmesi halinde 25 yaşını doldurmayanların, 4-a kapsamında sigortalı sayılmaları, kendilerine gelir bağlanmasına engel oluşturmayacaktır.

5510 sayılı kanuna göre (md. 55) bağlanan gelirler, her yılın Ocak ve Temmuz ödeme tarihlerinden geçerli olmak üzere, bir önceki altı aylık döneme göre Türkiye İstatistik

dolayı ölüm aylığı almaları nedeniyle kurumca aylıkları kesilen kız çocuklarının mağduriyeti söz konusu olmuştur. Sayın milletvekilleri, bu kanun teklifi, dört hususu içermektedir. Birinci husus, 1981 yılı ile Ağustos 2003 arasında kurumca kız çocuklarına bağlanan ve ödenen, ancak, bu kişilerin hak sahibi olarak sosyal güvenlik kurumlarından gelir veya aylık almaları nedeniyle ihtilaf konusu olan aylıkların geri alınmaması yönündeki düzenlemeyle, kız çocukları aleyhine oluşan bu hukukî ihtilaf kaldırılmaktadır. Ağustos 2003'ten sonra bağlanan, ancak, Emekli Sandığı veya Bağ-Kur'dan hak sahibi olarak eşlerinden veya diğer yakınlarından dolayı aylık almaları nedeniyle kesilen aylıkların kesilme tarihleri itibarıyla tekrar başlatılması, hak sahiplerinden tahsil edilmiş olan tutarların aynen iade edilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, Emekli Sandığı veya Bağ-Kur'dan eşleri ya da diğer yakınlarından dolayı aylık almaları nedeniyle Ağustos 2003'ten sonra kurumca aylık talepleri reddedilen hak sahibi kız çocuklarına da aylıklarının bağlanması öngörülmektedir, hak sahibi kız çocuklarının mağduriyetleri önlenmektedir. İkinci husus, yine, Ağustos 2003 öncesinde hak sahibi ana ve babalara bağlanan, ancak, kendi çalışmalarından dolayı SSK, Emekli Sandığı veya Bağ-Kur'dan yaşlılık ya da emekli aylığı aldıklarının tespit edilmesi nedeniyle ölüm aylıkları kesilenlerden, mağduriyetlerine neden olunmaması bakımından, kurumca ödenen tutarın geri alınmaması öngörülmektedir. Üçüncü husus, 4447 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, 1.1.2000 tarihinden önce işten ayrılan, fakat, 2000 yılından sonra çalışması bulunmayan sigortalıların aylıklarının hesaplamasıyla ilgili değerlendirme yanlışlığı, yaklaşık 14 000 kurum emeklisinin mağduriyetine neden olmuştur. Bu düzenlemeyle bu mağduriyet giderilmektedir”.

(<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak?BirlesimSiraNo=14945&BaslangicSayfa=48&BitisSayfa=48&Tur=B>)

Kurumu tarafından açıklanan en son temel yıllık tüketici fiyatları genel indeksindeki değişim oranı kadar artırılarak belirlenmiş olacaktır (Güzel, vd., 2021: 427).

İlgili sigortalıya hayatta olduğu dönemde, sürekli iş göremezlik ödeneği kendisine ödenmektedir. Buna karşın, sigortalının ölümü halinde, bu gelir Kanununun öngördüğü koşullar çerçevesinde hak sahiplerine intikal edecektir. Bu durumda, sürekli iş göremezlik gelirin yanı sıra gerekli şartların sağlanması halinde, hak sahiplerine evlenme veya cenaze ödeneği de ödenecektir. Kurum tarafından yapılan bu ödemeler, aynen geçici iş göremezlik ödeneği ve sürekli iş göremezlik geliri gibi, kusuru bulunan işveren veya üçüncü kişilere rücu edilebilecektir hak sahiplerine yapılan ödemelerin de Kurum zararlarına dahil olduğu yönünde bkz. Yarg. 10. HD.'nin 08.12.2016, 15388/14746 sayılı kararı” (Bingöl, 2020: 84).

Bununla birlikte, Ölüm gelirinde, sigortalı ölmemiş de tam sürekli iş göremez hale gelmiş gibi hesaplanan gelir, hak sahiplerine paylaşılır. Dahası, hak sahiplerine, iş kazası sigortasından bağlanan gelirler destekten yoksun kalma tazminatından düşülebilecektir” (Alp, 2017: 80).

İş kazası veya meslek hastalığına bağlı olarak gerçekleşen desteğin sigortalının ölümü halinde geride kalanlara bağlanacak gelirler bakımından, 5510 sayılı Yasa'nın 21. Maddesine göre, “İş kazası ve meslek hastalığı, işverenin kastı veya sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği mevzuatına aykırı bir hareketi sonucu meydana gelmişse, Kurumca sigortalıya veya hak sahiplerine bu Kanun gereğince yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelirin başladığı tarihteki ilk peşin sermaye değeri toplamı, sigortalı veya hak sahiplerinin işverenden isteyebilecekleri tutarlarla sınırlı olmak üzere, Kurumca işverene ödettirilir. İşverenin sorumluluğunun tespitinde kaçınılmazlık ilkesi dikkate alınır.” değerlendirmesi ile “iş kazası sigorta kolundan yapılacak ödemelerin destekten yoksun kalma tazminatından indirileceği sonucu çıkarılmaktadır.”¹³ (Yıldırım, 2020: 99).

Hak sahibi, 5510 sayılı Kanun, m. 3/7'e göre, sigortalının veya sürekli iş göremezlik geliri ile malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığı almakta olanların ölümü halinde, gelir veya aylık bağlanmasına veya toptan ödeme yapılmasına hak kazanan eş, çocuk, anne ve babadır.

Kanununun 56. maddesinde ise, yasal olarak hak sahibi olmasına karşın, kendisine gelir veya aylık ödenmeyecek olan kişiler düzenlenmiştir. Buna göre, kendisinden aylık bağlanacak sigortalıyı veya gelir ya da aylık bağlanmış olan sigortalıyı kasten

¹³ “Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından iş kazası veya meslek hastalığı sonucu sigortalının ölümü nedeniyle gelir bağlanması halinde; yapılan ödemeler ve bağlanan gelirin Türk Borçlar Kanunu'nun 55. maddesine göre Kurum tarafından rücu edilebilen kısmı belirlenen destekten yoksun kalma zararından indirilecektir.” Yargıtay. 21. H.D. 05.03.2020 T. 2019/5758 E. 2020/1460.

öldürdüğü veya öldürmeye teşebbüs ettiği veya bu Kanun gereğince sürekli iş göremez hale veya malûl duruma getirdiği (5510, m. 56/1, a); kendisinden aylık bağlanacak sigortalıya veya gelir ya da aylık bağlanmamış olan sigortalıya veya hak sahibine karşı ağır bir suç işlediği veya bunlara karşı aile hukukundan doğan yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmemesi nedeniyle ölüme bağlı bir tasarrufla mirasçılıktan çıkarıldıkları (5510, m. 56/1, b), hususunda kesinleşmiş yargı kararı bulunan kişilere gelir veya aylık ödenmez. Hak sahiplerine gelir bağlanmamasına yönelik bu düzenlemeler, sınırlı olarak sayılmış olup, bu düzenlemenin yorum yoluyla genişletilmesi mümkün değildir (Bingöl, 2020: 84-85).

A. Eşe Gelir Bağlanması ve Oranı

İş kazası meslek hastalığı sonucunda ölen sigortalının dul eşine hesaplanan gelirin %50'si oranında gelir bağlanır. Eğer dul eşin çocuğu yoksa ve 5510 sayılı Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmıyorsa veya kendi sigortalılığı nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olması şartıyla gelir bağlama oranı %75 olacaktır. Güzel, Okur, Caniklioglu'na göre, "böyle bir ayırımın isabetli olduğunu söylemek olanaklı değildir. Çünkü asıl olan sigortalının gelirinin hak sahipleri arasında dağılımıdır. Gelir bağlanacak çocuğun bulunmaması halinde dul eşe daha yüksek oranda gelir bağlanması gerekir" (Güzel, vd., 2021: 428). Sigortalının gelir ve ödemelerden yararlanması için muhakkak Türk vatandaşı olması gerekmez. Yabancı uyruklu olsa bile Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı bir işçi olması durumunda ilgili hükümler uygulama alanı bulacaktır. Ölen sigortalının dul eşinin gelire hak kazanmasında evliliğin hem kazandırıcı hem de kaybettirici bir niteliğe sahip olduğu unutulmamalıdır (Ezer, 2021: 152-153; Alp 2017: 81-82).

B. Çocuklara Gelir Bağlanması ve Oranları

Hayatını kaybeden sigortalının çocuklarına ölüm geliri bağlanabilmesi için çocukların cinsiyeti, yaşı, malul olup olmaması, öğrenim durumu ve medeni hali gibi hususlar önem taşımaktadır. 21/03/2018 tarihli ve 7103 sayılı Kanun ile hak sahibi çocuklar için yapılan yeni düzenlemelere göre, 27/3/2018 tarihinden itibaren ölüm aylığı bağlanması talebinde bulunan çocuklardan 4/1-(a) kapsamında sigortalı sayılanlara; 18 yaşını, lise ve dengi okullar için 20 yaşını, yükseköğretimde bulunmaları halinde 25 yaşını doldurana kadar aylık bağlanacaktır. Aylık almakta iken 4/1-(a) kapsamında sigortalılığa tabi çalışmaya başlayan hak sahibi çocukların da Kanunda belirtilen yaş ve öğrencilik nitelikleri devam ettiği sürece bağlanan aylıkları kesilmeyecektir. Çocuklara ilişkin bazı koşullar ise aşağıdaki gibidir (Tuncay-Ekmekçi, 2021: 448; Güzel, vd., 2021: 429-430).

Erkek çocuklara ölüm geliri bağlanabilmesi için;

Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (e) bentleri hariç Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmamaları, Kendi sigortalılıkları nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olması, öğrenci değilse 18, evli

olup olmadıklarına bakılmaksızın, erkek çocukların yükseköğrenim görmeleri halinde 25 yaşını doldurmamaları, ortaöğrenim görmeleri halinde 20 yaşını doldurmamış olmaları şarttır.

Kız çocuklara ölüm geliri bağlanabilmesi için;

Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (e) bentleri hariç Kanun kapsamında veya yabancı bir ülke mevzuatı kapsamında çalışmıyor olmaları, Kendi sigortalılıkları nedeniyle gelir veya aylık bağlanmamış olması, kız çocuklarının evli olmamaları veya evli olmakla birlikte sonradan boşanmış veya dul kalmış olmaları şarttır. Kız çocuklarında hak sahibi olma şartları içerisinde erkek çocuklarda olduğu gibi belli yaşlara kadar öğrenim durumu şartı bulunmamaktadır. Eşinden boşandığı halde, boşandığı eşiyile fiilen birlikte yaşadığı belirlenen eş ve çocukların, bağlanmış olan gelirleri kesilir.

Kanuna göre, kız çocuklarının gelire hak kazanmaları ayrı bir kural içermektedir. Diğer koşulların varlığı halinde, yaşları ne olursa olsun, evli olmayan, evli olmakla beraber sonradan boşanan veya dul kalan kız çocuklar da ölen sigortalıdan dolayı gelire hak kazanacaklardır. (Güzel, vd., 2021: 430).

Malul çocuklara ölüm aylığı bağlanabilmesi için;

Kurum Sağlık Kurulu kararı ile çalışma gücünü en az %60 oranında yitirdiği tespit edilen kız ve erkek malul çocuklara da evli olup olmadığına, yaşına veya cinsiyetine bakılmaksızın ölüm geliri bağlanır.

C. Anne ve Babaya Gelir Bağlanması ve Oranı

5510 sayılı Kanununun 34 üncü maddesinde “Hak sahibi eş ve çocuklardan artan hisse bulunması halinde her türlü kazanç ve irattan elde etmiş olduğu gelirinin asgari ücretin net tutarından daha az olması ve diğer çocuklarından hak kazanılan gelir ve aylıklar hariç olmak üzere gelir ve/veya aylık bağlanmamış olması şartıyla ana ve babaya toplam % 25'i oranında; ana ve babanın 65 yaşın üstünde olması halinde ise artan hisseye bakılmaksızın yukarıdaki şartlarla toplam % 25'i, oranında aylık bağlanır” Hükmü söz konusudur. Bu bakımdan, 5510 sayılı Kanununun 20. maddesiyle 34. maddeye atıfta bulunmak suretiyle belirlenen koşullar kapsamında Hak sahibi ana ve babalara ölüm geliri bağlanmış olacaktır.¹⁴

¹⁴ “6552 sayılı Kanunla 5510 sayılı Kanuna eklenen geçici 59 uncu maddede, Soma maden kazasında ölen sigortalıların ana ve babasına ölüm gelir/aylığı bağlanmasında ana ve babalar için 34. maddede belirtilen hak kazanma koşullarından “her türlü kazanç ve irattan elde etmiş olduğu gelirinin asgari ücretin net tutarından daha az olması ve diğer çocuklarından hak kazanılan gelir ve aylıklar hariç olmak üzere gelir ve/veya aylık bağlanmamış olması şartlarının aranmayacağı öngörülmüştür. Buna

D. Ölüm Geliri İle İlgili 2018/38 ve 2020/15 Sayılı Genelgelere Dikkati Çeken Hususlar

1. Ölüm Gelirinin Hesaplanması

Ölüm gelirleri, ölüm tarihi 2008/Ekim ay başından (özel sektör için 1/10/2008 (dahil), kamu için 15/10/2008 (dahil)) sonra olan sigortalılardan, ölüm gelirinin hesabına esas **son takvim ayı**; 2008/Ekim ve öncesi olan;

4/1-(a) sigortalıları için, 506 sayılı Kanun hükümleri,

4/1-(b) sigortalıları için gelirin hesaplanmasında Kanun hükümleri, son takvim ayı itibarıyla hesaplanan gelirin gelir başlangıç tarihine taşınmasında ise, Kanunun yürürlük tarihine kadar 1479 sayılı Kanuna göre bağlanan aylıklara uygulanan artış oranı,

- 2008/Ekim (dahil) sonrası olan 4/1-(a) ve 4/1-(b) sigortalıları için Kanun hükümleri, uygulanmak suretiyle hesaplanacaktır.

Kanuna göre ölüm gelirinin hesaplanması; sigortalının ölüm nedeninin iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olup olmaması ile sürekli iş göremezlik geliri almakta iken ölen sigortalıların sürekli iş göremezlik derecelerine göre farklılık göstermektedir. Buna göre;

- İş kazası ve meslek hastalığı sonucu ölen,

- Meslekte kazanma gücünü %50 (dahil)'den daha fazla oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri almakta iken (ölümün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olup olmadığına bakılmaksızın) ölen,

- Meslekte kazanma gücünü %50'den daha az oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri almakta iken ölen ve ölüm nedeni geçirdiği iş kazası ve meslek hastalığına bağlı olan, sigortalının,

GK x 30 x %70 veya kısaca **GK x 21** formüllerine göre hesaplanacak geliri,

göre, anılan sigortalıların ana ve babalarına ölüm gelir/aylığı bağlanırken ana ve babanın 65 yaşın altında olması halinde artan hisse olup olmadığına bakılacaktır. Bunun dışında; Ana ve babanın 65 yaşın üstünde olması halinde ise artan hisse, Her türlü kazanç ve irattan elde etmiş olduğu gelirin asgari ücretin net tutarından daha az olması, diğer çocuklarından hak kazanılan gelir ve aylıklar hariç olmak üzere gelir ve/veya aylık bağlanmamış olması, şartları aranmayacaktır". 98547999/891 sayılı 28/10/2014 tarihli, **6552 sayılı Kanunla 4/1-(a) Sigortalılarına İlişkin Tahsis Uygulamalarında Yapılan Değişiklikler**. 2014/29 Genelge (SGK Emeklilik hizmetleri genel müdürlüğü).

Meslekte kazanma gücünü %50'den daha az oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri almakta iken iş kazası ve meslek hastalığına bağlı olmayan nedenlerle ölen sigortalının, almakta olduğu geliri, Kanunun 34. maddesi hükümlerine göre hak sahiplerine paylaşılacaktır.

Meslekte kazanma gücü kaybı %50'nin altında iken ölen sigortalıların ölüm nedeni ile ilgili araştırmanın zaman alacak olması nedeniyle, hak sahiplerinin mağduriyetlerine meydan verilmemesi için öncelikle sigortalının geliri hak sahiplerine hisseleri oranında ölüm geliri olarak paylaşılacak, araştırma sonucuna göre düzeltme işlemi yapılacaktır. Meslekte kazanma gücünü %50'den daha az oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri almakta iken ölen ve ölüm nedeni iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olmayan sigortalının hak sahiplerine paylaşılacak gelirinde; sigortalının sürekli iş göremezlik derecesi ile gelirinden yapılan artırım ve indirimler dikkate alınacaktır. Sigortalının gelirinin yarımından ödenmesi halinde, ölümünden sonra hak sahiplerinin tek dosyadan gelir almaları halinde yarım olan geliri tam olarak hesaplanacaktır.

Meslekte kazanma gücünü % 50'den daha az oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri almakta iken ölen ve ölüm nedeni iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olmayan 4/1-(a) sigortalısının birden fazla dosyadan gelir/aylık alması nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri yarım (Y) ve (S) kodlu olarak ödenirken, hak sahipleri yönünden dosya sayısının bire inmesi halinde, ölen sigortalının iş göremezlik geliri tama yükseltilecek, ayrıca (S) kodu kaldırılıp alt sınır aylığı uygulanmak suretiyle yeniden hesaplanacaktır. Hesaplanan bu gelir hak sahiplerine hisselerine göre paylaşılacaktır.

4/1-(b) sigortalısının birden fazla dosyadan gelir/aylık alması nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri yarım (Y kodlu) olarak ödenirken, hak sahipleri yönünden dosya sayısının bire inmesi halinde, gelir tama yükseltilecek ve hak sahiplerine tam gelir üzerinden paylaşılacaktır.

2. Ölüm Geliri İşlemlerinde Ölüm Nedeninin Belirlenmesi Usul ve Esasları ile Ölüm Geliri Bağlanacak Sigortalı Dosyasında Bulunması Gereken Belgeler

Meslekte kazanma gücünü %50'den daha az oranda kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri almakta iken iş kazası ve meslek hastalığına bağlı olmayan nedenlerle ölen sigortalıların hak sahiplerinin, gelir bağlama işlemleri yapılırken, hak sahiplerinden; ölen sigortalının ölüm belgesi ve varsa ölüm nedenini bildiren ve ilgili makamlarca düzenlenen onaylı ölüm tutanağı, defin ruhsatı, otopsi raporu ile sigortalının ölüm tarihine yakın takip edildiği ya da tedavi gördüğü hastanelerden alınacak hasta dosyası, P.A akciğer grafisi ve diğer tıbbi belgeler ile hastalığın seyrine dair epikrizlerin temin edilerek, sigortalının iş kazası veya meslek hastalığı tahsis dosyasının;

- Ünitelerinde olması halinde, söz konusu belgelerin iş kazası veya meslek hastalığı dosyası ile birlikte,
- Bir başka ünite de olması halinde, söz konusu belgelerin ölüm geliri bağlayacak üniteye intikal ettirilerek, ölüm geliri bağlayacak ünite tarafından iş kazası veya meslek hastalığı dosyası ile birlikte, ölüm nedeninin geçirdiği iş kazasına veya tutulduğu meslek hastalığına bağlı olup olmadığının tespiti için Kurum sağlık kuruluna gönderilecektir.

Sürekli iş göremezlik geliri almakta iken ölen sigortalıların; ölüm sebebini bildiren ölüm belgesi, ilgili makamlarca düzenlenen onaylı ölüm tutanağı, defin ruhsatı, gömme izin kağıdı, ölü muayene zabıt varakası, otopsi raporu veya doktor raporu gibi belgelerin temininin imkansız olduğu hallerde sigortalının ölümünden önce sürekli iş göremezliğine esas iş kazası veya meslek hastalığı dışında başka bir kaza geçirip geçirmediği ya da başka bir hastalığa yakalanıp yakalanmadığının mahallinde tahkiki Kurumun denetim ve kontrolle görevli memurları aracılığıyla yaptırılacaktır. Ancak sigortalının kesin ölüm sebebine ilişkin karar, bu belgeler ile sigortalının dosyasının tetkiki sonucunda Kurum sağlık kurulunca verilecektir.

Geçirdiği iş kazası veya tutulduğu meslek hastalığı sonucu tedavi görmekte iken vefat eden sigortalının sürekli iş göremezlik derecesinin tespiti ile ölüm nedeninin geçirdiği iş kazasına veya tutulduğu meslek hastalığına bağlı olup olmadığının tespitine ilişkin belgeler tedavi gördüğü hastaneden istenecek ve ölümün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olup olmadığına ilişkin karar, bu belgeler ile sigortalının dosyasının tetkiki sonucunda Kurum sağlık kurulunca verilecektir.

Sürekli iş göremezlik derecesi tespit edilmiş ve/veya sürekli iş göremezlik geliri alan sigortalıların ölümünün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olup olmadığının tespiti için ölüm ve sürekli iş göremezlik geliri dosyaları birleştirilerek, meslek hastalığına ilişkin ölüm sebebini tespitinin yapılabilmesi için ise ilgili hastanelerden hasta/sigortalı dosyası temin edilerek Kurum sağlık kuruluna gönderilecektir.

Ölüm nedeni ile ilgili Kurum sağlık kurulunca “ölüm nedeninin geçirdiği iş kazasına/tutulduğu meslek hastalığına bağlı olup olmadığına karar verilemeyeceği” kararı verildiğinde ölüm nedeninin iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olduğu tespit edilemediğinden, hak sahiplerine ölüm geliri bağlanmayacaktır.

3. 2008/Ekim Öncesi Ölen ve SİD Oranı %50'nin Altında Olup Ölüm Nedeni İş Kazası ve Meslek Hastalığına Bağlı Olmayan Sigortalıların Hak Sahiplerine Yapılacak İşlemler

Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğine 5/12/2017 tarihinde eklenen geçici 36. maddesi uyarınca, iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü %50 oranının altında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken

Kanunun yürürlük tarihinden önce ölen sigortalıların, ölümünün geçirdiği iş kazası veya tutulduğu meslek hastalığına bağlı olmaması nedeniyle gelir bağlanmamış hak sahiplerine ölüm geliri bağlanması imkânı getirilmiştir.

Buna göre;

- 5/12/2017 tarihinden sonra söz konusu haktan yararlanmak için talepte bulunacak sigortalıların hak sahipleri sosyal güvenlik il müdürlükleri/sosyal güvenlik merkezlerine müracaat edecektir.

- Hak sahiplerine bağlanacak gelir hesabında; sigortalıya ölüm tarihinde ödenen sürekli iş göremezlik geliri, ölüm tarihinden itibaren sürekli iş göremezlik gelirin e yapılan artışlar ve alt sınır kontrolleri dikkate alınarak 2008/Ekim ay başına taşınacak, hak sahiplerine Kanunun yürürlük tarihi itibariyle paylaşılacak, paylaşılan tutarlar bu tarihten sonra Kanuna göre alt sınır uygulanmadan ve seyyanen zamlara ilişkin kurallar esas alınarak ölüm geliri başlangıç tarihine taşınacaktır.

- Yönetmelik 5/12/2017 tarihinde yürürlüğe girdiğinden Kanunun 34. maddesine istinaden hak sahipliği koşulları ile Kanunun 97. maddesine istinaden zamanaşımı hükümleri 5/12/2017 tarihi itibariyle değerlendirilecektir.

- Yönetmeliğ in yürürlük tarihinden önce (5/12/2017) ölüm geliri talebinde bulunan ancak, iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünü % 50 oranının altında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken Kanunun yürürlük tarihinden önce ölen ve ölümün iş kazası veya meslek hastalığına bağlı olmaması nedeniyle talepleri reddedilen hak sahiplerinden konuyu yargıya intikal ettirenlerin, söz konusu davalarından feragat etmeleri ve Yönetmeliğ in yürürlük tarihinden sonra yeniden talepte bulunmaları halinde ölüm gelirleri bağlanacaktır.

- Yönetmeliğ in yürürlük tarihinden önce (5/12/2017) ölüm geliri talebinde bulunan ancak, talepleri reddedilmemiş hak sahiplerinden yeniden talep alınmaksızın ölüm gelirleri 5/12/2017 tarihini takip eden ay başından itibaren başlatılacaktır¹⁵.

¹⁵ **Örnek:**1/5/2006 tarihinde geçirdiği iş kazası sonucu meslekte kazanma gücünü %20 oranında kaybetmesi nedeniyle sürekli iş göremezlik geliri bağlanmış iken 1/1/2008 tarihinde vefat eden sigortalının hak sahiplerine ölüm tarihinde uygulanan 506 sayılı Kanun hükümleri gereğince ölümünün geçirdiği iş kazasına bağlı olmaması nedeniyle gelir bağlanmamıştır. Ancak, hak sahibi eş ve çocuğ un Yönetmeliğ in yürürlük tarihinden sonra 1/2/2018 tarihinde yeniden talepte bulunması ve Kanunun 34. maddesine göre hak sahibi niteliği taşıması halinde, Yönetmeliğ in yürürlük tarihini (5/12/2017) takip eden ay başı olan 1/1/2018 tarihinden itibaren hak sahiplerine ölüm geliri bağlanacaktır. Hak sahiplerine bağlanacak gelir, sigortalıya 1/5/2006 tarihinde ödenen sürekli iş göremezlik gelirin in, ölüm tarihinden itibaren sürekli iş göremezlik gelirin e yapılan artışlar ve alt sınır kontrolleri dikkate alınarak 1/10/2008 tarihine taşınması, bu tarih itibariyle hak sahiplerine paylaşılması ve paylaşılan tutarların bu tarihten sonra Kanuna göre alt sınır uygulanmadan ve seyyanen zamlara ilişkin kurallar esas alınarak 1/1/2018 tarihine taşınması suretiyle hesaplanacaktır. **2014/29 Genelge.**

Ölüm Geliri Dosyalarının Tasnifi

4/1-(a) sigortalıları için sürekli iş göremezlik geliri dosyası ile ölüm geliri dosyalarında; 4/1-(b) sigortalıları için ise sigortalı dosyasında bulunması gereken belgeler ile bunların tasnif sırası aşağıda belirtilmiştir.

Ölüm Geliri Dosyalarının Tasnifi ve Dosyalarda Bulunması Gereken Belgeler;

Nüfus kayıt örneği, sağlık kurulu raporu ve Kurum sağlık kurulunun kararı (malul çocuklar için), gerekli görülmesi halinde öğrenci belgesi, Genelge ekinde (Ek-2) yer alan Gelir/Aylık/Ödenek Talep Belgesi, Kurumun denetim ve kontrol ile yetkilendirilen memurları tarafından düzenlenen tahkikat raporu, tutanak ve ekleri, sigortalının geçirdiği iş kazası veya tutulduğu meslek hastalığı sonucu mu, yoksa başka bir nedenle mi öldüğünü belirtir ölüm tutanağı, defin ruhsatı, gömme izin kağıdı, ölü muayene zabıt varakası, otopsi veya doktor raporundan biri, iş kazası ve meslek hastalığı bildirim formu, dilekçeler, yazışmalar ve peşin sermaye değeri tabloları.

Buna göre, 7194 ve 7226 sayılı kanunlar ile emeklilik mevzuatında yapılan söz konusu düzenlemeler gereğince 6/11/2018 tarihli ve 2018/38 sayılı Genelgede yapılan değişikliklerde dikkati çeken hususlardan biri, Kısım/İkinci Bölüm “Alt Sınır Aylıkları” başlığı altına “5. Kanunun Ek 19’uncu maddesine Göre Yapılacak İşlemler” alt başlığı açıklamaları ile birlikte eklenmiştir.

“5. Kanunun Ek 19’uncu maddesine Göre Yapılacak İşlemler”, 18/1/2019 tarihli 30659 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe giren **7161 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun** 42. maddesi ile yayımı tarihini takip eden ödeme dönemi olan 2019 yılı Şubat ayı ödeme döneminden itibaren uygulanmak üzere Kanuna ek 19 uncu madde eklenmiş olup, bu madde; Kapsamında, **ölüm geliri alanların gelir ödemelerinin bu madde kapsamda yükseltilmeyeceği ifade edilmektedir.**

4. Gelirlerin Birleşmesi

Ölüm geliri ile ilgili diğer değerlendirme, 5510 sayılı kanunun 54. maddesinde ele alınan gelirlerin birleşmesidir. 54. maddeye göre, sürekli iş göremezlik geliriyle birlikte ölen eşinden dolayı da gelire hak kazanan eşe her iki geliri, Ana ve babadan ayrı ayrı gelire hak kazananlara, yüksek olan gelirin tamamı, az olanın yarısı, Birden fazla çocuğundan gelire hak kazanan ana ve babaya, en fazla ödemeye imkân veren ilk iki dosyadan yüksek olan gelirin tamamı, düşük olan gelirin yarısı, Hem eşinden, hem de ana ve/veya babasından ölüm gelirine hak kazananlara, tercihine göre eşinden ya da ana ve/veya babasından bağlanacak geliri, Evliliğin ölüm nedeniyle sona ermesi durumunda sonraki eşinden de gelire hak kazananlara tercih ettiği geliri bağlanmış olacaktır (Korkusuz ve Uğur, 2022: 286; Balcı 2019: 117-118; Ekin, 2016: 94-125).

5. Ölüm Gelirinin Bağlanması Halinde Sorumluluk ve Rücu

5510 sayılı SSGSS kanununun 21., 23. ve 76. maddeleri ile SSİY 45. maddesinde İş kazaları ve meslek hastalıkları bakımından işverenin, kurumun ve üçüncü kişiler için sorumluluk ve rücu söz konusudur. “Kanunun 21. Maddesinin öngördüğü, genel hukuk ilkelerinden ayrı bir hukuksal temele dayalı, sosyal sigortalar hukukuna özgü sorumluluk esaslıdır. Bu sorumluluk türü iş kazası ya da meslek hastalığının oluşumunda işverenin kanunda belirtilen davranışlarının etken olması temeline dayanmaktadır” (Güzel, vd., 2021: 434).

Aslında, “İş kazası ve meslek hastalığı nedeniyle Kuruma rücu hakkı tanınmasının esas nedeni işverenleri iş sağlığı ve güvenliği konusunda gerekli ve bütün önlemleri almaya teşvik etmektir. SGK’ye rücu hakkı tanınmasının bir diğer amacı da iş kazası geçiren veya meslek hastalığına uğrayan sigortalıya veya ölüm halinde hak sahiplerine yaptığı parasal yardım neticesinde Kurumun malvarlığında meydana gelen azalmanın giderilmesidir” (Soy, 2020: 109).

Bununla birlikte, “5510 sayılı Kanuna göre üçüncü kişinin eylemi sonucu ölüm bir iş kazası niteliği taşıyorsa bu durumda hak sahiplerine koşulların varlığı halinde, yani ölüm aylığı bağlanması için gerekli prim gün sayısı ya da sigortalılık süresinin mevcut olması halinde ölüm gelirinin yanında ölüm aylığı da bağlanacaktır. Gerçekten 5510 sayılı Kanun m. 54/1, (c) hükmü uyarınca, “Malullük, yaşlılık, ölüm sigortaları ve vazife malullüğü ile iş kazası ve meslek hastalığı sigortasından hak kazanılan aylık ve gelirler birleşirse, sigortalıya veya hak sahibine bu aylık veya gelirlerden yüksek olanın tamamı, az olanın yarısı, eşitliği halinde ise iş kazası ve meslek hastalığından bağlanan gelirin tümü, malullük, vazife malullüğü veya yaşlılık aylığının yarısı bağlanır”. Dolayısıyla bu ihtimalde hak sahiplerine hem ölüm sigortasından ölüm aylığı hem de iş kazası ve meslek hastalığı sigorta kolundan ölüm geliri bağlanabilecektir. Bu durumda bağlanan ölüm aylığının rücuu açısından üçüncü kişinin kasti eylemi aranırken, bağlanan ölüm geliri açısından ise kast dışındaki diğer kusur halleri yeterli olacaktır. Zira 5510 sayılı Kanun m. 21/4 hükmü uyarınca iş kazası üçüncü bir kişinin kusuru nedeniyle meydana gelmişse, sigortalıya ve hak sahiplerine yapılan veya ileride yapılması gereken ödemeler ile bağlanan gelirin başladığı tarihteki ilk peşin sermaye değerinin yarısı, zarara sebep olan üçüncü kişilere ve şayet kusuru varsa bunları çalıştıranlara rücu edilir. Görüldüğü gibi m. 21/4 hükmü uyarınca üçüncü kişiye rücuda kast gerekli olmayıp, üçüncü kişinin genel olarak kusurlu olması gerekli ve yeterlidir. Bu nedenle üçüncü kişiye rücu edilen tutarın kaynağının ölüm aylığı mı yoksa ölüm geliri mi olduğunun belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak bu belirlemeden sonra olayda kastın mı aranacağı yoksa diğer kusurluluk hallerinin

varlığının yeterli olup olmayacağı söylenebilecektir”¹⁶ (Caniklioğlu ve Kovancı, 2022: 482).

6. Gelir Bağlanmayacak Haller

5510 sayılı Kanununun 56. maddesine göre, (Değişik birinci fıkra: 17/4/2008-5754/36 md.) Ölen sigortalının hak sahiplerinden;

a) Kendisinden aylık bağlanacak sigortalıyı veya gelir ya da aylık bağlanmış olan sigortalıyı kasten öldürdüğü veya öldürmeye teşebbüs ettiği veya bu Kanun gereğince sürekli iş göremez hale veya malûl duruma getirdiği,

b) Kendisinden aylık bağlanacak sigortalıya veya gelir ya da aylık bağlanmamış olan sigortalıya veya hak sahibine karşı ağır bir suç işlediği veya bunlara karşı aile hukukundan doğan yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmemesi nedeniyle ölüme bağlı bir tasarrufla mirasçılıktan çıkarıldıkları, hususunda kesinleşmiş yargı kararı bulunan kişilere gelir veya aylık ödenmez. Ödenmiş bulunan gelir ve aylıklar, 96. madde hükümlerine göre geri alınır. Eşinden boşandığı halde, boşandığı eşiyse fiilen birlikte yaşadığı belirlenen eş ve çocukların, bağlanmış olan gelir ve aylıkları kesilir. Bu kişilere ödenmiş olan tutarlar, 96. madde hükümlerine göre geri alınır.

7. Evlenme Ödeneği

Evlenmelerinden dolayı, gelir veya aylıklarının kesilmesi gereken kız çocuklarına evlenmeleri ve talepte bulunmaları halinde 5510 sayılı Kanununun 37/1 maddesine göre almakta oldukları aylık veya gelirlerinin iki yıllık tutarı bir defaya mahsus olmak üzere evlenme ödeneği olarak peşin ödenir. İki yıllık sürenin başlangıcı ise evlenme ödeneği alan hak sahibinin gelirinin kesildiği tarihtir. Zira kanunda evlenme ödeneği alan hak sahibinin gelirinin kesildiği tarihten itibaren iki yıl içerisinde yeniden hak sahibi olması halinde iki yıllık sürenin sonuna kadar gelir bağlanmayacağı açıkça düzenlenmiştir. Bu süre içerisinde tekrar gelire hak kazanamasa da genel sağlık sigortasından yararlanır (5510 60/1). Böylelikle kız çocuklarına evlenme ödeneği verileceği gibi bu ödenek, annelerinden dolayı kendilerine gelir bağlanmış kız çocuklarının evlenmeleri durumunda da verilecektir. Kız çocuk malul ise geliri kesilmeyeceğinden kendisine evlenme ödeneği de verilmeyecektir (Güzel, vd., 2021: 432).

¹⁶ Ayrıca bkz. “Yargıtay 10. Hukuk Dairesi de verdiği bir kararda, direksiyon hakimiyetini kaybetmesi nedeniyle kullandığı aracın devrilmesiyle meydana gelen trafik kazası sonucu sigortalının ölümüne neden olan davalı üçüncü kişinin eyleminde Kurumun rücu hakkının var olması için şart olan kast unsuru bulunmadığının belirgin olması karşısında, kazanın iş kazası olup olmadığı, sigortalının hak sahiplerine ölüm aylığı mı yoksa trafik iş kazasından dolayı gelir mi bağlandığının belirlenmesi gerektiğine hükmetmiştir, Yargıtay 10 HD, E 2016/12264 K 2019/456, 29.1.2019. Aynı yönde Yargıtay 10 HD, E 2016/13575 K 2019/452, 29.1.2019; Yargıtay 10 HD, E 2015/24171 K 2017/8400, 28.11.2017 Erişim Tarihi 1 Şubat 2022.”

Tablo 1: 2014 – 2021 Yılları 4/1-a ile 4/1-b Kapsamında Evlenme Ödeneği Yardımı Yapılan Kişi Sayısı ve Yapılan Ödeme Miktarı

Yıl	4/1-a		4/1-b	
	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (TL)	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı (TL)
2014	13.053	110.115.714,16	5.451	30.414.630
2015	14.646	115.716.921	5.779	32.215.540
2016	14.472	138.843.560	5.383	36.700.789
2017	12.304	172.819.987	5.875	43.376.878
2018	12.377	222.384.486	5.684	47.639.053
2019	12.150	219.112.802	5.285	55.635.260
2020	10.154	190.311.843	4.632	53.559.054
2021	14.714	258.273.258	5.713	72.125.811
Toplam	100.870	1.427.578.571.16	43.802	371.667.015

Kaynak: SGK Faaliyet Raporları, 2014-2021,

Tablo 1’de SGK yıllık faaliyet raporları projeksiyonunda 2014- 2021 yılları arasında evlenme ödeneği yardımı yapılan hak sahiplerine ve SGK tarafından yapılan ödeme miktarlarına ilişkin sayısal verilere yer verilmiştir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde ilgili yıllar arasında 4-a kapsamında evlenme ödeneğinden yararlanan kız çocuklarının sayısının ve ödeme miktarlarının 4-b kapsamında yararlananlara kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca 4-a ve 4-b kapsamında ödeme yapılan kız çocuklarının yıl bazında ciddi artışlar görülmemektedir.

8. Cenaze Ödeneği

5510 sayılı Kanun’un 20. maddesinin son fıkrası uyarınca, iş kazası veya meslek hastalığı nedeniyle ölen sigortalının hak sahiplerine Kanun’un 37/3. maddesine göre cenaze ödeneği verilir. İş kazası veya meslek hastalığı sonucu ölen sigortalının hak sahiplerine Kurum Yönetim Kurulunca belirlenip Bakan tarafından onaylanan tarife üzerinden cenaze ödeneği ödenir. Cenaze ödeneği, sırasıyla sigortalının eşine, yoksa çocuklarına, o da yoksa ana babasına, o da yoksa kardeşlerine verilir. Cenaze ödeneğinin üçüncü fıkrada sayılanlara ödenememesi ve sigortalının cenazesinin gerçek veya tüzel kişiler tarafından kaldırılması durumunda, üçüncü fıkrada belirtilen tutarı geçmemek üzere belgelere dayanan masraflar, masrafı yapan gerçek veya tüzel kişilere ödenir. Ancak cenaze, bahsi geçen yakınlar tarafından değil; gerçek veya tüzel üçüncü kişiler tarafından kaldırılmışsa, bu kişilerin yaptıkları belgelere dayanan masraflar, cenaze ödeneğinin tam miktarını geçmemek üzere kendilerine ödenir (Güzel, vd., 2021: 425; Korkusuz ve Uğur, 2022: 280; Kara, 2019: 147).

Tablo 2: 2014 – 2021 Yılları 4/1-a ile 4/1-b Kapsamında Cenaze Ödeneği Yardımı Yapılan Kişi Sayısı ve Ödeme Miktarı

Yıl	4/1-a		4/1-b	
	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı	Kişi Sayısı	Ödeme Miktarı
2014	19.186	7.961.799	***	15.468.641
2015	75.866	33.671.603	44.227	19.389.528
2016	66.098	31.875.464	43.417	20.771.111
2017	91.330	47.919.273	42.808	22.363.947
2018	94.507	55.899.644	42.481	24.654.395
2019	114.438	80.076.307	48.340	33.738.721
2020	152.259	99.245.193	56.239	44.552.963
2021	203.073	128.347.135	63.034	56.386.770
Toplam	816.757	484.996.418	340.546	237.326.076

*** 2014 yılına ait SGK faaliyet raporunda kişi sayısına ilişkin verilerde hatalı veri paylaşımı yapıldığı fark edilmiştir.

Kaynak: SGK Faaliyet Raporları, 2014-2021,

Tablo 2 'de ise 2014-2021 yılları verileri incelendiğinde 4-a cenaze ödeneği alan hak sahipleri ve ödeme miktarına bakıldığında 2014 yılı ile 2015 yılları arasında ciddi bir artış olduğu dikkati çekmektedir. 4/1-b kapsamında elde edilen verilerde hak sahipleri ve ödeme miktarı arasında yıllar itibariyle ciddi uçurumlar olmayacak bir artış olduğu söylenebilir.

9. Sonuç

Ölüm ve ölüm geliri ile sigortalılık açısından hak sahipliği ve hak sahiplerine yapılan yardımlar sosyal güvenlikte önemli kavram ve uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürekli tam ya da kısmi iş göremezlik geliri almaktayken veya iş kazası ve meslek hastalığı tedavisi devam etmekte iken ölen sigortalıların hak sahiplerine bağlanan ölüm geliri geride kalanlar için önem arz ettiği bilinmektedir. Kuşkusuz, ölüm, sosyal güvenlik açısından hem kısa vadeli hem de uzun vadeli riskler kapsamında değerlendirilen, aslında eş, çocuk, anne ve baba açısından yani hak sahipliği bağlamında geride kalan aile üyeleri için dikkate değer bir uygulamadır. Açıkçası, hak sahipleri sigortalı hayatta iken aldıkları desteği sigortalının vefatı sonrasında da sosyal güvenlik sisteminin yardımı ile sürdürecekları muhakkaktır. Bundan dolayı geride kalanlar açısından ölüm gelirinin dikkate değer bir uygulama olarak varlığı devam etmelidir.

Bilindiği gibi, ilgili sigortalıya hayatta olduğu dönemde, sürekli iş göremezlik ödeneği kendisine ödenmektedir. Buna karşın, sigortalının ölümü halinde, bu gelir Kanunun öngördüğü koşullar çerçevesinde hak sahiplerine intikal edecektir. Yıllar itibariyle ölüm geliri, evlenme ve cenaze ödeneklerinin hem 4-a hem de 4-b açısından aktarılan kişi sayısı sosyal güvenlik kurumu istatistiklerinden de görülmektedir. Bu durumda,

sürekli iş göremezlik gelirin yanı sıra gerekli şartların sağlanması halinde, hak sahiplerine evlenme veya cenaze ödeneği de ödenecektir. Ayrıca, kurum tarafından yapılan bu ödemeler, kusuru bulunan işveren veya üçüncü kişilere rücu edilebilecektir.

KAYNAKÇA

ALP, N. S. (2017). 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu Kapsamında Rücu Davaları (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

ALPER, Y. (2020). Sosyal Sigortalar Hukuku, 11. Baskı, Dora Yayıncılık, Bursa.

ARICI, K. (2022). Türk Sosyal Güvenlik Hukuku, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

AYDIN, M. A. (2009). Sosyal Güvenlik Hakkı, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Konya.

BALCI, M. (2019). Ölüm Gelir ve Aylıkları, Bağlanması, Kesilmesi, Geri Alınması, Birleştirilmesi, Haczi, Yetkin Yayınları, Ankara.

BALCI, M. (2011). “Hak Sahibi Ana ve Babanın Ölüm Aylığı ile ilgili Sorunlar”, Sicil Dergisi. Haziran 2011. 147-154.

BİNGÖL, S. (2020). İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sigortalarında İşverenin Sorumluluğu (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

CANIKLIOĞLU, N. (2006). Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanun Tasarısına Göre Kısa Vadeli Sigorta Hükümleri. Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi. 50-92.

CANIKLIOĞLU, N., KOVANCI, N. (2022) “5510 Sayılı Kanuna Göre Sosyal Güvenlik Kurumunun Ölüm Sigortası Kapsamında Üçüncü Kişilere Rücuunda “Kast” Şartının İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt 28, Sayı 1, Haziran 2022, MÜHF-HAD ISSN: 2529-0142, 466-488, DOI:10.33433/maruhad.1098174.

EKİN, A. (2016). “Zorunlu Sigortalılık İlkesi Kapsamında Sigortalılık Hallerinin Çakışması ile Gelir ve Aylıkların Birleşmesi”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 6 (1), 94-125.

EZER, B. (2021). Kişisel Durum Değişikliklerinin Sosyal Güvenlik Hukukundaki Etkileri, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-65 Ankara.

GÜZEL, A., OKUR, A. R., CANIKLİOĞLU, N., (2021). Sosyal Güvenlik Hukuku, Yenilenmiş 19. Bası, Beta, Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

<https://www.haberturk.com/sehit-madencilerin-ailelerine-destek-kapsami-genisliyor-3533048-ekonomi> 27.10.2022 (Erişim Tarihi: 26.11.2022).

<https://www.sgk.gov.tr/Content/Post/2eb7ca77-da9a-4c74-8cc1-de9d9c9490a1/Olum-Geliri-2022-05-13-09-03-08> (Erişim Tarihi: 26.11.2022).

<https://www.tbmm.gov.tr/Tutanaklar/Tutanak?BirlesimSiraNo=14945&BaslangicSayfa=48&BitisSayfa=48&Tur=B> (Erişim Tarihi: 27.11.2022).

<https://www.meslek Hastaligi.net/koronavirusten-olen-bir-saglikcinin-ailesine-ilk-kezolun-geliri-baglandi/> (Erişim Tarihi: 24.11.2022).

<https://saglikdunyasidergisi.com/haber/covid-19-meslek-hastaligi-sayildi-9251.html> (Erişim Tarihi: 28.11.2022).

KARA, T. (2019). İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Ölüm, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

KARAAHMETOĞLU, A. (2021). “Sosyal Güvenlik Sisteminde İş Kazasına Uğrayan Sigortalıya ve Sigortalının Ölümü Halinde Hak Sahiplerine Tanınan Haklar”. Journal of Social Policy Conferences, 81, 213-244. <https://doi.org/10.26650/jspc.2021.81.876998>, s.234. (Erişim Tarihi: 27.11.2022).

KARADENİZ, O. (2012). “Dünya’da ve Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Koruma Yetersizliği”, Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi 3, 15-75.

KORKUSUZ, R., UĞUR, S. (2022). Sosyal Güvenlik Hukuku, Gözden geçirilmiş ve güncellenmiş 8. Baskı, Ekin Basım, Yayım ve Dağıtım, Bursa.

SGK Yıllık İstatistikleri 2012-2021 Yılları Arası.

SOY, M. (2020). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Kısa Vadeli Sigorta Kolları ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırma: Almanya, Birleşik Krallık ve İsveç Örnekleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ŞAKAR, M. (2014). Sosyal Sigortalar Uygulaması, Beta Yayınları, İstanbul.

TUNCAY, A. C., EKMEKÇİ, Ö., (2021). Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 21. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

YILDIRIM, H. B. (2020). Destekten Yoksun Kalma Tazminatı, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzincan.

KİTAP İNCELEMESİ*

SİMETRİ, NEDENSELLİK VE ZİHNİN ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
(MICHAEL LEYTON; CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS: MIT PRESS,
1992 EDİTÖR: STEFAN WERMTER)**
MONIKA KRISHAN***
ÇEVİREN: ÜNSAL OZAN KAHRAMAN†****

Bilişsel bilimciler, zihin ile dış dünya arasındaki ilişkinin doğasına işaret ederken genellikle ‘*Temsil Açıklamadır*’¹ ifadesini kullanır. Belirli bir uyarıyı ‘açıklamaktan’ oluşan bu bilinç, sezgilerimizle uyumlu görünmektedir. Fakat zihin bağlamında ‘açıklama’ nedir? ‘Simetri, Nedensellik, Zihin’ (SNZ), bu terimi izah etmeye çalışır ve bunu yaparken zihnin çevremizdeki sonsuz çeşitlilikteki uyarıyı anlamlandırmasının nasıl mümkün olduğunu gösterir. Kitapta zihinsel temsilin bu yorumu, Bilişsel Bilimin farklı disiplinlerini birleştiren genel bir biliş teorisi olarak sunulur ve ‘açıklama’ ve ‘temsil’ nosyonlarını ‘soyut grup teorik kavramlar’ açısından nicelleştirir.

Zihin bir uyarıcının belirli bir temsiline nasıl ulaşır? Neden bu temsil ortaya çıkar da bir başka temsil çıkmaz? Neden bazen aynı uyarıcının farklı algıları arasında gidip geliriz? Uyarıcı bize kendisi hakkında ne demekte? Zihin neden ‘uyarının duyularla ifade edilenden daha fazla bir şey olduğu varsayımı’ altında çalışır? SNZ, bu sorunsallara geniş bir yelpazede radikal çözümler sunar. 1. Bölüm (İşlem Geçmişini Kurtarma), bilinci uyarmaya dair organizasyon hakkında genel kabul gören prensipleri irdeler. 2. Bölüm (İzler) ve 3. Bölüm (Radikal Hesaplamalı Vizyon), bu ilkelerin görsel uyarılara uygulanmasını ele alırken 7. Bölüm ise dilsel temsilleri içerir. 8. Bölüm, görsel bilişin uygulamasını sanatın algılanmasına kadar genişletir. 9. Bölüm, sosyal çevrenin kalitesi ile insan zihninin durumu arasındaki etkileşimi gösterir. 4, 5 ve 6.

* *Cognitive Systems Research* 8 (2007), 131–133, DOI: 10.1016/j.cogsys.2006.11.001

** Bu çeviri çalışmayı kontrol eden Prof.Dr. Fuat BALCI’ya (Manitoba Üniversitesi) teşekkür ederim.

*** Rutgers Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, New Jersey, ABD, monika.krishan@gmail.com

**** Dr.Öğr.Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İktisat Bölümü, ukahraman@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9060-0023

¹ Bu ifade, ‘Simetri, Nedensellik, Zihin’ eserinin yazarı Michael Leyton tarafından ileri sürülmüştür ve hali hazırda bilişsel bilim topluluğu tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

Bölümler, SNZ'nin özünü oluşturur. Burada Leyton, fikirlerini nicel bir biliş teorisi olarak örgüler ve grupların soyut doğasının, bu fikirlerin hemen hemen her çalışma alanına genelleştirilebilmesini nasıl mümkün kıldığını gösterir.

Bu kitapta sunulan ana fikirlerden biri; temsilin, uyarana, bu özel uyararı üreten bir dizi işlemle yapılandırılan makine benzeri bir tanım vermeyi içerdiği. Böylece bir uyararı, uyarana mevcut biçimini vermek üzere ilerleyen bir dizi işlem tarafından belirlenir. Leyton'a göre, her uyararı nesnesi, en az ayırt edilebilirlik durumunda algılanır. Yani zihin, uyararı maksimum homojen olan bir durumdan kaynaklanmış olarak algılar. İlişkili işlemler dizisi, daha sonra özelliiksiz bu 'orijinali' daha da farklılaştırılmış bir şeye dönüştürür, tıpkı bir embriyonun çeşitli cenin aşamaları boyunca tanımı her aşamada gelişen hareketi gibi. Dolayısıyla ana fikir, zihin için bir uyararının zaman içinde donmuş statik bir nesne olmadığı, aksine uyararının mevcut biçiminden çıkarılan bir evrimsel geçmişle geldiğidir. Yani zihin, bir cismin şeklinden, onun böyle olmasına neden olan kuvvetler hakkında bilgi edinir. Örneğin, çukurlu bir gazoz kutusu, önce düz bir kutu olan ve daha sonra başka bir nesne tarafından etki edilerek kutunun tahrip edilmiş bir şey olarak algılanır. Leyton, zihnin bir uyarıcı nesnenin temsiline oluşturma sürecinde, nesnenin tarihini olduğu gibi ortaya çıkarmaya çabaladığını savunur. Temsil, uyararının hali hazırdaki durumunda olmasına neden olan çeşitli süreçler açısından uyararı nesnesinin geçmişinin izlenmesini içerdiğinden, tabi ki sonuç, uyararının nedensel bir geçmişidir. Leyton, burada, iz bırakmayan süreçlerin kurtarılamayacağına dikkat çekiyor. Dolayısıyla bir nesnenin algılanan şekli, aslında ona tarihini de verir.

Öyleyse zihin, uyarıcıya ait geçmişin kurtarılmasını nasıl başarır? Leyton, temsil sürecinin genelliğine vurgu yaparak bu süreci yapılandıran birkaç ilkeyi bir araya getirdi. Bunlardan biri; bir uyararı nesnesinin temsiline, uyararı ilk durumundan mevcut durumuna dönüştürmek için gereken işlem sayısı açısından en kısa olanı olduğunu savunan Geçmiş Minimizasyon İlkesidir. Başka bir deyişle, bu temsil, uyararının en kısa nedensel geçmişine karşılık gelir. Mükemmel pürüzsüz bir soda kutusu örneğini anımsayın. Bu sodanın pürüzsüzlüğü, bir dizi zıt, deforme edici kuvvetin uygulanmasına bağlanabilirse de, Leyton'un iddiası; zihnin, herhangi bir deformasyonun olmadığı bir nedensellik patikasında, soda kutusunun çok daha kısa bir nedensel geçmişini oluşturduğudur. Bir nesnenin çoklu temsillerinin nesnenin

çoklu nedensel geçmişinden kaynaklandığı söylenir. Örneğin, çapı yüksekliğine eşit olan bir metal kutu, uzayda dikey bir çizginin dönmesi sonucu veya bir dairenin ötelenmesi olarak duyumsanabilir. ‘Minimal’ bir temsil fikri, psikoloji disiplinde bilgi işleme süreçlerinin popülerleştiği trendin başlangıcından beri şu veya bu biçimde hep var olmuştur. Bununla birlikte, literatürde atıfta bulunulan minimizasyon kavramı, tipik olarak bir uyarın ögesinin tanımlayıcı karmaşıklığında bir azalmayı içerir. Leyton'un buradaki önerisi, geleneksel Kolmogorov/Chaitin karmaşıklığından en az iki bakımdan ayrılır. Öyle ki Kolmogorov/Chaitin, zihin tarafından üretilen gerçek temsil hakkında herhangi bir iddiada bulunmaz, yalnızca, bir uyarın için, bir ‘açıklama dili’ üzerinden ‘en kompakt’ bir açıklama üretmenin mümkün olduğunu iddia eder. Leyton'un “temsili” şu an inceleme için mevcut olabilecek veya olmayabilecek uyarının önceki haline referanslar içerirken, Kolmogorov/Chaitin karmaşıklığında ‘açıklama’ yalnızca uyarının mevcut durumuna atıfta bulunur. Örneğin, Leyton'un zihni, bir dikdörtgeni sadece ‘karşılıklı kenarları eşit uzunlukta olan dört kenarlı bir şekil’ olarak değil, ‘tüm kenarları eşit uzunlukta kare gibi dört kenarlı bir şekil üzerinde gerçekleştirilen bir gerdirme işleminden elde edilen karşılıklı kenarları eşit olan dört kenarlı bir şekil’ olarak temsil ederdi.

SNZ'de Geçmiş Küçültme İlkesini tamamlayan ve nedensel geçmişin kurtarılmasını daha da belirleyen Simetri İlkesidir. İnsanoğlu, simetrinin doğada yaygın olarak bulunmasından her zaman etkilenmiştir. Gestaltistler, zihnin çevrede meydana gelen düzenliliklere duyarlı olduğunu ilk öne sürenlerdendi. Fakat Leyton, simetri algılamının kendi içinde bir son olmadığını savunur. Leyton'a göre, simetri algılamak, bir uyarının nedensellik patikasını iki özel yolla tanımlamaya hizmet eder. İster iki boyutlu bir şekil ister bir cümle olsun, bir uyarın nesnenin geçmişi çözümlenirken nesnede mevcut olan simetriten korunur. Dolayısıyla bir dikdörtgenin (bir karenin) ‘geçmiş’, dikdörtgende var olan yansıma simetriten korunarak seçilir. Fakat zihin bu simetriyi koruyan koşullarla tutarlı olan birçok geçmişten hangisini açıklar? Bu sorunun cevabı da uyarıcının mevcut simetriten veya daha doğrusu buna karşılık gelen simetri eksenleri üzerinden kolayca verilebilir. Zihindeki uyarının geçmişini uyarının şimdiki durumuna kadar getiren özel işlemin, aslında bu simetri eksenlerinin yönleri boyunca hareket ettiği varsayılabilir. Dikdörtgen örneğinde, kareyi dikdörtgene dönüştüren germe hareketinin yönü, dört kenardan hangisinin daha uzun olduğuna bağlı olarak

dikey veya yatay simetri ekseni boyunca olacaktır. Böylece, bunun tersi olarak, (i) dikdörtgenin simetri eksenlerini belirleyerek ve (ii) uygun simetri ekseni boyunca gerdirme işleminin tersini yaparak dikdörtgenden bir kare de elde edilebilir. Bunu yaparken dikdörtgende bulunan simetriyi korunduğunu gözlemleyiniz. Böylece şimdiden geçmişe giden patika, sürecin her aşamasında mevcut asimetrisi ortadan kaldırarak uyarandaki mevcut simetriyi arttırmayı içerir. Dolayısıyla zihinde nedensel geçmişin geri kazanılması, uyarana ait asimetrisinin veya homojen olmayan özelliklerin varlığına bağlı olarak karakterize edilir. Küre gibi mükemmel simetrik bir uyarıcı nesne, kendi 'nedeni' hakkında hiçbir bilgi içermez. Kürenin, örneğin insansı bir biçimden kaynaklandığı bir durum hayal edilebilir. Ancak Leyton'a göre, zihin küreyi böyle görmez. Öyle ki Leyton, asimetrisi gitgide artan geriye dönük bir nedensellik patikasında iz süren bir yordamın zihnin tasarımına aykırı olduğunu savunur.

Örgütlenmenin içsel ilkelerinin, gerçek olabilecek veya olmayabilecek nedensel tarihleri belirlediği savı; Leyton'un, zihnin dünyayı anlamlandırma onu keşfetmekten ziyade ona bir yapıyı dayattığı görüşünü desteklediğine işaret eder. Bu iddia makul görünse de, daha fazla açıklama gerektirebilir. Örneğin, uyarıcı nesneyi çevreleyen bağlamın, çıkarımsama yapılan nedensel geçmişin türü üzerinde az çok etkilediğini kabul etmek oldukça akla yatkındır. Dahası, zihnin kendi tarihi, başka bir deyişle, geçmişte nedensel tarihler oluşturma deneyimi, mevcut nedensel tarihlerin çıkarılması sürecini karakterize edebilir. Nispeten pürüzsüz bir yüzeye sahip bir kaya hayal edin. Bu kayanın görünümü, daha büyük bir asimetri durumundan kaynaklanan su veya belki diğer sert cisimler tarafından aşınma izlenimi verebilir.² Fakat bu tespitin, SNZ'nin nesnenin şimdiki zamanından geçmişine geçerken işaret ettiği simetri koruma ilkesiyle mutlak anlamda çeliştiği söylenemez. Leyton'un amacının, gerçek uyarıcı nesne, mevcut bağlam ve zihnin kendisinden oluşan büyük sisteme koruma ve küçültme ilkelerinin uygulanmasını sağlamak olduğu tahmin edilebilir. Bununla birlikte, bu oldukça önemsiz bir meseledir ve buradaki muhtemel amaç, okuyucuyu sorunsala tamamlanmış bir çözüm sunmaktan ziyade onu bu satırlar

² Bu konu Michael Leyton tarafından 'A Generative Theory of Shape' başlıklı sonraki kitabında ele alınmıştır (New York: Springer-Verlag, 2001).

boyunca bir keşif yapmaya motive etmektir. Her halükarda, Leyton'ın teorisinin bu özel yorumu, eğer doğruysa, zihni ve çevreyi bir sürekliliğin/akışın parçaları yapar. Bir uyarının simetrisi aracılığıyla onun nedensel tarihinin zihnimize izini sürdüğümüzü ortaya koyduktan sonra Leyton, kitabın devamında aynı fikirlerin bizi çevreleyen sanat, müzik ve mimaride de örneklendirileceğini gösterir. Yani, dış dünyanın zihnimize nasıl temsil edildiğini belirleyen ilkeler, aynı zamanda bir sanatçının yaratıcı sürecini de yönetir (sanatçının çalışmasının oldukça alışılmadık bir şekilde nasıl ele alındığını görmek için kitabın Picasso'nun resimleriyle ilgili bölümüne bakınız). Leyton, bu süreçlerin estetik tercihlerimizi de etkilediğine inanıyor. Bazı uyarılar, özel nedensel geçmişleri dolayısıyla diğerlerine göre özellikle daha çekicidir. Bunlar, ya çok basit ya da çok karmaşıktır ve nedensel açıklamalarının üretilmesine dair kolaylığı ya da zorluğu iyi yansıtır. Aşk artık sadece feromon aktivitesinin bir ölçüsüdür; güzellik, SNZ'nin öne sürdüğü üzere, sadece bakanın temsil çabasını yansıtır. Bir alandaki acemiler ve uzmanlar, aynı uyarın nesnelere farklı temsiller verme eğilimindedir. Bir uyarıcının algılanan karmaşıklığının, onun nedensel patikasının izinin bir fonksiyonu olduğu göz önüne alındığında, uzmanlar ve acemilerin karmaşıklık algılarında ve dolayısıyla bu uyarının arzu edilirliğinde farklılık göstermeleri doğaldır. Leyton'a göre, sanat sergilerine verilen tepkilerdeki muazzam farkların arkasında bu vardır.

'Simetri, Nedensellik, Zihin', ilginç bir okumadır. Kitapta zihin anlaşılması zor bir tartışma konusu olduğunda kaçılması zor olan özellikleri olan muğlaklıktan ve gereksiz retorikten uzak durulmuştur. Açıklanan sayısız fikir ilgi çekicidir ve geniş bir fenomen kitlesine potansiyel uygulanabilirlikleri açısından umut vericidir. Leyton, belirli alanlara yönelik uygulamaları ayrıntılı olarak irdelemek için ciddi bir emek sarf ederken, diğer pek çok alanın keşfi bir nevi egzersiz olarak okuyucuya bırakılmıştır. Sezgisel olarak ne kadar çekici olursa olsun, zihin teorileri kesinlikle deneysel kanıtlarla desteklenmelidir. Kitapta özellikle görsel biliş alanında olmak üzere çeşitli hipotezler için deneysel destek, ya Leyton'ın kendi araştırması üzerinden ya da daha önce var olan sonuçların yeniden yorumlanması yoluyla sağlanmıştır. Ancak diğer bazı hipotezler daha fazla açıklama ve doğrulama gerektirmektedir. Kitabın sonunda, biliş disiplini öğrencisi bir karar vermek durumunda kalır. Öyle ki ya Leyton'ın çalışmalarını genişletecek ya da zihnin tamamen farklı bir hikâyesini deneyecektir.

Fakat her seçim kendi tuzaklarıyla birlikte gelir. İlk seçenek ne kadar cazip olursa olsun, bir çıkmaza yol açabilirken, ikincisi tekerleğin yeniden icat edilmesiyle sonuçlanabilir.

Özellikle her şeyi açıklamaya çalışan bu kitap gibi özgün bir eser, tamamen göz ardı edilme tehlikesiyle karşı karşıyadır. SNZ; 1992'de ortaya çıkışından beri, havacılık mühendisliği, bilgisayar destekli tasarım, kontrol teorisi, meteoroloji, dilbilim, müzik, sinirsel büyüme modelleri, robotik ve hatta bilgisayarla görme gibi çeşitli alanlara önemli katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, SNZ'de önerilen fikirleri Bilişsel Bilim külliyatına uygulamak için çok az girişim olmuştur veya belki de buna dair hiç girişim olmamıştır. SNZ, Bilişsel Bilimi (Cognitive Science) takip eden herkes düşünülerek yazıldığından dolayı oldukça ilgi çekicidir. Her ne kadar SNZ'nin 'zamanının ötesinde' olabileceği tahmin edilebilse de, Bilişsel Bilimin Mantık, Bilgi Teorisi, Olasılık Teorisi ve Grafik Teorisi gibi disiplinlerden beslendiği gerçeği, SNZ'yi kesinlikle güncel yapar. Sıra dışılığının nedeni ne olursa olsun, SNZ'nin bir zihinsel organizasyon teorisi yolunda sunacağı çok şey vardır. Bilişsel Bilim, bir disiplin olarak büyük ölçüde deneysel araştırma sırasında keşfedilen belirli fenomenler tarafından karakterize edilir. Bu, daha çok, Yerçekimi Fiziğini 'düşen nesnelere' veya 'gelgitler' çalışması olarak algılamaya benzer. Bu gibi fenomenler, Bilişsel Bilimin yanı sıra Fiziğin evriminde gerekli adımlar olsa da, SNZ'deki fikirler; deneysel görevlerde kullanılan belirli uyaran türlerine odaklanmaktan ziyade, fenomenleri yansıttıkları örgütsel prensiplere göre sınıflandırarak bu alanda daha 'yukarıdan aşağıya bir yaklaşımı' yani daha 'büyük remimden bakan bir kavrayışı' motive etmek için yeterince zengindir. Örneğin, en genel anlamıyla 'simetri' kavramı, farklı uzman ve acemilerin belirli bir alana ait uyaranları zihinlerinde temsil etme yordamındaki öznel farklılıklarını ortaya çıkarmak için kullanılabilir.

Satranç alanını ve uzman satranç oyuncularının satranç modellerini acemilerden çok daha doğru bir şekilde hatırlama yeteneğini düşününüz. 'Uzmanın zaman içinde çıkardığı simetriteler nelerdir?', 'Uzman bu simetriteleri satranç örüntülerini temsil etmek, yani bu örüntülerin nedensel geçmişlerini kurtarmak için nasıl kullanır?' gibi sorular sorulabilir. 'Bu, uzmanların üstün hatırlama yeteneklerini açıklıyor mu?', 'Karşılık gelen alanın simetritelerinin farkında olmadan uyarana dair bir modeli hatırlamak mümkün mü?' vb. sorunsallar tartışılmalıdır. Gerçekten de SNZ'nin, aceminin

‘gürültü’ olarak algıladığı şeyin, uzmana göre yüksek derecede bir düzeni yansıtıyor gibi duyumsanabileceğini savunduğu söylenebilir. Bebeklerin düzenli çokgenleri tercih etmesi, zihinde basit iki-boyutlu simetrilerin doğuştan varlığı ve bu simetrilerin sağladığı temsil kolaylığı ile açıklanabilir. SNZ, geniş bir yelpazede çok yönlü özelliği üzerinden Bilişsel Bilimin tüm alanlarındaki çalışanlar için çok kıymetli bir kaynak durumuna gelmiştir. ‘Simetri’ kavramının ‘plan tanıma’ gibi bir alana uygulanması kolay olmasa da, bu hiçbir şekilde aşılmaz bir problem de değildir ve böyle bir çalışmanın faydası muhtemelen çok büyük olur. Okuyucunun Simetri, Nedensellik, Zihin kitabının bir kopyasını edinmesi tavsiye olunur. Öyle ki kitabın kapsamının tek sınırı, çalışmanın hangi alana uygulanacağıdır, yani çalışma sayısız alana uygulanmak suretiyle sınırsız potansiyele sahiptir.

TÜRKİYE'DE TURİZM GELİRLERİ, DÖVİZ KURU VE ENFLASYON ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ (2003.1-2021.6)

*Osman Bahadır SİNAN*¹⁷

ÖZET

Türkiye için 2003.1-2021.6 dönemine ilişkin olarak turizm gelirleri, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişki ARDL testi kullanılarak araştırılmıştır. Öncelikle, çalışmada durağanlığın belirlenmesi için ADF, PP, KPSS birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök testi sonuçlarına göre tüm verilerin düzeyde ve birinci farklarında durağan oldukları görülmüştür. Daha sonra seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı eş-bütünleşme testi ile incelenmiştir. Seriler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Yine ilgili modelden türetilen hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayıları tahmin edilmiş ve anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca Seriler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla ile Granger nedensellik testi sonucuna göre enflasyondan Turizm Gelirlerine doğru, ve KUR'dan TÜFE'ye doğru çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Gelirleri, Enflasyon, Döviz Kuru , ARDL Testi

Jel Kodu: A10, C01, C10

CAUSALITY RELATIONSHIP AMONG TOURISM REVENUES, EXCHANGE RATE AND INFLATION IN TURKEY (2003.1-2021.6)

ABSTRACT

This study investigates the relationships in Turkey among the tourism revenues, inflation and exchange rate on monthly basis over the period 2003.1 to 2021.6 by using the ARDL Cointegration test. Firstly, ADF PP, KPSS unit root tests were used to determine stationarity of the series. According to the result of the tests All of the variables that we have used in this study do not have the same degree of stability Then while the existence of a long-term relationship between the series was examined by the co-integration test, and The long-term relationship between the series was found. Finally, the error correction model derived from the relevant model was established, the short-term coefficients were estimated and concluded that it was significant. In addition, in order to determine the causality relationship between the Series, there is a bilateral causality relationship from inflation to Tourism Revenues and from exchange rate to inflation according to the Granger causality test result.

Keywords: Tourism revenues, Inflation, Exchange Rate, ARDL Test.

Jel Codes A10, C01, C10

¹⁷ Dr, Sermaye Piyasası Kurulu, bsinan@spk.gov.tr

Bu çalışmada belirtilen görüş ve ifadeler Sermaye Piyasası Kurulu'nun resmi görüşlerini yansıtmaz.

ORCID iD: 0000-0002-6588-7963

1.GİRİŞ

Yapılan araştırmada amaç, Türkiye’de toplam turizm gelirleri, dvız kuru ve enflasyon arasındaki ilişkiyi, 2003:1-2021.6 dönemine ilişkin ARDL testi ve Granger nedensellik testi kullanılarak araştırmaktır. Türkiye’de cari açığın kapatılması için turizm gelirlerinin artması önem kazanmaktadır. Son dönemlerde yüksek enflasyon olmasına karşın toplam turizm gelirlerinde artış olması beklenmektedir. Uzun yıllardır sürmekte olan cari açığın kapatılmasında turizm gelirlerinin arttırılması önem kazanmıştır. Yine enflasyonun yükselmesi nedeniyle artan fiyatlar turizm sektöründe de fiyat artışlarına neden olmaktadır. Çalışmada ilk olarak enflasyon dvız kuru ile turizm gelirleri arasındaki etkileşim incelenerek bu konuda bilgi verilecektir. Daha sonra aynı konuda yapılan çalışmalara ilişkin bilgiler verilecektir. İzleyen kısımda sayısal analiz yapılmakta, en son kısımda sonuç ve değerlendirmeler yer almaktadır.

1.1. Turizm Gelirleri, Enflasyon ve Dvız Kuru İlişkisi

Dünya genelinde ülkelerin turizmden sağladığı gelirler hızla artmakta ve bu artış diğer sektörlerdeki büyümeye kıyasla daha yüksek olmaktadır. Bu artışın nedenleri arasında, dünya genelinde orta sınıfın gelişmesi ve bu kesimin refahının artması, internet, iletişim ve ulaşım hizmetlerinin artması gibi etkenler ön planda olmaktadır (TTYD, 2019:61).

Dvız kurları yükseldiğinde turistik mal ve hizmetler ucuzlamakta, diğer ülke tercihlerine göre turistlerin taleplerin de artışlar olmaktadır. Dolayısıyla yerel para birimi değer kaybeden ülkenin turizm gelirlerinde artışlar meydana gelmektedir. Yerel para birimi değer kazanması ve süreklilik arz eden ülkelerde ise turizm gelirlerinde düşmeler meydana gelmektedir. Turizm gelirlerinin artması ilgili ülkede cari açık problemi yoksa ilerleyen dönemlerde kurlar üzerinde olumlu etki yaparak, ülke ekonomisinin daha iyi bir duruma getirecektir. Ancak Türkiye gibi cari açığı yüksek boyutlarda olan ülkelerde bu durum beklenmez.

Enflasyonun ortaya çıkardığı en bilinen sorun, satın alma gücünün aşınmasıdır. Enflasyon aynı zamanda belirsizlik yaratmakta olup bu belirsizlik nedeniyle de tasarruflar olumsuz etkilenmektedir. Türkiye’de enflasyon 2021 yılının ilk yarısını sonunda 17,53’e ulaşmıştır. Bu enflasyonun bir kısmı talep kaynaklı olup para arzı

artışı ve nüfus artışı gibi kaynaklardan beslenmektedir. Son dönemlerde ülkemizde döviz kuruna bağlı olarak da enflasyon da artışlar meydana geldiği görülmektedir. Zira ihracatta ara malı ithalatına bağlı bir yapı ve enerji ithalatına yurt dışına bağımlılık nedeniyle kurdaki artışlar enflasyonu etkilemektedir. Ayrıca konaklama sektörüne ilişkin ithal ürün tüketiminin yurtiçi tüketime oranı 2018 yılında, %10,99 gibi düşük bir orandır(TTYD, 2019:63).

Turizm sektöründe enflasyonda ulaşım fiyatları, konaklama fiyatları ve yiyecek içecek fiyatları gibi sektörlerdeki fiyat artışları ile ortaya çıkmaktadır. Ziyaret edilen ülkenin para birimi ve enflasyon oranı ziyaret eden ülke vatandaşlarının ülkesinin para birimi ve enflasyon oranına göre daha fazla artmışsa o ülkede turizm daha ucuz hale gelecektir. Ülkemize en fazla yabancı ziyaretçinin son yirmi yılın genelinde Avrupa ülkelerinden geldiği görülmektedir (TURSAB-2021:28). Bu dönemlerde enflasyon oranı artışı Avrupa’da Türkiye’ye kıyasla çok daha az olduğundan ve EURO kurunun da bu süreçte TL’ye göre çok daha değerli olduğundan, Türkiye’nin turizm açısından ucuz olmasının avantajlarını koruduğu görülmektedir.

2003 yılı başında döviz kuru TL olup 2021 yılı altıncı ayında 1,656 TL(6 sıfır artırılmış hali)olup 2021 yılı altıncı ayı sonunda 8,708’ TL’ye ulaşmıştır. Dolayısıyla toplamda yüzde 427 oranında değer kazanması söz konusudur. TÜFE endeksi 2003 yılı başında 94,77 iken 2021 yılı altıncı ayı sonunda 547,48 olmuştur. Dolayısıyla toplam yüzde 477 oranında artış kaydetmiştir. Bu dönemde enflasyon artışının döviz kuru artışından daha fazla olduğu görülmektedir.

2020 yılında COVID krizi nedeniyle içinde bulunduğumuz dönemde Dünya genelinde ise Merkez Bankaları tarafından uygulanan genişlemeci politikaların enflasyon eğimini arttırdığı görülmektedir. Yıllardır küreselleşme, mallar ve emek için daha verimli bir pazar yaratarak enflasyonu düşürmekle birlikte, küreselleşmenin geri çekilmesi enflasyonu arttıracığı yönünde beklentiler taşımaktadır (The economist, Erişim tarihi, 10.12.2021). Yine 2021 yılında Covid krizi etkilerinin daha az görülmesi ve döviz kurunda ciddi artışlar meydana gelmesi nedeniyle 2021 yılı toplamında 24.482.332 A.B.D Dolar Turizm geliri gerçekleşmiştir (TÜİK, Erişim tarihi,

08.02.2022). COVID krizi nedeniyle 2020 yılında turizm gelirlerinde tüm dünya da olduğu gibi ülkemizde de ciddi azalışlar olmuştur.

Türkiye’de 2000’li yıllarda gelirin arttığı, enflasyonun düştüğü ortamda yabancı sermaye girişine bağlı olarak kurda düşüşler olmuş ve turizm gelirlerinde de artışlar olmuştur. Ancak 2020’den itibaren faiz oranlarına indirimler gidilmesinin de etkisiyle yabancı sermaye girişlerinde azalışlar olmuş döviz kurunda ciddi artışlar yaşanmıştır. Türkiye’de turizm gelirleri 2009 yılında 25.064.448 ABD Doları iken 2019’da 34.520.332 ABD Doları olmuş, bu 10 yıllık dönemde de bu iki rakam arasında değerler kaydetmiştir (TURSAB, 2021). Turizm gelirlerinin ilgili dönemde istikrarlı bir şekilde artış kaydetmesi aynı zamanda rakip ülkelerin uyguladığı turizm maliyetlerine göre ülkemizin avantajlı olması gibi etmenlere de bağlı olmaktadır. Artan globalleşme ve ülkelerin dışa açılması ile birlikte son yirmi yıldır Türkiye’ye çok yakın Balkan ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerinde turizmin cazibeli hale getirilmesine yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu nedenle ülkemizin önümüzdeki yıllarda da turizm konusunda rekabet içinde kalacağı ve içinde bulunduğu coğrafya da bu rekabet gücünü avantaja çevirmesinin yollarını bulması beklenmektedir (TTYD, 2019:52).

2. Literatür İncelemesi

Literatürde turizm gelirleri, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkilere dair yapılan çalışmaların özeti aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Literatür Tarihçesi

Çalışmayı yapan Kişi ve Çalışma Tarihi	Bölge	Tarih Dönemi	Veriler	Kullanılan Analiz	Özet
Vogt (2008)	ABD	1973-2002	Turizm gelirleri, TÜFE, reel kur	Eş bütünleşme	Reel kur ve Enflasyon turizm gelirlerini olumsuz etkilemektedir.
Tse (2001)	Hongkong		Turizm gelirleri, TÜFE, reel kur	Regresyon Analizi	Turizme ilişkin sarfiyat reel döviz kuru ve enflasyonla bağlantılıdır
Dritsakis (2004)	Yunanistan	1960-2000	Turizm geliri Reel döviz kuru ve büyüme oranları	VAR, Granger Nedensellik	Turizm gelirleri ve reel döviz kuru bağlantısı vardır

Belloumi (2010)	Tunus	1970-2007	Turizm gelirleri ile reel döviz kuru ve büyüme oranları	Eşbütünleşme, Granger Nedensellik	Turizm gelirleri ile reel döviz kuru arasında uzun dönemde bağlantı vardır.
Erkan, Kara ve Harbalıoğlu (2013)	Türkiye	2005-2012	Turizm gelirleri, büyüme, Reel döviz kuru	VAR , Granger Nedensellik	Reel döviz kuru, Turizm gelirleri üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.
Şen ve Şit(2015)	Türkiye	2000-2012	Turizm gelirleri, Reel döviz kuru	Toda Yamamoto	Reel döviz kuru, Turizm gelirleri arasında karşılıklı ilişki var
Kayış ve Aygün(2016)	Türkiye	2003-2011	Turizm Gelirleri, Enflasyon	VAR, Granger Nedensellik	Döviz kuru ile Turizm gelirlerine arasında nedensellik ilişkisi yoktur
Yıldırım,Yıldırım ve Gülmez (2017)	Türkiye	2005-2015	Turizm Gelirleri, Enflasyon	VAR, Johansen Eş bütünleşme testi	Enflasyon oranı Turizm gelirlerini negatif etkilemekte olup, uzun dönemde aralarında ilişki vardır.
Albayrak(2017)	Türkiye	2010-2017	Turizm gelirleri, Reel döviz kuru	VAR, Granger Nedensellik	Reel döviz kurundan Turizm gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik vardır.
Sharma, Vashishat, Rishat(2019)	Hindistan	2003-2017	Turizm gelirleri, Reel döviz kuru	ARDL	Döviz kuru ve Turizm gelirleri arasında anlamlı ve negatif yönlü ilişki var.
Arslan ve Çetiner(2020)	Türkiye	2008-2019	Turizm gelirleri, döviz kuru	VAR	Döviz kuru ve Turizm gelirleri arasında anlamlı ilişki var.
Yaman ve Korkmaz(2020)	Türkiye	1996-2019	Döviz kurları ve BİST Turizm Endeksi	GARCH	Döviz kuru hareketliliği Turizm endeksi getirilerinde de belirsizlik yaratmaktadır.
Bingöl, Pehlivan, Han(2020)	Türkiye	1986-2019	Turizm gelirleri, döviz kuru, enflasyon , istihdam	Toda Yamamoto	Döviz kuru ile enflasyondan Turizm gelirlerine doğru nedensellik ilişkisi var

3. Veri - Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Turizm gelirleri (TUR), Döviz Kuru(KUR) ve Enflasyon (ENF) arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu analizde, 2003.1-2021.6 dönemine ilişkin, aylık verileri

kullanılmıştır. Turizm gelirleri olarak TCMB tarafından açıklanan istatistikler, Döviz kuru değişkeni olarak reel döviz kuru verileri, enflasyon oranı olarak TCMB tarafından ilan edilen tüketici fiyat endeksi (TÜFE) verisi esas alınmıştır. İlgili değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. Veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası EVDS'ye ait istatistiklerden temin edilmiştir.

Yapılan ekonometrik model aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$TUR=B_0+B_1ENF +B_2KUR+ut$$

TUR: TURİZM Gelirleri

ENF: Enflasyon Oranı(TÜFE Endeksi)

KUR: Reel Döviz Kuru

İlgili verilerin logaritması alınmıştır. Sadece iki ayrı değişkenin açıklayıcı değişken olarak bulunduğu analizlerde ayrıca nedensellik testi de yapılmıştır. Nedensellik testinde Granger analizinden yararlanılmıştır (Granger, 1986:25). Uygulamada üç değişken olduğu zaman daha farklı testlerde kullanılmaktadır.

Değişkenlerin durağanlık durumunun tespitinde ADF İstistiği ve PP İstatisti (1988) testi ve (1992) testi kullanılmıştır. Tablo 2' de Turizm gelirleri için sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 2: TURİZM GELİRLERİ Verisi Temel Testleri

Veri (SIC)	(-1) Düzey Değerleri	
	ADF İstistiği	PP
t-Değerleri	-4,715103*	-4,140490*
Olasılık	0,0009**	0,0064.**
Test Değerleri		
%1	-4.000122	-4.000122
%5	-3.430289	-3.430289
%10	-3.138717	-3.138717

H0: CA değişkeni birim kök içermektedir.

* Uygun gecikme uzunluklarıdır. ADF testinde Schwartz Bilgi Kriteri, PP ve KPSS testlerinde Barlett kernel kullanılarak Newey-West bant genişliğidir.

** Olasılık değeri, 0.05'ten küçük olduğu için H0 hipotezi reddedilir, seri durağandır.

Tablo 2'de 2003.1-2021.6 döneminde Turizm geliri verisi, ADF, PP, testi sonuçlarına göre düzey değerlerinde durağandır. KPSS testi sonuçlarına göre %1, anlam düzeyinde durağandır. KPSS testi sonuçlarına göre %5 ve %10 anlam düzeylerinde durağan değildir. Birinci derece farkları alındığında seri ilgili test sonuçlarına durağan hale gelmektedir.

Tablo 3: ENFLASYON Verisi Temel Testleri

Veri (SIC)	Düzye Değerleri		(-1) Düzye Değerleri	
	ADF İstatistiği	PP	ADF İstatistiği	PP
t-Değerleri	4.751260*	5,11441	-4.849514*	-10,2111
Olasılık	1.0000**	1.0000**	0.0005	0.0000**
Test Değerleri				
%1	-4.000907	-4.000907	-4.000907	-4.000907
%5	-3.430669	-3.430669	-3.430669	-3.430669
%1	-3.138941	-3.138941	-3.138941	-3.138941

Tablo 3'de 2003.1-2021.6 döneminde, Enflasyon verisi, ADF, PP istatistik değerlerine göre düzey değerlerinde durağanlığı sağlamamaktadır. Ancak bir sonraki farkları alındığında, seri ADF ve PP testi sonuçlarına göre ilgili test sonuçlarına durağan hale gelmektedir.

Tablo 4'de 2003.1-2021.6 döneminde için reel kur serisi, ADF, PP istatistik değerlerine göre düzey değerlerinde durağanlığı sağlamamaktadır. Ancak bir sonraki farkları alındığında, seri ADF, PP testi sonuçlarına durağan hale gelmektedir.

Tablo 4: KUR Verisi Temel Testleri

Veri (SIC)	Düzye Değerleri (-1) Düzye Değerleri			
	ADF İstatistiği	PP	ADF İstatistiği	PP
t-Değerleri	2.124368*	2,115633	11,55145*	11,02376
Olasılık	0.5289**	0.5338**	0.0000	0.0000**
Test Değerleri				
%1	-4.000907	-4.000907	-4.000907	-4.000907
%5	-3.430669	-3.430669	-3.430669	-3.430669
%10	-3.138941	-3.138941	-3.138941	-3.138941

3.1.ARDİ TESTİ

Peseran vd. (2001) tarafından bulunan ARDL testi aynı derece durağan olmayan seriler arasında ilişkinin saptanmasında sıklıkla kullanılmaktadır. Yapılan analizde ARDL testi kullanılmıştır.

$$TUR = B_0 + B_1 ENF + B_2 KUR + ut(1)$$

$$\Delta TUR_t = c_0 + \sum_{i=1}^m c_{1i} \Delta TUR_{t-i} + \sum_{i=0}^n c_{2i} \Delta ENF_{t-i} + \sum_{i=0}^n c_{3i} \Delta KUR_{t-i} +$$

$$\delta_1 TUR_{t-1} + \delta_2 ENF_{t-1} + \delta_3 KUR_{t-1} + \varepsilon(2)$$

Ekonometrik tahminin yapılabilmesi için ilk olarak (1) no'lu denklem tahmini yapılarak daha sonra uzun dönemli bir ilişki araştırılmaktadır. Bu konuda Wald testi yardımcı olmaktadır. Wald testine göre aşağıdaki hipotezler kurulmaktadır.

$$H_0 : \delta_1 = \delta_2 = 0, H_1 : \delta_1 \neq \delta_2 \neq 0 \quad (3)$$

Tahmin sonucunda bulunan F değeri, Peseran ve Smith tarafından (2001) geliştirilen analiz sonuçlarına göre elde edilen değerler ile karşılaştırılmaktadır.

Modelde, eş bütünleşme durumunun saptanmasının akabinde uzun dönem katsayılar tahmin edilmektedir. Bu tahminin yapılmasında (4) no lu eşitlikte belirtilen ARDL(m, n) modelinin kullanılması gerekmektedir.

$$TUR_t = c_0 + \sum_{i=1}^m c_{1i} TUR_{t-i} + \sum_{i=1}^m c_{2i} ENF_{t-i} + \sum_{i=1}^m c_{3i} KUR_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

ARDL(m,n) modeli yardımıyla değerler tespit edildikten sonra modelin tanımsal testleri yapılarak modelin uygunluğunun test edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. ARDL'ye dayanan bir hata düzeltme modeli kurularak hata modelinin çalışıp çalışmadığı araştırılmalıdır. Bu da (5) no'lu eşitlik yardımıyla yapılmaktadır.

$$\Delta TUR_t = c_0 + c_1 ECM_{t-1} + \sum_{i=1}^m c_{2i} \Delta TUR_{t-i} + \sum_{i=1}^m c_{3i} \Delta ENF_{t-i} + \sum_{i=1}^m c_{4i} \Delta KUR_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Bu çerçevede aşağıdaki kurulan eşitlik için ARDL testi adımları izlenerek testi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

$$TUR = B_0 + B_1 ENF + B_3 KUR + ut(1)$$

ARDL testinde uygun gecikme uzunluğu Eviews 10 programı aracılığıyla 4 olarak saptanmış, ayrıca AIC, SIC ve HQ gibi test değerleri kullanılarak en uygun model olarak, ARDL(3,2,0) modeli seçilmiştir.

Yukarıdaki adımlar izlenerek eş bütünleşme ilişkisinin tespit için F testi yapılmıştır. Hesaplanan F-istatistiği değerlerinin % 5 anlamlılık seviyesinde üst sınır verisinden büyüktür. Dolayısıyla seriler arasında eş bütünleşme durumu vardır. Tablo 4'de ilgili sınır testine ilişkin yapılan analiz yer almaktadır.

Tablo 4: Sınır Testi Sonuçları

k (Bağımsız değişken sayısı)	F İstatistiği	
1	26.98479*	
	Alt Sınır	Üst Sınır
%5	3.10	3.87

*% 5 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Sınır testi sonucundan sonra değişkenlere ait uzun ve kısa dönem katsayılarının tahmin edilmesi gerekmektedir. Maksimum 4 gecikme ve AIC kullanarak ARDL(3,2,0) modeli için hesaplanan kısa ve uzun dönemli katsayı tahminleri Tablo 5 ve Tablo 6'da yer almaktadır.

Seçilen ARDL(3,2,0) modelinin uygun ve istikrarlı olduğunu ortaya koymak için tanımsal testler yapılmıştır. Yapılan test sonuçlarına göre ARDL(3,2,0) modelinde

otokorelasyonun olmadığı, hata terimlerinin normal dağılımda oldukları görülmektedir. Modelin ilk halinde değişen varyans sorun olduğu tespit edilmiş, hata terimleri serisi oluşturularak karesi alınmış bağımlı değişken haline getirilen hali ile(hata terimi karesi) değişkenler tahmin edilmiş ve yeni durumda değişen varyans sorunun ortadan kalktığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. ARDL (3,2,0) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-Değeri	Olasılık
TURIZM_GELIRLERI(-1)	1.081593	0.062795	17.22430	0.0000
TURIZM_GELIRLERI(-2)	-0.121406	0.096024	-1.264325	0.2075
TURIZM_GELIRLERI(-3)	-0.316344	0.063150	-5.009415	0.0000
T_FE	3.331346	13.26831	0.251075	0.8020
T_FE(-1)	-53.07493	20.94757	-2.533704	0.0120
T_FE(-2)	50.89163	13.46025	3.780884	0.0002
REEL_KUR	4.345953	0.717156	6.059983	0.0000
Breusch-Godfrey LM Testi	0,304186		0,7380	
Jarque-Bera	1,130387		0,568250	
Ramsey Reset Test	0,584499		0,5602	
ARCH	2,208104		0,1436	

ARDL(3,2,0) modeli ARDL analizinde değişen varyans sorunu ile karşılaşmış olup söz konusu sorun modelde hata terimleri seri oluşturulmuştur. Daha sonra hata terimleri bağımlı değişken haline getirilerek tahmin edilerek giderilmiştir.

Değişkenler arasında ARDL(3,2,0) modeline ait tahmin edilen uzun dönem katsayıları tahmini Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. ARDL (3,2,0) İçin Uzun Dönem Katsayıları Tahmini

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	P değ
T_FE	3.2234230	0.883187	3.649763	0.0003
REEL_KUR	12.20234	1.456540	8.377618	0.0000

Tablo 6’da görüldüğü gibi, ARDL(3,2,0) modeline ait uzun dönem katsayıları test değerleri de anlamlıdır. Tüfe endeksi ve reel kur arttıkça turizm gelirleri de artmaktadır. ARDL(3,2,0) modeli kullanılarak elde edilen hata düzeltme modeli aracılığıyla kısa dönem katsayıları tahmin edilmiştir.

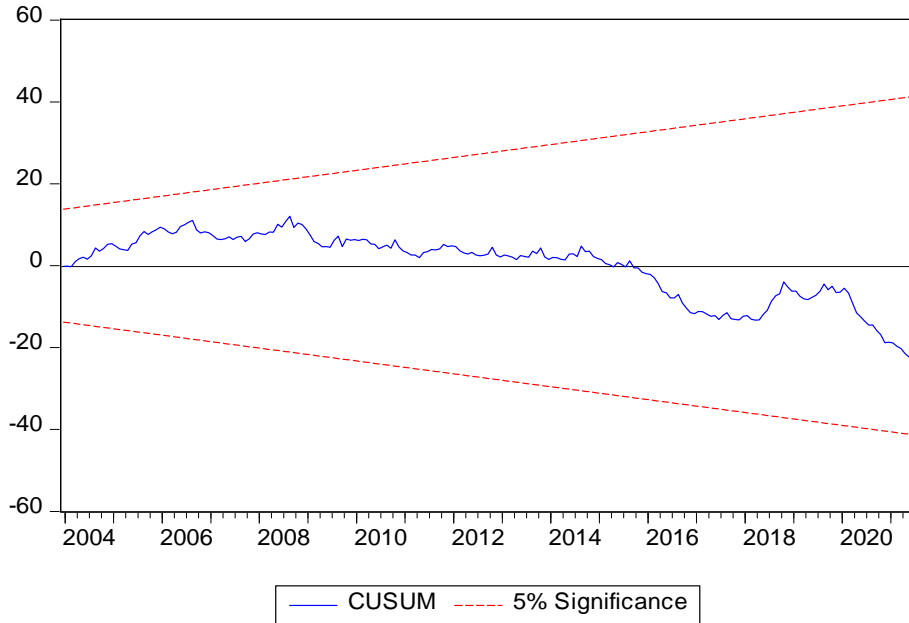
HATA(-1) hata düzeltme terimidir. Bu terime ait katsayının, 0 ile -1 arasında bir değer alması durumunda ve olasılık değerinin anlamlı olması durumunda hata düzeltme modelinin işlemesi söz konusudur.

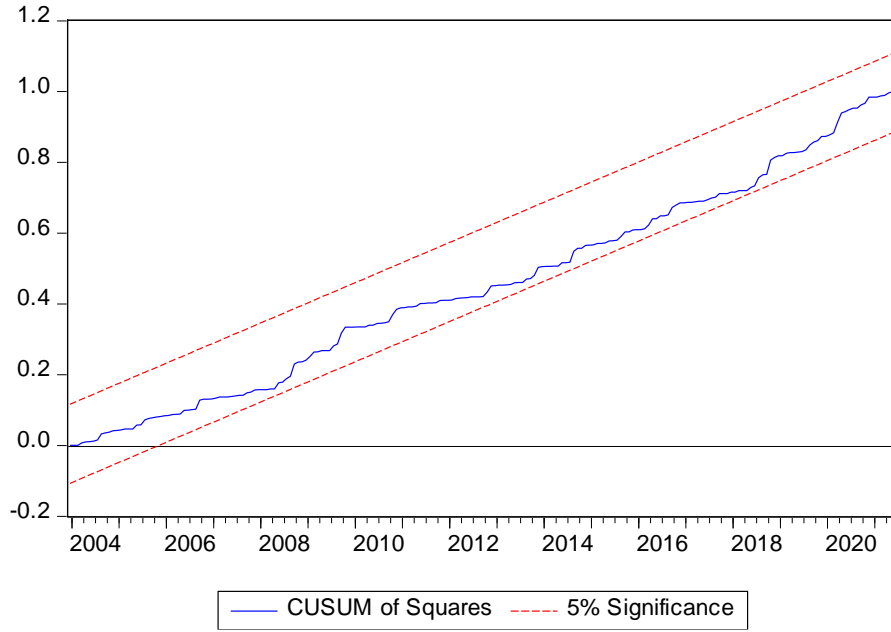
Tablo 7. ARDL (3,2,0) İçin Hata Düzeltme

Veri	Katsayı	Std. Hata	t-Değeri	Olasılık
TURİZM GELİRLERİ(-1)	0.437772	0.055060	7.950812	0.0000
TURİZM GELİRLERİ(-2)	0.316377	0.062481	5.063549	0.0000
TÜFE	3.348011	11.37898	0.294228	0.7689
TÜFE(-1)	-50.88194	11.61009	-4.382562	0.0000
HATA(-1)*	-0.356186	0.034043	-10.46298	0.0000

Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre hata terimi negatif ve 0’la -1 arasındadır. Böylelikle kısa dönemdeki sapmaların %35,6’si izleyen dönemde düzeltilmekte ve uzun dönemde dengeye çabuk ulaşıldığı görülmektedir.

ARDL(3,2,0)’e ilişkin uzun dönem katsayılarının istikrarlılığını sağlamaya yönelik yapılan CUSUM ve CUSUMSQ grafiği de şekil 2 de gösterilmektedir. Grafiğe göre istikrar şartının sağlandığı ve bir yapısal kırılmanın bulunmadığı görülmektedir.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUM SQ Grafikleri

Ayrıca Seriler arasındaki nedensellik ilişkisi konusunda Granger testi yapılmıştır.

3.2. Granger Nedensellik Testi

Granger (1969) testinde, (Granger,1969:431) iki değişken arasında çift yönlü ilişki olabileceği gibi tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunması da söz konusu olabilmektedir. Testin yapılabilmesi için en az iki farklı değişkene ihtiyaç duyulmaktadır (Granger,1969:431).

Granger nedensellik testinde çoğunlukla F testi ve Wald testi kullanılarak şart koşulunun varlığı araştırılmaktadır.

Yapılan Granger nedensellik testinde ilgili (LR ve AIC)istatistikler kullanılarak uygun gecikme 3 olarak seçilmiştir. Test sonuçları aşağıda Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8: VAR Granger Nedensellik Testi

Bağımlı Değişken TURİZM GELİRLERİ			
Dışlanan	Chi-sq	df	Prob.
Tüfe	21.41896	3	0.0001
Kur	0.7187264	3	0.0662
All	25.49524	6	0.0003
Bağımlı Değişken TÜFE			
Dışlanan	Chi-sq	df	Prob.
Turizm Gelirleri	9.226590	3	0.0264
Kur	29.20341	3	0.0000
All	36.34851	6	0.0000
Bağımlı Değişken KUR			
Dışlanan	Chi-sq	df	Prob.
Turizm Gelirleri	4951	3	0.4243
Tüfe	15.77486	3	0.0013
All	17.44766	6	0.0078

Birinci testte Ho hipotezi reddedilmektedir (Tüfe, Turizm Gelirlerinin Granger nedeni değildir). Analiz sonuçlarına göre TÜFE'den Turizm Gelirlerine doğru bir nedensellik tespiti yapılmaktadır.

Diğer taraftan ikinci testte Ho hipotezleri (Turizm gelirleri TÜFE'NİN ve Kur TÜFE'nin Granger nedeni değildir) reddedilmektedir. Dolayısıyla, Turizm Gelirlerinden TÜFE'ye ve KUR'dan TÜFE'ye doğru bir nedensellik tespiti yapılmaktadır.

Yine üçüncü testte Ho hipotezi (TÜFE KUR un Granger nedeni değildir) reddedilmektedir. Dolayısıyla, TÜFE'den Kura doğru bir nedensellik tespiti yapılmaktadır.

4.SONUÇ

Çalışmada, Türkiye'de toplam turizm gelirleri, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi, 2003.1-2021.5 dönemine ilişkin ARDL eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik testi aracılığıyla incelenmiştir. İlgili verilere birim kök testi uygulanarak bazılarının düzey değerlerinde bazılarının da ilk derece düzey değerlerinde durağan oldukları tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi ARDL testi uygulanarak araştırılmış, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Yine ilgili modelden türetilen hata düzeltme modeli kurularak kısa dönem katsayıları tahmin edilmiş ve anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Yine modelde CUSUM ve CUSUMSQ grafiği de anlamlı sonuç vererek, uzun döneme ait katsayıların istikrarlılığını sağladığı tespit edilmiştir.

Ayrıca Serilere Granger nedensellik testi yapılarak ilişki araştırılmıştır. Yapılan test sonucuna göre %5 anlamlılık düzeyinde TÜFE'den Turizm Gelirlerine doğru, ve KUR'dan TÜFE'ye doğru çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Turizm gelirleri son dönemlerde önemli artışlar meydana gelmiştir. Döviz kurları yükseldiğinde turistik mal ve hizmetler ucuzlamakta, diğer ülke tercihlerine göre turistlerin taleplerin de artışlar olmaktadır. Dolayısıyla yerel para birimi değer kaybeden ülkenin turizm gelirlerinde artışlar meydana gelmektedir. Yerel para birimi değer kazanması ve süreklilik arz eden ülkelerde ise turizm gelirlerinde düşmeler meydana gelmektedir. Turizm gelirlerinin artması ülkede cari açık problemi yoksa ilerleyen dönemlerde kurlar üzerinde olumlu etki yaparak enflasyonun düşmesini sağlar.

Türkiye'de enflasyon 2021 yılının ilk yarısının sonunda %17,53'e ulaşmıştır. Bu enflasyonun bir kısmı talep kaynaklı olup para arzı artışı ve nüfus artışı gibi kaynaklardan beslenmektedir. Son dönemlerde ülkemizde döviz kuruna bağlı olarak da enflasyon da artışlar meydana geldiği görülmektedir. Zira ihracat mallarında ara malı nedeniyle ithalata bağlı bir yapı ve enerji ithalatına yurt dışına bağımlılık nedeniyle kurdaki artışlar enflasyonu etkilemektedir. Turizm sektöründe enflasyonda ulaşım fiyatları, konaklama fiyatları ve yiyecek içecek fiyatları gibi sektörlerdeki fiyat artışları ile ortaya çıkmaktadır. Ziyaret edilen ülkenin para birimi ve enflasyon oranı en fazla ziyaretçiye sahip ülkenin para birimi ve enflasyon oranına göre daha fazla artmışsa o ülkede turizm daha ucuz hale gelecektir.

Dünya genelinde ülkelerin turizmden sağladığı gelirler hızla artmakta ve bu artış diğer sektörlerdeki büyümeye kıyasla daha yüksek olmaktadır. Bu artışın

nedenleri arasında, dünya genelinde orta sınıfın gelişmesi ve bu kesimin refahının artması, internet, iletişim ve ulaşım hizmetlerinin artması gibi etkenler ön planda olmaktadır. 2021 yılında Covid krizi etkilerinin daha az görülmesi ve döviz kurunda ciddi artışlar meydana gelmesi nedeniyle 2021 yılı toplamında 24.482.332 ABD Doları Turizm geliri elde edilmiştir. Artan globalleşme ve ülkelerin dışa açılması ile birlikte son yirmi yıldır Türkiye'ye çok yakın Balkan ülkeleri ve Ortadoğu ülkelerinde turizmin cazibeli hale getirilmesine yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu nedenle ülkemizin önümüzdeki yıllarda da turizm konusunda rekabet içinde kalacağı bu durumu avantaja çevirmesinin yollarını bulması beklenmektedir. Önümüzdeki yıllarda daha farklı ve çeşitlilik arz eden turizm hizmeti sunan ülkelerin daha fazla rekabetçi olacağı ve böylelikle daha fazla sayıda yabancı turist çekebileceği değerlendirilmektedir. Ayrıca ülkemize gelen yabancı turistlerin orta gelir seviyesi ve altında gelir seviyesine sahip olmaları döviz kuru ve enflasyonun yarattığı maliyet avantajlarına daha duyarlı olabileceklerini de göstermektedir. Ancak yüksek gelir seviyesindeki yabancı turistlerin harcamalarının diğer kesimlere göre daha fazla olduğu göz önüne alındığında bu yabancı kişileri ülkemize çekmek için ayrıca turizm politikalarının uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Albayrak, G. Ş., (2017). “Türkiye’de Reel Döviz Kurunun Turizm Gelirleri Üzerine Etkisi: 2010-2017 Dönemleri İçin Ampirik Bir Uygulama”, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(4), 134-141.

Arslan, E. ve Çetiner, T. (2020). “Turizm Geliri Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği (2008-2019)”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-17.

Balaguer, J. ve C.Mjorda.(2002). “Tourism As A Long-Run Economic Growth Factor: The Spanish Case”, *Applied Economics*, 34 (7): 877-884.

Bellomui, M., (2010). “The Relationship Between Tourism Receipts, Real Effective Exchange Rate and Economic Growth in Tunisia”, *International Journal of Tourism Research*, 12: 550-560.

Bingöl, N., Pehlivan, C., Han, A., (2020). “Turizm Gelirleri-Makro Değişkenler Arasındaki İlişkinin Türkiye İçin Ampirik Olarak İncelenmesi”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 24 Sayı: 82 (Bahar 2020).

Dritsakis, N., (2004). "Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: an Empirical Investigation for Greece using Causality Analysis", *Tourism Economics*, No:10.

Erkan, B., Kara,O., Harbalioglu, M., (2013). "Türkiye'de Turizm Gelirlerinin Belirleyicileri", *Akademik Bakış*.

Granger, C., W.J. (1969) "Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross Spectral Methods, *Econometrica*",12-23.

Kayış, A.A. ve Aygün Ş.(2016) "Türkiye'de Turizm Sektörünün Enflasyon Üzerine Etkisini Açıklamaya Yönelik Bir Model Önerisi", *Uluslararası İşletme Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, Sayı 1, Ocak 2016, 37-57.

Paseran, M. Hashem, S., Y. ve Smith, Richard, J., (2001) "Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

Sevüktekin, M., ve Nargeleçekenler, M. (2007) "Ekonometrik Zaman Serileri Analizi", *Nobel Yayınları*, Ankara,46-69.

Şen, A. ve Şit, M. (2015)." Reel Döviz Kurunun Türkiye'nin Turizm Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi", *Journal of Yasar University*, 10(40).

Sharma,A Vashishat,T., Rishad, A.,(2019) "The Consequences Of Exchange Rate Trends On International Tourism Demand: Evidence From India", *The Journal of Social and Economic Development* 270–287 (2019).

Tse Raymond, Y.C. (2001). "Estimating the Impact Of Economic Factors on Tourism: Evidence from Hong Kong",*Tourism Economics*, 7(3): 277–293.

TTYD Rapor, (2019). "Turizmde Dönüşüm Senaryoları Raporu" TÜSİAD-TTYD(Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği)

Vogt, Micheal G. (2008). "Determinants of The Demand for US Exports and Imports of Tourism", *Applied Economics*,40: 667–672.

Yaman, S. ve Korkmaz, T. (2020). "Döviz Kurları İle BİST Turizm Endeksi Getirileri Arasındaki Volatilite Yayılım Etkisinin Belirlenmesi". *Business and Economics Research Journal*, 11(3), 681-702.

Yıldırım, B.I., Yıldırım, F., Gülmez, M., (2017) “Türkiye’de Enflasyon ve Turizm Gelirleri İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz” , Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi ,32: 23-35.

İnternet Kaynakları

The Economist, (2021) <https://www.economist.com/leaders/2020/12/12/after-the-pandemic-will-inflation-return>,(05.03.2022).

TURSAB, (2021) <https://www.tursab.org.tr/istatistikler-icerik/turizm-geliri> (05.01.2022).

TÜİK,(2022) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-IV.Ceyrek:-Ekim-Aralik-ve->

Yillik,202145785#:~:text=Turizm%20geliri%202021%20y%C4%B1%20C4%B1nda%20bir,milyon%20332%20bin%20dolar%20oldu (05.02.2022).